

Odgovor sistema porodičnog pravosuđa na nasilje u porodici

Empirijska studija o iskustvima
preživjelih, sudija, advokata i sudskih
vještaka u šest zemalja

Profesorica Shazia Choudhry
u saradnji sa dr. Danielom Rodriguez Gutierrez

Avgust 2024.

Istraživački tim

Glavna istraživačica –
profesorica Shazia Choudhry
(Univerzitet u Oxfordu)

Istraživačka asistentica na postdoktoratu –
dr. Daniela Rodriguez – Gutierrez

Pomoć u istraživanju

Sve intervjuje, fokus grupe, transkripciju i prevođenje u Bosni i Hercegovini provele su Višnja Baćanović i Nataša Okilj.

Intervjue i fokus grupe u Francuskoj provela je dr. Sophia Ayada.

Intervjue i fokus grupe u Španiji provele su dr. Arantxa Gutierrez i dr. Daniela Rodriguez Gutierrez.

Intervjue u Italiji provela je dr. Paola Zichi.

Preglede literature u Bosni i Hercegovini, Francuskoj, Italiji i Španiji radili su dr. Sophia Ayada, Rosario Grima Algora, Adnan Kadribašić, Abel Latorre Serna i dr. Paola Zichi.

Opća administracija i pomoć u istraživanju –
dr. Arantxa Gutierrez.

Tabelarni dizajn – Allegra Pompeo;

Prevod i transkripcija

Transkripcija i prevod intervju a i fokus grupa u Francuskoj i Italiji– Ignazio Pompeo.

Transkripcija i prevod intervju a i fokus grupa u Španiji
– Daniela Rodriguez Gutierrez

Transkripcija intervju a i fokus grupa u Engleskoj i Walesu – Vidya Ramachandran.

Prevod završnog izvještaja sa engleskog na francuski, italijanski i španski – Ignazio Pompeo.

Dizajn izvještaja

Partridge creative www.patridgecreative.co.uk

Zahvale

Ovaj projekat je finansirala Fondacija Oak i mi smo izuzetno zahvalne Nini George na njenoj velikodušnoj i nepokolebljivoj podršci tokom cijelog projekta. Zahvalne smo svima koji su posvetili vrijeme i učestvovali u ovoj studiji, a posebno **preživjelima** koje su podijelile svoje priče. Želimo da istaknemo velikodušnost različitih organizacija koje su pružale pomoć u istraživanju.

U Bosni i Hercegovini, zahvaljujemo se **Višnji Baćanović** i **Nataši Okilj** koje su vodile sve intervju i fokus grupe. U Engleskoj i Walesu, **Ministarstvu pravde, Cafcass England, Cafcass Wales, Juno Women's Aid, Welsh Women's Aid** i **Pravosudnoj kancelariji**. U Francuskoj, **Udruženju Protéger l'enfant** i **Solidarite Femmes** u Italiji, **D.i.Re. Differenza Donna** i u Španiji, **Asociacion Custodia en Positivo**. Veliki broj osoba, preveliki da bismo ih ovdje sve pobrojale, pomogao nam je u pronalasku učesnica i učesnika istraživanja, a posebno hvala sljedećim osobama: HHJ Carol Atkinson, Elena Biaggioni, Ilaria Boiano, Diana Carrillo, Gloria Casas Vila, Sarah Cooper, Mar Hermosilla, Marcella Pirrone, Pierre-Guillaume Prigent, Patrizia Romito, Gwénola Sueur, Andrea Vintila (za pomoć sa fokus grupom u Parizu) i Manuela Ulivi.

Sadržaj

Prvi dio

Sažetak	9
Sažetak preporuka	15

Drugi dio

Istraživačke metode	17
---------------------	----

Treći dio

Mjesta i kontekst istraživanja	23
--------------------------------	----

Četvrti dio

Razumijevanje nasilja u porodici	49
----------------------------------	----

Peti dio

Iskustva pravde	63
-----------------	----

Šesti dio

Prepreke u pravosuđu	75
----------------------	----

Sedmi dio

Otuđenje od roditelja	83
-----------------------	----

Osmi dio

Uticaj ljudskih prava	91
-----------------------	----

Prvi dio

- *Sažetak*
- *Sažetak preporuka*

Prvi dio - Sažetak

Uvod

Nasilje u porodici je jedan od najozbiljnijih i najraširenijih oblika nasilja nad ženama i djevojčicama i predstavlja kršenje njihovih ljudskih prava. S obzirom na rasprostranjenost nasilja u odnosima i vezama,¹ te imajući u vidu da odvajanje od počinitelja može biti najopasniji period za žrtvu, ženske organizacije i akademske radnice i radnici se širom Evrope sve više fokusiraju na opasnosti koje predstavlja kontakt nakon razdvajanja, kako za odraslu žrtvu tako i za djecu (bilo da su direktne žrtve ili svjedoci, uključujući i u slučajevima seksualnog zlostavljanja). Pojava da počinitelji nasilja u porodici koriste porodičnopravne postupke kao sredstvo za nastavak zlostavljanja i za prisilu potvrđena je velikim brojem istraživanja. To ne samo da potiče sekundarnu traumatizaciju žrtava zlostavljanja, već upliće i državne institucije u njeno perpetuiranje, posebno kada se donese odluka o pristupu djeci i kada se starateljstvo nad djecom dodijeli počiniteljima, usprkos dokazima o ranijem porodičnom nasilju i/ili seksualnom zlostavljanju. Posljednjih godina, očigledno je da je koncept "otuđenja od roditelja" u svojim brojnim oblicima i formama imao značajnu ulogu u opravdavanju takvih ishoda, što izaziva široko rasprostranjenu uzbunu i uznemirenost.

Ova pitanja su posebno zabrinjavajuća imajući u vidu da brojni međunarodni i regionalni mehanizmi prepoznaju potrebu da se osigura da pristup i starateljstvo nakon razdvajanja, posebno u slučajevima u kojima je prisutno nasilje u porodici, budu podvrgnuti temeljitoj procjeni rizika te da se saslušaju želje i osjećaji djece kada porodični sudovi donose odluke o tome šta predstavlja rješenje u najboljem interesu djeteta. Kao rezultat toga, pristup i starateljstvo nakon razdvajanja u kontekstu nasilja u porodici bili su predmet razmatranja GREVIO-a, monitoring tijela za Konvenciju Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija),² a nedavno i Izvjestiteljice UN-a o nasilju nad ženama i djevojčicama,³ gdje je u oba slučaja zabilježen nesrazmjeran i orodnjen uticaj sistema i postupaka porodičnog pravosuđa na žrtve nasilja u porodici i njihovu djecu.

Iako su uloženi određeni naponi da se pokuša zagovarati za promjene zakona i politika na nivou pojedinačnih država, to je bilo teško postići bez baze dokaza. Nadalje, prikupljanje takvih dokaza je posebno zahtjevno za nevladine organizacije koje se često bore da pruže osnovne usluge žrtvama nasilja u porodici te je moguće da nemaju potrebne vještine ili resurse. Pored toga, akademska istraživanja u ovoj oblasti su bila sporadična u kontekstu izazovnog okruženja finansiranja širom Evrope. Tamo gdje ih je bilo, koncentrisala su se na specifične aspekte sistema porodičnog pravosuđa, posebno na iskustvo osoba koje su preživjele nasilje, a uz to je velika većina tih istraživanja provođena u SAD-u, Kanadi i Velikoj Britaniji.

¹ U svijetu je 2020. godine ubijeno 81.000 žena i djevojaka, od kojih je oko 47.000 (58 posto) ubio intimni partner ili član porodice, što znači da je jedna žena ili djevojčica ubijena svakih 11 minuta u svom domu. U 58 posto svih ubistava koje su počinili intimni partneri ili drugi članovi porodice, žrtva je bila žena ili djevojčica. United Nations Office on Drugs and Crime (2021). Killings of women and girls by their intimate partner or other family members Global estimates 2020.

² Vidjeti *Focus Section* u Third Annual Report from GREVIO 2022 na linku: <https://rm.coe.int/prems-055022-gbr-2574-rapportmultiannuelgrevio-texte-web-16x24/1680a6e183> Ovaj odjeljak je pripremila profesorica Choudhry kao konsultantica Vijeća Evrope.

³ <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G23/070/18/PDF/G2307018.pdf?OpenElement> Profesorica Choudhry je pomagala Izvjestiteljici u pripremi ovog izvještaja.

Iako postoje praznine za neke jurisdikcije, ovo istraživanje je dostiglo dovoljan stepen obuhvata i dubine da pokaže zajedničke oblasti zabrinutosti i globalne obrasce postupanja sistema porodičnog pravosuđa u takvim slučajevima. Oni uključuju: kulturu skepticizma/nepovjerenjima prema osobama koje progovore o nasilju; neodgovarajuću upotrebu medijacije u slučajevima nasilja u porodici; kulturu kontakta po svaku cijenu i pretpostavku zajedničkog starateljstva čak i kada postoje dokazi o zlostavljanju majki i djece; vezu između nasilja u porodici i seksualnog zlostavljanja djece te propuste da se urade adekvatne procjene rizika. Najviše zabrinjava široko rasprostranjeno usvajanje i operacionalizacija koncepta "otuđenja od roditelja" kao načina da se odbace sigurnosni rizici, posebno u odnosu na majke⁴ koje sudovi i vještaci u ovoj oblasti često karakteriziraju kao osvetoljubive i/ili sumanute.

Naše istraživanje odražava mnoge od ovih zabrinutosti i postavlja dodatna pitanja koja su i specifična za svaku jurisdikciju i generička. Ono se razlikuje od prethodnih istraživanja u ovoj oblasti u smislu poduzimanja empirijskog istraživanja među četiri ključne grupe relevantnih aktera i akterki u sistemu porodičnog pravosuđa: preživjelih, advokata, sudija i sudskih vještaka koji sudu daju informacije o djetetu/porodici kako bi se stekao sveobuhvatan pregled iskustava preživjelih i stavova ključnih aktera i akterki koji rade u sistemu porodičnog pravosuđa u šest evropskih zemalja. Zemlje su odabrane na osnovu niza faktora: ratifikacija Istanbulske konvencije i Evropske konvencije o ljudskim pravima (ECHR), geografska lokacija, praćenje koje vrši GREVIO, relativna dostupnost podataka, angažman akademske zajednice i civilnog društva u vezi sa ovim pitanjem i vjerovatnoća uspjeha u smislu pristupa identificiranim grupama relevantnih aktera na osnovu uspostavljenih veza. Odabrane zemlje su: Bosna i Hercegovina, Engleska i Wales, Francuska, Italija i Španija.

⁴ Vidjeti, između ostalog: M.S. Milchman, 'Misogynistic cultural argument in parental alienation versus child sexual abuse cases' *Journal of Child Custody*, 14 (4) (2017), pp. 211-233; J.B. Kelly, J.R. Johnston, 'The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome' *Family Court Review*, 39 (3) (2001), str. 249-266; J.S. Meier, S. Dickson 'Mapping gender: Shedding empirical

light on family courts' treatment of cases involving abuse and alienation' *Law and Inequity: A Journal of Theory and Practice*, 34 (2) (2017), str. 311-334 and M. Clemente, D. Padilla-Racero 'When courts accept what science rejects: Custody issues concerning the alleged "Parental Alienation Syndrome"' *Journal of Child Custody*, 13 (2-3) (2016), str. 126-133.

Razumijevanje nasilja

Velika većina intervjuiranih sudija i sudskih vještaka prošla je kroz edukacije o nasilju u porodici na svom radnom mjestu, dok je to za većinu advokata zavisilo od toga da li su se specijalizirali za ovu oblast. Međutim, edukacije se ne ažuriraju i često su prepuštene lokalnim mrežama ili pojedincima da ih sami organiziraju. Nedostatak obavezne edukacije posebno zabrinjava u kontekstu sudskih vještaka van Engleske i Walesa, a u Italiji je izražena značajna zabrinutost zbog nedostatka spremnosti za velike reforme koje su nedavno pokrenute.

Većina stručnjaka prepoznaje uticaj nasilja u porodici na preživjele. Međutim, relevantni akteri i akterke su navodili da se nasilje često minimizira kao sukob te da se predstavlja kao zajednička odgovornost strana. Naišle smo i na uočljive dokaze među nekim relevantnim akterima da oni ne shvataju da razdvajanje ne otklanja rizik od budućeg nasilja. Ovo je posebno izraženo u Engleskoj i Walesu gdje se nasilje prije razdvajanja u više navrata predstavljalo kao "historijsko".

Među relevantnim akterima i akterkama postoji dobar stepen svijesti o dinamici nasilja u porodici i uticaju nasilja na djecu, čak i ako nasilje nije bilo usmjereno direktno na njih. Međutim, nalazi pokazuju da postoji opći nivo nepovjerenja u smislu prijavljivanja nasilja u porodici kao "strategiji" za dobivanje pravne pomoći i prenamaglašavanju "lažnih optužbi" usprkos činjenici da se to rijetko dešava. U svim jurisdikcijama

zajedničke su poteškoće u dokazivanju nasilja u porodici, a posebno u slučajevima gdje nema dokaza o fizičkom nasilju. Nalazi pokazuju da je svjedočenje preživjelih često nedovoljno te da su potrebni potkrepljujući dokazi, obično krivična presuda za nasilje u porodici.

Usprkos činjenici da se relevantni akteri generalno slažu da je uticaj nasilja u porodici na djecu traumatičan, sudovi se fokusiraju na to kako da se održi kontakt i kako da se upravlja rizicima, a ne na to da li kontakt uopće treba biti dozvoljen. Ovo je posebno slučaj u Engleskoj i Walesu. Iako je pojam "rizika" prisutan u svim jurisdikcijama, prisustvo nasilja nije odlučujuće za konačnu odluku. Nasilje u porodici između odraslih osoba smatra se odvojenim od pitanja šta je najbolje za djecu, da je to nešto što je bilo "u prošlosti" i da je relevantno za postupak isključivo u smislu uticaja koje je imalo na djecu.

Iskustva sa sistemom pravosuđa

Glavno očekivanje koje su preživjele imale od sistema porodičnog pravosuđa i stručnjaka i stručnjakinja koji u njemu rade bila je zaštita, odnosno da će se poduzeti mjere za zaštitu njihove djece od daljeg zlostavljanja. Međutim, iskustva većine preživjelih u uzorku bila su suprotna. Većina preživjelih smatra da su njihova djeca bila nezaštićena, što je u nekim slučajevima dovelo do ozbiljnih posljedica. Većina preživjelih također smatra da se njihova iskustva sa nasiljem nisu čula i da nisu uzeta u obzir, čak i u slučajevima u kojima su postojali potkrepljujući dokazi. Druge su navodile da su otvoreno ušutkivane i stavljane pod pritisak da negiraju iskustva nasilja kako bi predmet mogao napredovati.

Generalno govoreći, relevantni akteri i akterke u svim jurisdikcijama su navodili da se dokazi vještaka smatraju neutralnim i bitnim te da su sudije obično slijedile njihove preporuke. Međutim, i preživjele i stručni akteri i akterke navodili su značajne probleme u vezi sa kvalitetom nalaza sudskih vještaka, kao i manjak stručnog znanja, edukacije i nadzora.

Naišle smo na niz primjera primjene stereotipa u svim jurisdikcijama i grupama, od kojih je većina bila rodno zasnovana i usmjerena prvenstveno na žene, za koje se smatra da češće iznose lažne optužbe o nasilju u porodici i povlače prijave. Bilo je i dokaza o stereotipima koji se tiču klase te diskriminaciji na osnovu rase, migrantskog statusa i religije.

Preživjele u svim jurisdikcijama smatraju da postoje različita očekivanja i standardi koji se primjenjuju na majke i očeve. Posljedice ovih razlika u standardima značajne su za majke, koje osjećaju da su pod velikim pritiskom da ispunjavaju ideju "idealne majke" i da vlastita iskustva zlostavljanja zanemaruju. One koje te standarde ne dosežu osjećaju da se osuđuje i kritikuje njihova sposobnost da budu roditelj. Nalazi su pokazali i da se majke smatraju dužnim i odgovornim za nastavak odnosa između djeteta i oca.

Niz primjera, širom jurisdikcija, pokazuje da su preživjele bile izložene sekundarnoj viktimizaciji tokom sudskog postupka. Veliki broj preživjelih, posebno u Francuskoj i Španiji, prijavile su da su tjerane na pomirenje te okrivljavane za nasilje. Preživjele u svim jurisdikcijama navode da su osjećale da ih profesionalni akteri i akterke maltretiraju i zastrašuju, posebno sudski vještaci.

Nije iznenađujuće da su emocionalni troškovi bili veliki. Preživjele u svim jurisdikcijama su govorile o traumi koju je to iskustvo ostavilo u njihovim životima, kako u smislu nasilja njihovih bivših partnera, tako i u pogledu načina na koji su se akteri i akterke ponašali prema njima tokom pravnog procesa. Preživjele su također govorile o uticaju zlostavljanja i sudskog postupka na njihovu djecu. U konačnici, većina preživjelih smatra da su im iskustva pogoršana time što su se upustile u proces sa sistemom pravosuđa.

Prepreke u pristupu pravdi

Iako su neki nalazi pokazali da postoji dobar stepen načelne saradnja između različitih relevantnih aktera unutar sistema porodičnog pravosuđa i između socijalnih službi i mehanizama krivičnog pravosuđa, i dalje postoje i značajne poteškoće. Relevantni akteri i akterke navode nedostatak koordinacije što je dovelo do situacija da porodični sudovi nisu bili u toku sa relevantnim krivičnim postupcima koji su se vodili istovremeno. U Francuskoj, Španiji i Italiji uočen je značajan problem u komunikaciji između porodice, službi za zaštitu djece i krivičnog sistema, bez sumnje zbog nedostatka nacionalnog nadzora i protokola koji bi tu komunikaciju olakšali.

Radno opterećenje je glavni problem koji utiče na sposobnost stručnjaka i stručnjakinja koji rade u sistemu porodičnog pravosuđa, posebno onih koje zapošljava država. Sudije u svim jurisdikcijama su navodile da su preopterećeni brojem predmeta koje vode i smatraju da nemaju dovoljno vremena da ih riješe na odgovarajući način. Pored toga, relevantni akteri i akterke u svim jurisdikcijama žalili su se na dužinu trajanja postupka. Najduži prijavljeni predmet trajao je 18 godina. Kašnjenja su također bila uzrokovana vremenom koje je bilo potrebno sudskim vještacima za završe svoje nalaze. U Engleskoj i Walesu najduži period trajao je do 26 sedmica, u Francuskoj preko godinu dana, a u Španiji se generalno čekalo 10 mjeseci.

Usprkos činjenici da su sve jurisdikcije uspostavile sistem u kojem žrtve nasilja u porodici imaju pravnu pomoć bilo besplatno ili na osnovu imovinskog cenzusa, velika većina preživjelih navela je da nema pristup pravnoj pomoći. Značajna prepreka u pristupu pravdi su troškovi pravnog

savjetovanja i/ili plaćanja nalaza vještaka, u čemu su se mnoge oslanjale na porodicu ili uzimale kredite. Preživjele koje nisu mogle priuštiti da plate dodatne dokaze vještaka i time nisu imale pravo na pravnu pomoć ili si nisu mogle priuštiti dobrog advokata, jednostavno su bile uskraćene za ravnopravnost tokom sudskog postupka. Preživjele koje žive van gradova i u ruralnim područjima također su bile u značajno nepovoljnom položaju u smislu pristupa pravosuđu zbog nedostatka specijalističkih usluga i potrebe da putuju velike udaljenosti kako bi pristupile pravosudnom sistemu i povinovale se sudskim nalogima.

Istraživački projekat je proveden tokom pandemije Covid 19, što je značajno uticalo na iskustva preživjelih i stručnih aktera i akterki koji rade u sistemu porodičnog pravosuđa. Sve jurisdikcije obuhvaćene projektom implementirale su vanredne mjere kao što su odgađanje nehitnih ročišta, uvođenje ročišta na daljinu putem video poziva/Zooma ili telefonskog poziva i socijalnog distanciranja kada su nastavljena ročišta uživo. Razlikovala su se iskustva preživjelih koje su već bile razdvojene od počinitelja. Mjere socijalnog distanciranja su ili intenzivirale situaciju sukoba ili su donijele neku vrstu predaha od potrebe da poštuju problematične aranžmane posjeta. Pored toga, jasno je bilo da su posljedice pandemije Covid 19 i dalje bile na snazi. Prekid normalnog rada sudova imao je štetan uticaj na javno finansirane i pravno potpomognute sektore pravne profesije, čime su se pogoršale barijere u pristupu pravnom zastupanju. Dodatno, došlo je do značajnog uticaja na tok predmeta kroz sudove i možda bude potrebno nekoliko godina da se zaostali krivični i porodičnopravni predmeti dovedu u ono stanje u kojem su bili prije pandemije.

Otuđenje od roditelja

Generalno govoreći, stepen svijesti o ovom konceptu u svim jurisdikcijama i među grupama relevantnih aktera i akterki je dobar, a postoji i određeno znanje o rasprostranjenosti zabrinutosti u literaturi o njegovom porijeklu i primjeni u odnosu na žrtve nasilja u porodici. Međutim, svijest o tome da je termin problematičan i/ili zabranjen nije rezultirala iskorjenjivanjem koncepta i pretpostavki na kojima se zasniva. Relevantni akteri i akterke u svim jurisdikcijama navode da terminologija koja se koristi nije relevantna te da je ključno pitanje instrumentalizacija ponašanja koja se povezuju sa otuđenjem od roditelja. Shodno tome, relevantni akteri su navodili primjere široko rasprostranjenog i kontinuiranog korištenja koncepta u svojoj punoj formi, samo što se tako ne naziva, kao i percepciju da on objašnjava određena ponašanja koja se ne izuzimaju zbog navoda o nasilju u porodici.

Akteri i akterke su konkretno pitani da li su čuli za pojam, da li vjeruju da postoji i kako ga razumiju. Mnogo toga je zapaženo u izrazima koji su korišteni da se opiše njihovo razumijevanje otuđenja od roditelja, kako u smislu vrijednosnih sudova koji su implicirano doneseni o navodnom roditelju koji otuđuje, tako i u pogledu širokog spektra ponašanja koje obuhvata. Velika većina aktera i akterki koji smatraju da postoji otuđenje od roditelja taj koncept shvata kao negativan uticaj na dijete u odnosu na drugog roditelja. Također je zabilježeno rasprostranjeno uvjerenje među ovom grupom da su u njega uglavnom uključene majke.

Nalazi također pokazuju i da se desilo preformuliranje koncepta, posebno u smislu aspekata u kojima se majke okrivljuju. Osim u slučaju Bosne i Hercegovine, značajan broj relevantnih aktera u svim jurisdikcijama komentirao je čestu primjenu otuđenja od roditelja na sudu te povećanje njegove upotrebe u posljednjih nekoliko godina. Relevantni akteri i akterke su također navodili da je rasprostranjena upotreba ovog termina među sudskim vještacima u svim jurisdikcijama.

Ljudska prava

Iako je zapažen opći konsenzus među relevantnim akterima u svim grupama i jurisdikcijama da su ljudska prava relevantna i korisna, ona se smatraju relevantnim kontekstom, a ne aktivnim sredstvom u postupku. Nadalje, veliki broj relevantnih aktera u svim jurisdikcijama priznaje da se advokati u svojim navodima rijetko pozivaju na prava preživjelih, iako je jasno da su ta prava relevantna.

U Engleskoj i Walesu zabilježen je opći stav među stručnim akterima da je pravo ljudskih prava odraženo u dobroj praksi koja je u dovoljnoj mjeri zastupljena u domaćem zakonodavstvu. Stoga se smatra da je korištenje ljudskih prava nepotrebno. Međutim, bilo je dokaza o manjku znanja o njegovoj primjenjivosti među nekim advokatima i pravosudnim akterima. To je značilo da je nekada za advokate, u zavisnosti od nivoa suda, iznošenje argumenata o ljudskim pravima uglavnom bilo bespredmetno.

Malo nalaza ukazuje da je pravo ljudskih prava imalo značajan uticaj, a i kada je imalo, to se uglavnom odnosilo na isticanje prava na porodični život, posebno prava očeva. U pogledu specifičnih ljudskih prava koja su spominjali relevantni akteri i akterke, član 8 je bio najčešći, obično u vezi sa pravima muškaraca ili pravima očeva. Članovi 2, 3 i 14 su najmanje spominjani, kao i član 6, iako se čini da je prisutna jasna opredijeljenost ideji pravičnosti kao osnovnog prava za obje strane, posebno za očeve. Iz komentara preživjelih je također bilo jasno da one dobro razumiju primjenjivost prava ljudskih prava, bez obzira što to često izražavaju kolokvijalnim terminima. Međutim, preživjele su imale pretežno negativna iskustva sa pozivanjem na ljudska prava u svojim predmetima i navodile su da su doživljavale negativne reakcije od stručnih aktera i akterki u tim slučajevima. Stoga, možda i ne iznenađuje da veliki broj preživjelih smatra da se pravo ljudskih prava ne primjenjuje u praksi. Bilo bi teško ne zaključiti da je pravo ljudskih prava imalo malo efekta u svakodnevnoj praksi porodičnih sudova u svim jurisdikcijama.

Sažetak preporuka

1. Edukacije

Potrebno je osigurati da svi stručnjaci i stručnjakinje koji rade u sistemu porodičnog pravosuđa prođu edukacije o dinamici nasilja u porodici, diskriminaciji, rodnim stereotipima, sekundarnoj viktimizaciji i relevantnosti prava ljudskih prava. Edukacije moraju biti obavezne, redovno ažurirane i praćene (po mogućnosti da praćenje vrši nezavisno tijelo) kako bi se osiguralo da je sadržaj ažuriran recenziranim i nespornim istraživanjima. Edukacije bi također trebalo provoditi multisektorski kako bi se smanjio rizik fragmentacije i potakla saradnja.

2. Profesionalni standardi

Da bi se osiguralo održavanje visokih profesionalnih standarda, organi vlasti trebaju raditi sa stručnim tijelima na implementaciji protokola koji se odnose na specijalizaciju osoba koje rade u sistemu porodičnog pravosuđa. Proces treba zahtijevati dokaze o kvalifikacijama koje uključuju proučavanje dinamike nasilja u porodici. Profesionalni standardi moraju podlijevati reviziji i redovnom ažuriranju.

3. Strukturalna promjena

Mora postojati veća saradnja između različitih grana pravosudnog sistema kako bi se osiguralo da sve relevantne informacije dođu pred sud. To zahtijeva uspostavljanje specijalističkih sudova i sudija koji se bave porodičnim pravom, a da su dovoljno educirani i da posjeduju znanje o nasilju u porodici. Porodičnopravni postupci se ne bi trebali okončavati odvojeno od krivičnih postupaka ili postupaka za zaštitu djece koji se mogu odvijati paralelno, a informacije se moraju dijeliti blagovremeno. Neovlaštenim vještacima ne smije biti odobreno da iznose dokaze u sudskom postupku.

4. Resursi

Da bi pravosudni sistem bio efikasan, mora imati adekvatne resurse. To podrazumijeva da postoji dovoljan broj sudija i sudskih vještaka da bi oni mogli dobro obavljati svoj posao. Također, to znači da se trebaju ukloniti finansijske barijere sa kojima se preživjele suočavaju tako što će se osigurati da je pravna pomoć dostupna, a ne van domašaja za većinu njih. Pravda također mora biti ujednačena i ne smije zavisi od geografske lokacije. To znači da je potrebno osigurati dovoljno sudova i zaposlenih da pružaju pravdu preživjelima na razumnoj geografskoj udaljenosti. Konačno, usluge pravne pomoći trebale bi biti dobro finansirane kako bi se osiguralo da preživjele imaju pristup najboljim mogućim stručnim savjetima.

Drugi dio

- Istraživačke metode

Ciljevi istraživanja

Ciljevi istraživanja su steći uvide u svakoj od jurisdikcija u sljedeće:

1. Iskustva preživjelih u sistemu porodičnog pravosuđa.
2. Uloga koju ključni relevantni akteri i akterke sistema porodičnog pravosuđa imaju u ovom procesu: sudije, advokati i sudski vještaci, i kakvo je njihovo znanje i razumijevanje uticaja nasilja u porodici.
3. Strukturalni, institucionalni i kulturni faktori koji utiču na pristup pravdi za preživjele u okviru sistema porodičnog pravosuđa.
4. Uticaj/značaj, ako postoji, prava i politika ljudskih prava u ovoj oblasti prava.

Odabir metode

Kvalitativne metode omogućavaju fleksibilnost u smislu prilagođavanja različitim potrebama učesnica i učesnika i olakšavaju razumijevanje ljudskog ponašanja i iskustava⁵ i uslova koji okružuju njihovo planiranje i razvoj. Nadalje, te metode omogućavaju refleksivnost, istraživačice i istraživači mogu ispitivati svoja lična uvjerenja i unaprijed stvorene ideje, što pomaže da se spriječi ili smanji njihov uticaj na učesnice i učesnike istraživanja.⁶ Takve metode često uključuju manji uzorak, stoga je cilj fokusirati se na dubinu, otkriti bogate, složene i visokokvalitetne podatke kako bi se razumjela iskustva učesnica i učesnika, kao i njihov način razmišljanja,⁷ a ne predstavila sveukupnost određene zajednice. Korištene su dvije vrste kvalitativnih metoda: fokus grupe i polustrukturirani intervjui.

Fokus grupe omogućavaju učesnicama i učesnicima da izraze svoja iskustva i poimanje svijeta,⁸ a također mogu pružiti siguran prostor za generiranje podataka, posebno od članica i članova marginaliziranih grupa ili onih koje se rijetko čuju i uzimaju u obzir.⁹ Posebno su prikladne za rad sa ranjivom populacijom, kao što su osobe koje su preživjele nasilje u porodici, jer omogućavaju učesnicama i učesnicima veću kontrolu nad diskusijom kroz percepciju moći u brojka, jer ima više učesnica i učesnika nego moderatora.¹⁰

Nadalje, kada se radi na osjetljivim temama i kada učesnica ili učesnik podijeli svoju priču sa osobama koje su doživjele slično iskustvo, to može otvoriti put većem stepenu povjerenja među ostalima te i oni počinju doprinostiti, odnosno može služiti za pokretanje dalje razmjene i razgovora.¹¹ Fokus grupe sa preživjelim u ovom projektu odvijale su se i lično i putem interneta.

Polustrukturirani intervjui pružaju prostor ispitanicima i ispitanicima da iznesu detaljne opise i pojašnjenja načina na koji rade i obrazloženja koja podupiru njihovo odlučivanje, a istovremeno daju dovoljno fleksibilnosti prilagođavanja njihovom specifičnom stilu, posebnostima njihove uloge i njihovoj kulturi. Kao takvi, intervjui daju priliku da se bolje razumiju iskustva ispitanica i ispitanika, kao i njihovo znanje koje koriste u svakodnevnom radu.¹² Intervjui su stoga korišteni za sve učesnice i učesnike koji rade u okviru sistema porodičnog pravosuđa i održani su putem interneta.

⁵ Guest, G., Namey, E. and Mitchell, M. (2013) Collecting qualitative data London: SAGE Publications, 2.

⁶ Brown, A. (2010) 'Qualitative method and compromise in applied social research' Qualitative Research 10: 229-249. SAGE and Tracy, S. (2010) 'Qualitative Quality: Eight "Big-Tent" Criteria for Excellent Qualitative Research' Qualitative Inquiry 16: 837-851. SAGE.

⁷ Kitzinger, J. 1995. 'Qualitative Research. Introducing Focus Groups' BMJ 311 (7000):299-302;

⁸ Kitzinger bilješka 7; Wilkinson, S. (1998) 'Focus Groups in Feminist Research: Power, Interaction, and the Co-construction of Meaning' Women's Studies International Forum 21(1): 111-126; Jowett, M., & O'Toole, G. (2006). 'Focusing researchers' minds: contrasting experiences of using focus groups in feminist qualitative research' Qualitative Research, 6(4), 453-472 i Barbour, R. 2007. Doing Focus Groups. London: SAGE Publications, 30.

⁹ Kitzinger, bilješka 7 i Richard, B., Sivo, S. A., Orlowski, M., Ford, R. C., Murphy, J., Boote, D. N., & Witta, E. L. (2021). Qualitative Research via Focus Groups: Will Going Online Affect the Diversity of Your Findings? Cornell Hospitality Quarterly, 62(1), 32-45.

¹⁰ Jowett and O'Toole, bilješka 8.

¹¹ Kitzinger, bilješka 7.

¹² Arksey, H. and Knight, P., (1999) 'Why interviews?' iz Arksey, H. and Knight, P., Interviewing for social scientists: an introductory resource with examples str.32-42, Thousand Oaks, Calif.; London: SAGE; Mason, J. (2002) 'Qualitative Interviewing' iz Mason, J. Qualitative researching str.62-83, London: SAGE i Rubin, H. & Ruben, I. (2005) 'Structuring the Interview' iz Rubin, Herbert J. & Ruben, Irene S., Qualitative interviewing the art of hearing data str.129-151, Thousand Oaks: SAGE Publications.

Etička razmatranja

Naš pristup istraživačkoj etici primarno je zasnovan na smjernicama Svjetske zdravstvene organizacije o provođenju etičkog istraživanja o nasilju u porodici,¹³ a dobijeno je odobrenje od Međuresornog odbora za etiku istraživanja društvenih i humanističkih nauka Univerziteta u Oxfordu. Tokom istraživanja, sigurnost i dobrobit preživjelih bili su najvažniji u svakom trenutku i usmjeravali su sve odluke o projektu. Projekat se bavi osjetljivim temama i uključuje rizik od retraumatizacije i emocionalne povrede. Stoga su poduzete mjere da se ovaj rizik što više smanji. Specijalističke organizacije koje rade sa žrtvama nasilja u porodici u svakoj zemlji obezbijedile su obučenu stručnu osobu koja je bila prisutna i uživo i putem interneta u fokus grupama kao dodatni izvor podrške tokom i nakon njihovog trajanja. Za fokus grupe uživo, prostorija je rezervisana preko osobe za podršku ili institucije i na taj način je sigurnost učesnica i učesnika obezbijeđena. S obzirom da su intervjui osjetljivi i potencijalno mogu izazvati nepredvidljive reakcije, pitanja o iskustvima nasilja svele smo na minimum, iako su neke učesnice istraživanja odlučile podijeliti dodatne informacije u fokus grupama. Sve osobe koje su vodile intervjue bile su žene, a svim žrtvama nasilja ponuđena je podrška i upućivanje na specijaliziranu pomoć ako je potrebno. Preživjelim koje su morale putovati na fokus grupe uživo ponuđena je kompenzacija za troškove. Nije ponuđena nikakva druga ekonomska kompenzacija.

Povjerljivost

Informacije o povjerljivosti navedene su u obrascu informiranog pristanka koji su potpisali svi učesnici i učesnice, a naglašena je i na početku svih intervjua i fokus grupa. Povjerljivost učesnica i učesnika istraživanja zaštićena je tokom cijelog istraživačkog procesa, od planiranja, lokacije i vremena intervjua do korištenja anonimnih i kodiranih istraživačkih baza podataka i šifriranog pohranjivanja i prenosa podataka. Svim ličnim podacima prikupljenim tokom projekta upravlja se u skladu sa smjernicama Univerziteta i zakonskim odredbama. Transnacionalna priroda projekta uključivala je rad sa dodatnim ljudima iz različitih zemalja, kao što su moderatori, osobe koje su vodile intervjue i prevoditelji. Sve te osobe su morale da potpišu ugovor o povjerljivosti, a sve datoteke koje su dijeljene bile su anonimizirane.

Terenski rad

Terenski rad u svih pet jurisdikcija odvijao se od početka 2022. do juna 2023. godine. Završen je do januara 2023. u Ujedinjenom Kraljevstvu, do aprila 2023. u Francuskoj i do juna 2023. u Španiji, Italiji i Bosni i Hercegovini. Sve grupe i intervjui vođeni su na lokalnim jezicima i vodile su ih izvorne govornice, uz pomoć dva postdoktorska istraživača u Francuskoj i Italiji. Učesnicama i učesnicima su postavljana ista pitanja u svakoj jurisdikciji, uz izmjene i dopune koje odražavaju specifične razlike i izazove u pojedinačnim nadležnostima. Nakon završetka fokus grupe ili intervjua, audio datoteke su transkribirale i prevodile osobe kojima je dati jezik maternji ili skoro kao maternji.

¹³ World Health Organisation (2001) Putting Women First: Ethical and safety recommendations for research on domestic violence against women. [Online] Dostupno na: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/65893/WHO_FCH_GWH_01.1.pdf;jsessionid=32539973DF141947084618D5843D8D1E?sequence=1. Last Accessed 12 October 2022.

Uzorkovanje

Uzorkovanje je bilo selektivno.¹⁴ Učesnice i učesnici su odabrani na osnovu njihovog iskustva kao preživjele nasilja u porodici koje su prošle kroz porodičnopravne postupke, ili kao relevantni akteri i akterke, sudije, advokati i stručna lica koji pomažu sudu u donošenju odluka, a koji su se radili na predmetima koji uključuju nasilje u porodici. Uslovi su bili da preživjele imaju iskustvo sa porodičnopravnim postupcima u relevantnoj jurisdikciji koji su okončani i da su doživjele nasilje u porodici. Korištena je definicija nasilja u porodici koja je sadržana u Istanbulskoj konvenciji – “svako djelo fizičkog, seksualnog, psihičkog odnosno ekonomskog nasilja do kojeg dođe u porodici ili domaćinstvu odnosno između bivših odnosno sadašnjih supružnika odnosno partnera, nezavisno od toga da li učinilac dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom”.

Kada govorimo o intervjuiranim osobama, naš cilj je bio da uradimo intervju sa 12 relevantnih aktera i akterki iz svake grupe u svakoj zemlji, odnosno sa ukupno 36 relevantnih aktera i akterki u svakoj zemlji. Kriteriji za ove učesnice i učesnike bili su iskustvo rada u oblasti porodičnog prava u jednoj od grupa relevantnih aktera: sudije koji se bave porodičnim pravom, advokati koji rade na predmetima porodičnog prava, sudski vještaci (psiholozi, socijalni radnici, itd.) koji pomažu porodičnim sudovima u donošenju odluka.

Pronalazak ispitanica i ispitanika

Na početku projekta napravljena je anketa za svaku grupu učesnica i učesnika na svim jezicima u kojoj su bile navedene informacije o istraživačkom projektu i kriterijima za učešće. Anketa je dostavljena raznim organizacijama kao što su profesionalna udruženja sudova, advokata, psihologa i socijalnih radnika. Također je poslana nevladinim organizacijama i podijeljena na društvenim mrežama. Najdjelotvorniji način kontakta sa učesnicama i učesnicima bilo je korištenje tehnike snježne grudve preko nevladinih i drugih organizacija koje djeluju na lokalnom nivou sa preživjelim i advokatima u svakoj zemlji. Na sličan način su advokati davali kontakte sudija i psihologa ili socijalnih radnika jer rade u istim mrežama ili su dio istih grupa koje se posebno bave nasiljem u porodici i porodičnim pravom. To je, međutim, značilo da je većina relevantnih aktera bila specijalizirana za ovu oblast te je bila povezana sa nevladinim organizacijama koje podržavaju preživjele ili su zajednički radili na izradi smjernica za najbolju praksu. Rijetko se dešavalo da učesnik ili učesnica nisu bili zainteresirani za porodično pravo i nasilje u porodici.

¹⁴ Layder, D. (1998) Social practice: Linking theory and social research. London: SAGE and Guest, bilješka 5.

Konačne brojke i geografska zastupljenost

Naš cilj je bio da pronađemo učesnice i učesnike iz što više različitih geografskih područja, što je olakšano premještanjem svih intervjua na internet zbog pandemije Covid 19. Stoga je postignuta dobra regionalna zastupljenost u svim grupama relevantnih aktera koji su intervjuirani. Što se tiče preživjelih, neke fokus grupe su održane uživo i u tim mjestima su ih formirale osobe koje dolaze iz tog datog područja. Fokus grupe su održane u Madridu, Parizu, Nottinghamu, Cardiffu i Londonu. U Bosni i Hercegovini, fokus grupe su održane u Sarajevu, Tuzli i Banja Luci, a postigle smo otprilike jednaku zastupljenost svake grupe stručnih aktera i akterki na prostoru cijele zemlje. Sve ostale fokus grupe održane su putem interneta. Intervjui sa stručnim interesnim grupama su se također održali putem interneta.

Učesnice i učesnici istraživanja su šifrirani u cijelom izvještaju na način da se navodi jurisdikcija i grupa relevantnih aktera i akterki, kao što se vidi u sljedećim primjerima: UKFG (Engleska i Wales – preživjela); FRIL - (Francuska - advokat); SPIJ (Španija - sudija); ITIO (Italija - sudski vještak).

Jurisdikcija	Broj fokus grupa sa preživjelim	Broj preživjelih	Broj sudija	Broj advokata	Broj sudskih vještaka
Bosna i Hercegovina	3	27	10	12	10
Engleska i Wales	4	16	9	8	9
Francuska	3	13	1	10	3
Italija	3	12	8	10	3
Španija	3	19	6	12	7

Ograničenja i izazovi

Pokazalo se da je teško pronaći učesnice i učesnike istraživanja van Engleske i Walesa, usprkos istinskom interesovanju kreatora politika za projekat, kao i kontaktima u profesionalnim organizacijama i nevladinim organizacijama u svakoj zemlji. Naš zaključak je da je to možda posljedica nedovoljne izloženosti ovoj vrsti socio-pravnih istraživanja i, u određenoj mjeri, nedostatka otvorenosti prema njima, posebno među nekim od stručnih interesnih grupa. Francuska je bila najzahtjevnija jurisdikcija u pogledu pronalaska učesnica i učesnika i, usprkos ogromnim naporima, samo je jedna sutkinja pristala da učestvuje. Postojala je velika zabrinutost oko anonimnosti, usprkos našim uvjerenjima. Slično se desilo i sa psiholozima i socijalnim radnicima do kojih je također bilo vrlo teško doći. Smatramo da ovo odražava generalni nedostatak transparentnosti oko ključne uloge obje grupe relevantnih aktera i akterki u ovoj oblasti prava i neke od strukturalnih barijera koje su otkrivene našom analizom. Pristup preživjelim također je bio izazov u svim jurisdikcijama; došlo je do osipanja brojki u ovoj grupi zbog nespremnosti da pričaju o svojim iskustvima pred drugim ljudima i da budu na video snimku razgovora.

Većina učesnica i učesnika istraživanja pronađena je tehnikom snježne grudve kroz organizacije podrške i profesionalne, specijalističke mreže. Imajući to u vidu, vjerovatnije je da su preživjele sa kojima smo razgovarale već ranije dobijale neku vrstu pomoći i podrške, te je vjerovatnije da su relevantni akteri i akterke imali specijalistički interes ili stručnost u ovoj oblasti. Kao rezultat toga, u poređenju sa širim populacijama koje predstavljaju, vjerovatnije je da imaju veću svijest i da bolje razumiju problem. Nadalje, studija ne nastoji da predstavi sveukupnost iskustva osoba koje su preživjele nasilje u porodici ili relevantnih aktera koji rade na terenu. Stoga je važno naglasiti da široka generalizirana zastupljenost nije bila cilj fokus grupa i intervjua, već je to prije bilo prikupljanje dubinskih uvida i mišljenja specifične ciljane grupe.

Napomena za Bosnu i Hercegovinu

Nakon što smo naišle na velike izazove po pitanju pronalaska učesnica i učesnika, donesena je odluka da partnerska istraživačka organizacija, koju finansira Fondacija Oak i koja ima iskustvo u kvalitativnim istraživačkim metodama i radu sa žrtvama nasilja u porodici, izvrši prikupljanje podataka iz razloga što su imali uspostavljene kontakte i odnose sa grupama relevantnih aktera i akterki. Lokalni tim je stoga preuzeo odgovornost za pronalazak učesnica i učesnika,

moderiranje, transkripciju i prevođenje fokus grupa i intervjua. Međutim, istraživački tim iz Ujedinjenog Kraljevstva je dao smjernice u smislu geografske lokacije i veličine uzorka, a korištena su ista pitanja za intervjue i fokus grupe koje je koristio istraživački tim sa Oxforda. Kodiranje i analizu je izvršio istraživački tim sa Oxforda koristeći engleski prevod svih intervjua i fokus grupa.

Napomena za Englesku i Wales

Ovo je bila jedina jurisdikcija u kojoj je istraživački tim morao podnijeti zahtjev za službeno odobrenje da intervjui sudijske i sudske izjavitelje. Stoga je formalna i uspješna prijava podnijeta Ministarstvu pravde i CAF/CASS-u u Engleskoj i CAF/CASS-u u Walesu. Pronalazak sudija i sudske izjavitelje olakšan je dijeljenjem ankete za učesnice i učesnike sa kontaktima u svakoj organizaciji. Pravničku struku u Engleskoj i Walesu čine advokati, pravnici i izvršni savjetnici, a svi mogu biti ovlašteni da pružaju pravne savjete i zastupaju preživjele. Kada sporove rješava Porodični sud, u zavisnosti od vrste predmeta, rješavaju ih, po rastućem rangu, sudijske laici u porodičnom vijeću ili okružne sudijske (prekršajni sud) ili oblasne sudijske ili sudijske visokog suda. Sudijske u porodičnom vijeću su pripadnici javnosti koji sjede kao sudijske u Porodičnom sudu.

Tip sudijske	Prekršajni	Okružni	Oblasni
Sudijske (Engleska)	3	3	3
Sudijske (Wales)	0	2	1

Types de juges	Advokati	Pravnici	Izvršni savjetnici
Advokati (England)	3	3	3
Advokati (Wales)	0	2	1

COVID 19

Konačno, uticaj pandemije Covid 19 na projekat bio je značajan. Čekanje da se smjernice ažuriraju u svakoj od jurisdikcija izazvalo je značajna kašnjenja sve dok nije donesena odluka da se sve interakcije premjeste u online okruženje. Prvobitni plan je bio da se svi intervjui i fokus grupe obavljaju uživo. Međutim, zbog izbijanja pandemije

Covid 19, terenski rad na projektu je u velikoj mjeri odgođen i nije započeo do 2021. godine, a završio je 2023. godine. Do kašnjenja je došlo i zbog podnošenja zahtjeva za etičko odobrenje, formalno odobrenje za intervjui članica i članova pravosuđa i CAF/CASS-a u Ujedinjenom Kraljevstvu.

Treći dio

*- Mjesta i kontekst
istraživanja*

Bosna i Hercegovina

Ustav, rodna ravnopravnost i ljudska prava

Bosnu i Hercegovinu karakterizira složen, višeslojni sistem vlasti koji je uspostavljen kao rezultat Dejtonskog mirovnog sporazuma iz 1995. godine¹⁵ nakon trogodišnjeg perioda rata. U skladu sa ovim sporazumom uspostavljena su dva entiteta: Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republika Srpska. Brčko distrikt je osnovan 1999. godine kao administrativna jedinica lokalne samouprave kako bi odražavao multietnički sastav distrikta. Iako su Parlament i Vijeće ministara uspostavljeni na državnom nivou, entiteti imaju široke ovlasti, uključujući zakonodavnu i izvršnu vlast. Brčko distrikt također imenuje svoju lokalnu vlast i može donositi zakone. FBiH je dodatno podijeljena na 10 administrativnih jedinica poznatih kao kantoni – svaki sa svojom kantonalnom vladom – koji također mogu donositi zakone i usvajati politike. Na kraju, četvrti nivo nadležnosti u Bosni i Hercegovini čine općine, koje također imenuju svoje lokalne vlasti. Kao rezultat toga, svaka procjena učinkovitosti sistema porodičnog pravosuđa uključuje procjenu višestrukih, paralelnih i ponekad preklapajućih politika i zakona, kao i procjenu stepena do kojeg je osigurana koordinacija i jednak nivo zaštite u zemlji.¹⁶ Ključni zakoni koji se na državnom nivou bave nasiljem nad ženama su Zakon o ravnopravnosti spolova i Krivični zakon Bosne i Hercegovine, dok su na nivou entiteta i Brčko distrikta osnovni zakoni oni koji se odnose na zaštitu od nasilja u porodici (zakoni o ZNP),¹⁷ krivični zakoni, zakoni o krivičnom postupku i porodični zakoni.¹⁸ Zakoni o ZNP usvojeni su u Republici Srpskoj i FBiH 2012. i 2013. godine, dok je zakon o ZNP u Brčko distriktu usvojen 2018. godine.

Ustav Bosne i Hercegovine¹⁹ zabranjuje diskriminaciju po bilo kojoj osnovi, uključujući i spol. Također navodi da su EKLJP i njeni protokoli direktno primjenjivi u Bosni i Hercegovini te da imaju pravni prioritet u odnosu na druge zakone. Bosna i Hercegovina je također ratificirala Konvenciju o pravima djeteta (CRC), Konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) i Istanbulsku konvenciju.

Rasprostranjenost nasilja u porodici

Jedno istraživanje je pokazalo da je nešto manje od polovine (48%) ispitanih žena doživjelo neki oblik zlostavljanja od svoje 15. godine života, uključujući nasilje od intimnih partnera, drugih osoba koje nisu partneri, uhođenje i seksualno uznemiravanje, pri čemu su muškarci kao intimni partneri najčešći počinitelji nasilja.²⁰ U skoro 80% slučajeva izriču se uslovne kazne, dok se između 10% (u FBiH) i 18% (u Republici Srpskoj) počinitelja osuđuje na zatvorsku kaznu.²¹ Retrospektivne analize slučajeva femicida se ne provode.²²

¹⁵ Ured visokog predstavnika. (1995). *General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*. Dejtonski mirovni sporazum. Preuzeto sa: <http://www.ohr.int/dayton-peace-agreement>

¹⁶ GREVIO (polazni) postupak procjene – Izvještaj o zakonodavnim i drugim mjerama za implementaciju odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija): Bosna i Hercegovina (stav 2). Vijeće Evrope.

¹⁷ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 94/16, 10/23, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 20/13, 72/21, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko distriktu, Službeni glasnik Brčko distrikta, br. 7/18.

¹⁸ Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 35/05, 31/14, Porodični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br. 17/23, 27/24, Porodični zakon Brčko distrikta, Službeni glasnik BD BiH, br. 23/07.

¹⁹ Ustav Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina, član 2.

²⁰ Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi. (2019). *OSCE-led survey on violence against women: Bosnia and Herzegovina*. Dostupno na: <https://www.osce.org/secretariat/423470>

²¹ GREVIO izvještaj, br. 16, stav 271.

²² GREVIO izvještaj, br. 16, stav 286.

Pravni odgovor na nasilje u porodici

Nasilje u porodici, na nivou entiteta i Brčko distrikta, definirano je i u odgovarajućim krivičnim zakonima²³ i zakonima o zaštiti od nasilja u porodici (ZNP). Kada je riječ o FBiH, član 222²⁴ Krivičnog zakona definira nasilje u porodici u širem smislu. Nasilje u porodici²⁵ također je definirano članom 7²⁶ ZNP FBiH. U Republici Srpskoj, nasilje u porodici definirano je članom 190²⁷ Krivičnog zakona i članom 6 ZNP Republike

Srpske. Kada je riječ o Brčko distriktu, nasilje u porodici definirano je članom 218 Krivičnog zakona Brčko distrikta i članom 5 ZNP. Međutim, definicija nasilja u porodici u ZNP FBiH i Brčko distrikta ne obuhvata sadašnje ili bivše partnere koji nemaju zajedničko prebivalište niti imaju zajedničko dijete, dok ZNP Republike Srpske obuhvata.

Porodičnopravni okvir

Pojam "roditeljska odgovornost" nije usvojen u domaćim porodičnim zakonima.²⁸ U Porodičnom zakonu Federacije BiH i Porodičnom zakonu Brčko distrikta koristi se pojam "roditeljsko staranje", dok se u Porodičnom zakonu Republike Srpske (PZ RS) koristi pojam "roditeljsko pravo". Suština ovih pojmova veoma je slična pojmu "roditeljska odgovornost". Roditeljsko staranje definira se kao "skup odgovornosti, dužnosti i prava roditelja koje imaju za cilj zaštitu ličnih i imovinskih prava i interesa djeteta" i ostvaruje se u najboljem interesu djeteta. Roditeljsko staranje ostvaruje se zajednički, sporazumno i ravnopravno. Ovo pravilo važi kada roditelji žive zajedno, a svi izuzeci podliježu zakonskoj regulativi.

Prema porodičnim zakonima Republike Srpske, FBiH i Brčko distrikta, prije podnošenja zahtjeva za razvod braka, supružnici moraju proći kroz postupak posredovanja/mirenja ako imaju djecu mlađu od 18 godina. U FBiH, prema članu 49 Porodičnog zakona, ako se oba bračna partnera, uredno

pozvana, ne odazovu na poziv da učestvuju u postupku posredovanja, a ne opravdaju svoj izostanak, postupak će se obustaviti – osim u slučaju nasilja u porodici. Prema članu 50 istog zakona, ako strane ne postignu pomirenje tokom postupka posredovanja, osoba/pravni subjekt koji je imenovan kao posrednik nastojat će postići sporazum između strana u vezi sa starateljstvom i pravom na posjete. Prema članu 150 ako takav sporazum ne bude postignut između supružnika, ili ako se smatra da ovaj sporazum ne odgovara najboljem interesu djeteta, sud će donijeti odluku, na osnovu stručnog mišljenja koje pruža Centar za socijalni rad, o tome šta je u najboljem interesu djeteta, kao i na osnovu informacija koje pružaju sve relevantne institucije, uključujući policiju i sudove. Na kraju, prema članu 145 Porodičnog zakona, sud, uzimajući u obzir sporazum postignut između roditelja, donosi odluku o starateljstvu i pravima na posjete, uključujući i oduzimanje tih prava, na osnovu najboljeg interesa djeteta. Član 154 istog zakona

²³ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16 i 75/17), Krivični zakon Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 64/18, 15/21, 89/21, 73/23 i 9/24) i Krivični zakon Brčko distrikta BiH (Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 19/20) – prečišćeni tekst.

²⁴ Član 222 Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine definira nasilje u porodici kao "ugrožavanje mira, tjelesne cjelovitosti ili psihičkog zdravlja člana svoje porodice, nasiljem, drskim ili bezobzirnim ponašanjem". Predviđene sankcije uključuju minimalnu kaznu u vidu novčane kazne ili kaznu zatvora, koja se kreće od jedne do 15 godina ili dugotrajni zatvor, zavisno od postojanja otežavajućih okolnosti (uključujući, na primjer, upotrebu oružja ili nenamjerno ubistvo člana porodice kao rezultat takvog ponašanja).

²⁵ Član 6 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine definira pojam porodice na sljedeći način: 1) bračni i vanbračni partneri i njihova djeca (zajednička ili iz ranijih zajednica); 2) krvni srodnici i srodnici iz odnosa potpunog usvojenja u prvoj liniji bez ograničenja,

a u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim stepenom; očuh, maćeha; usvojenik i usvojilac iz odnosa nepotpunog usvojenja; srodnici po tazbini zaključno sa drugim stepenom; 3) staralac i štice, hranilac i hranjenik; 4) bivši bračni i vanbračni partneri i njihova djeca (zajednička ili iz ranijih zajednica) i njihovi roditelji, uključujući očuha i maćehu. Vanbračna zajednica nastaje nakon najmanje tri godine zajedničkog života ili kraće ako je u njoj rođeno dijete.

²⁶ Prema članu 7 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine, nasilje u porodici definira se kao "nanošenje fizičke, psihičke ili seksualne boli ili patnje i/ili ekonomske štete, kao i prijetnje koje izazivaju strah od fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja i/ili ekonomske štete kod drugog člana porodice, uključujući između ostalog, primjenu fizičke sile na fizički ili psihički integritet člana porodice; postupanje koje može prouzrokovati ili izazvati opasnost da će prouzrokovati fizičku ili psihičku bol ili patnju; prouzrokovanje straha ili osobne ugroženosti ili povrede dostojanstva ucjenom ili drugom prinudom; verbalni napad, vrijeđanje ili drugi načini grubog uznemiravanja; seksualno uznemiravanje;

uhodjenje; upotreba fizičkog i psihičkog nasilja prema djeci; nasilna izolacija ili ograničenje slobode kretanja člana porodice".

²⁷ Član 190 Krivičnog zakona Republike Srpske definira nasilje u porodici kao "primjenu nasilja, prijetnje napadom na život i tijelo ili drsko ili bezobzirno ponašanje koje ugrožava spokojstvo, tjelesni integritet ili duševno zdravlje člana svoje porodice ili porodične zajednice i time prouzrokuje štetu njihovom fizičkom ili psihološkom integritetu". Kažnjava se minimalnom novčanom kaznom ili kaznom zatvora, koja se kreće od novčane kazne ili zatvora do 10 godina, zavisno od postojanja otežavajućih okolnosti (uključujući, na primjer, ako je ponašanje izazvalo teške tjelesne povrede ili ako je počinjeno prema djetetu ili u prisustvu djeteta).

²⁸ Duman, D., Halilović, M., i Latifović, F. (2020). *Analiza sudske prakse u porodičnim sporovima i preporuke za postupanje*.

precizira okolnosti u kojima se roditelju oduzima starateljstvo, i to u slučajevima kada roditelj: (a) zloupotrebom svojih prava stavlja u opasnost sigurnost, zdravlje ili moral djeteta; (b) grubo zanemaruje svoje dužnosti; (c) napusti dijete ili se ne stara o djetetu; (d) ne zaštititi dijete od ponašanja drugog roditelja ili druge osobe.

Sud može odgoditi parnični postupak ako sudija odluči da se odluka ne može donijeti prije nego što se donese odluka u krivičnom postupku (član 379(2) u FBiH, član 379 u RS i član 179 u BD). Međutim, kako je istakao GREVIO, postoji nedostatak koordinacije između ova dva sistema jer zakonodavstvo ne zahtijeva obaveznu konsultaciju između porodičnih sudova i krivičnih sudova kako bi se provjerilo da li su u toku krivični postupci za nasilje u porodici protiv oca djece žrtve ili su vođeni u prošlosti. Osim toga, podaci o slučajevima u kojima je starateljstvo oduzeto ili je pravo na posjete ograničeno zbog nasilja u porodici nisu dostupni.²⁹ U Republici Srpskoj i Brčko distriktu regulatorni okviri za odluke o starateljstvu i pravima na posjete, predviđeni članovima 93 i 106 Porodičnog zakona Republike Srpske, slični su onima u FBiH. Posebno se ističe da, pored obaveznog posredovanja, prema zakonu, roditeljska prava se ograničavaju samo u slučajevima kada je dijete direktno izloženo nasilju (fizičkom, psihološkom ili seksualnom zlostavljanju) ili zanemarivanju. Međutim, prema istraživanju provedenom 2020. godine³⁰ među ženama žrtvama nasilja u porodici sa djecom, centri za socijalni rad su samo u 13%

slučajeva savjetovali djelimično ukidanje roditeljskih prava počinitelja, dok je 80% ispitanih izjavilo da nije pokrenut takav postupak. Ključni koncept koji je prisutan u cijeloj državi jeste koncept najboljeg interesa djeteta, koji je integritiran u zakonodavstvo, kao i zabrana nasilja u porodici.³¹

Jasno je, dakle, kako je i GREVIO istakao,³² da postojeći zakonski okvir i praksa po pitanju starateljstva i prava na posjete u dva entiteta i Brčko distriktu ne ispunjavaju standarde Istanbulske konvencije. Prvo, primjena obaveznog posredovanja kao odlučujućeg faktora pri odlučivanju o starateljstvu i pravu na posjete je suštinski neprikladna u slučajevima nasilja u porodici zbog postojeće neravnoteže moći. Drugo, incidenti nasilja nad roditeljem kojima je dijete svjedočilo se prema važećim zakonskim kriterijima ne uzimaju u obzir prilikom donošenja odluka o starateljstvu i pravima na posjete niti pri procjeni najboljeg interesa djeteta. To se dešava bez obzira na činjenicu da se prema članu 8 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske djeca koja svjedoče nasilju smatraju žrtvama. Ovo može objasniti zašto se stručnjaci češće fokusiraju na predlaganje zajedničkog starateljstva, umjesto na oduzimanje starateljstva ili roditeljskih prava, bez obzira na to da li je takav pristup u najboljem interesu djeteta.³³ Na kraju, prema Porodičnom zakonu FBiH, oduzimanje starateljstva može se izreći i roditelju koji ne spriječi nasilje nad djetetom. Dakle, postoji rizik da sadašnji zakonski okvir kazni žrtvu i paradoksalno dovede do njihovog gubitka starateljstva nad djetetom umjesto do gubitka na strani počinitelja.

Institucionalni okvir za porodične sporove i pomoć žrtvama nasilja u porodici

Centri za socijalni rad u Bosni i Hercegovini služe kao primarna poveznica između žrtava i pristupa takvim uslugama, bilo kroz sam centar ili upućivanjem na drugu instituciju ili NVO. Zbog ustavnog sistema, socijalna politika i socijalna zaštita su u nadležnosti dva entiteta – FBiH i Republike Srpske – te Brčko distrikta. U FBiH postoji dodatnih

10 institucionalnih sistema koje su uspostavili 10 kantona, ali uz određeni nivo usklađivanja sa FBiH. Podijeljena organizaciona struktura socijalne zaštite bez učinkovitih mehanizama koordinacije doprinosi neučinkovitosti uprave, nedovoljnoj pokrivenosti sistema i generiranju različitih oblika nejednakosti na osnovu mjesta prebivališta.³⁴

²⁹ GREVIO Izvještaj, br. 16, stav 194.

³⁰ Ibid, str. 27.

³¹ Član 4. Porodičnog zakona FBiH, član 15. Porodičnog zakona RS i član 3. Porodičnog zakona BD.

³² GREVIO Izvještaj, br. 16, stav 191.

³³ GREVIO Izvještaj, br. 16, str. 96, Duman, D., Halilović, M., i Latifović, F. (2020). *Analiza sudske prakse u porodičnim sporovima i preporuke za postupanje*.

³⁴ Ured MOR-a za centralnu i istočnu Evropu. (2022). *Issues in social protection in Bosnia and Herzegovina: Coverage, adequacy, expenditure and financing* (ISBN 978-92-2-036846-6 [web PDF], ISBN 978-92-2-036845-9 [print]). Budimpešta.

Centri za socijalni rad imaju ključnu ulogu prema zakonima o zaštiti od nasilja u porodici (ZNP) i Porodičnom zakonu, a djeluju na nivou jedinica lokalne samouprave (gradova ili općina). U kontekstu nasilja u porodici, ovi centri, zajedno sa policijom, imaju zadatak da djeluju kao krizni timovi u slučajevima nasilja u porodici, pruže psihosocijalnu pomoć žrtvama nasilja u porodici i informacije o različitim vrstama dostupnih usluga podrške. Također su obavezni procijeniti faktore rizika za žrtvu i odlučiti o upućivanju u sigurne kuće za žrtve nasilja u porodici. Osim toga, centri za socijalni rad imaju ključnu ulogu u kontekstu obaveznog posredovanja kada žrtva podnese zahtjev za razvod braka, kao i u vezi sa odlukama o starateljstvu i pravu na posjete.

Međutim, brojni izvještaji³⁵ ukazuju na to da ove institucije imaju ograničene kapacitete za pružanje pomoći, uključujući i kapacitete za pomoć žrtvama nasilja u porodici. Pokrenuta su i druga pitanja, a u informacijama koje su vladini i nevladini akteri dostavili GREVIO-u³⁶ naglašeno je da centri za socijalni rad i sudovi dominantno tumače da je najbolji interes djeteta u zajedničkom starateljstvu i kontaktu sa oba roditelja, čak i kada su u pitanju slučajevi nasilja u porodici. Ovo je zabrinjavajuće, s obzirom na to da, kako GREVIO ističe, centri za socijalni rad imaju središnju ulogu u odlukama o razvodu braka i roditeljskim pravima, dok je njihova obuka o nasilju u porodici veoma ograničena. Osim toga, često ne prepoznaju ili ne uzimaju u obzir faktore rizika i epizode nasilja u porodici prilikom svojih procjena. GREVIO također navodi da zaposleni u centrima za socijalni rad smatraju da je njihova uloga prvobitno da pomire porodicu čak i u slučajevima nasilja u porodici i shodno tome rijetko obavještavaju sudove o takvim slučajevima. Ovo je usprkos činjenici da nijedna strategija³⁷ u oba entiteta ne navodi ovo kao cilj. Nadalje, u saradnji sa porodičnim sudovima, centri za socijalni rad ne provode procjenu rizika niti traže od agencija za provođenje zakona i/ili drugih nadležnih aktera da dostave svoje procjene rizika i sigurnosne planove u slučajevima nasilja u porodici kako bi ih uzeli u obzir prilikom određivanja najboljeg interesa djeteta.

Također je izražena zabrinutost zbog nedostatka mjera kojima bi se osiguralo da ostvarivanje prava na posjete ili starateljstvo ne ugrožava prava i sigurnost žrtve ili njene djece. Centri za socijalni rad uglavnom potiču održavanje kontakta između djeteta i nasilnog roditelja u slučajevima nasilja u porodici, a u situacijama kada se dijete osjeća ugroženo, posjete se organiziraju u prostorijama Centra. Alarmantno je da izvještaji civilnog društva navode da počinitelji često koriste ove prilike da pokažu moć i kontrolu nad žrtvom pa čak i, kao što je bilo u jednom ekstremnom slučaju, da ubiju žrtvu.³⁸ GREVIO je također obaviješten da se žrtvama često prijeti oduzimanjem djece ukoliko ne postupaju u skladu sa pravima na posjete ili kada odbiju postupak posredovanja. Zabrinjavajuće su informacije o slučajevima nasilja u porodici u kojima je dijete oduzeto majci i smješteno u hraniteljsku porodicu jer nije uspjela zaštititi dijete od počinitelja nasilja.³⁹ Kao rezultat toga, čini se da je primarni cilj zakona i prakse u zemlji pomirenje porodice, čak i u slučajevima nasilja u porodici. Žene su također podijelile svoja svjedočanstva o negativnim iskustvima sa socijalnim radnicima nakon prijave nasilja u porodici, navodeći nezainteresovanost za tvrdnje o nasilju i davanje prioriteta interesima počinitelja.⁴⁰

U zaključku, obuka i smjernice dostupne osobama koje donose odluke na porodičnim sudovima, posebno onima koji rade u centrima za socijalni rad, su ograničene. Zbog toga nije iznenađujuće što je GREVIO pozvao na uvođenje posebnih odredbi u zakon kako bi se osiguralo da se slučajevi nasilja u porodici prema nenasilnom staratelju uzimaju u obzir pri odlučivanju o starateljstvu i pravu na posjete. Također, GREVIO je naglasio potrebu da svi relevantni stručnjaci, naročito zaposleni u centrima za socijalni rad i sudije porodičnih sudova, prođu obuku o nasilju u porodici te da im se osiguraju smjernice koje će im omogućiti da ispune svoju obavezu osiguravanja sigurnosti žrtve i njene djece pri donošenju bilo kakvih odluka.

³⁵ Razvoj socijalnih usluga na lokalnom nivou u Bosni i Hercegovini. (2015). *Jačanje pružanja socijalnih usluga u jugoistočnoj Evropi kroz osnaživanje nacionalnih i regionalnih OCD mreža*.

³⁶ GREVIO Izvještaj, br. 16, stavovi 192. i 193.

³⁷ Strategija za suzbijanje nasilja u porodici Republike Srpske 2020-2024; Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u Federaciji BiH 2023-2027;

³⁸ GREVIO Izvještaj, br. 16, stav 193.

³⁹ Ibid, stav 194.

⁴⁰ GREVIO Izvještaj, br. 16, str. 33. Iskustva žena žrtava nasilja korisnica servisa u dobijanju podrške od centara za socijalni rad. (2022). *Završni izvještaj – Bosna i Hercegovina i Iskustva žena žrtava nasilja korisnica servisa u dobijanju podrške od centara za socijalni rad, Završni izvještaj – Bosna i Hercegovina, 2020.*

Edukacije za sudije

Zakoni o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske i Brčko distrikta uključuju obavezu osiguravanja kontinuirane edukacije o nasilju u porodici za sudije i tužitelje. Kao rezultat toga, izrađen je priručnik i vodič za praksu u slučajevima nasilja u porodici, koje su pripremili Sudijski panel i civilno društvo.⁴¹ Međutim, primjetan je nedostatak dovoljnog održivog broja početnih i internih edukacija za tužitelje i sudije. Početna edukacija za sudije i tužitelje u FBiH i Republici Srpskoj obuhvata pitanja rodne ravnopravnosti u pravosudnim institucijama i stereotipe, ali ne uključuje nasilje nad ženama. Nadalje, interna edukacija provodi se samo na dobrovoljnoj osnovi i pokriva samo neke aspekte nasilja u porodici i silovanje, kao i seksualno nasilje u ratu.⁴²

Pravna pomoć

Kako GREVIO navodi u svom izvještaju,⁴³ pravna pomoć žrtvama nasilja varira u svom obimu i prema uslovima koji trebaju biti ispunjeni da bi bila dodijeljena, a zavisno od kantona, entiteta ili distrikta u kojem žrtva živi. To dovodi do neujednačenog pružanja pravne pomoći u zemlji, kao i do izuzetno složenog i fragmentiranog pravnog i institucionalnog okvira. Nadalje, ne postoje sveobuhvatni podaci o broju korisnika besplatne pravne pomoći uopće, uključujući i one koji se odnose na porodičnopravne postupke. Većinu pravne pomoći pružaju nevladine organizacije, usprkos njihovim ograničenim resursima. Žene iz ruralnih područja i migrantkinje suočavaju se sa posebnim izazovima u pristupu pravnoj pomoći koju pružaju entitetski/kantonalni uredi za pravnu pomoć, budući da se oni uglavnom nalaze u većim gradovima. Osim toga, postoje dokazi o izrazito ograničenim kapacitetima centara za pravnu pomoć i nedostatku obuka o rodno zasnovanom nasilju nad ženama za advokate koji pomažu žrtvama. Ti advokati generalno pokazuju neznanje o nasilju nad ženama i nasilju u porodici iz rodne perspektive.⁴⁴

Glas djeteta

Zakonodavstvo⁴⁵ u sve tri nadležnosti prepoznaje pravo djeteta na slobodno izražavanje vlastitog mišljenja u skladu sa njegovim uzrastom i zrelošću, osim ako se utvrdi da to nije u najboljem interesu djeteta. Dijete također ima pravo da dobije potrebne informacije kako bi formiralo svoje mišljenje, kao i savjet o posljedicama mogućeg uvažavanja njegovog mišljenja. Mišljenju djeteta mora se posvetiti dužna pažnja u svim pitanjima koja se tiču djeteta i u svim postupcima u kojima se odlučuje o pravima i interesima djeteta, u skladu sa djetetovim godinama i zrelošću. U odlukama koje se tiču prava i interesa djeteta mora se navesti da li je djetetu omogućeno da izrazi svoje mišljenje, sadržaj mišljenja djeteta i obrazloženje stava vlasti u vezi s tim mišljenjem. Ako djetetu nije omogućeno da izrazi svoje mišljenje, sud i nadležni organ dužni su da objasne razloge za to. Dijete ima pravo da bude informirano, putem roditelja ili staratelja, o donijetoj odluci u postupku u kojem je izrazilo svoje mišljenje.

Sto se tiče zastupanja, djecu koja nemaju kapacitete za zastupanje mora zastupati odrasla osoba. Član 150(1) Porodičnog zakona FBiH navodi da u slučajevima sukoba između interesa djeteta i njegovog zakonskog staratelja, sud imenuje posebnog zastupnika radi zaštite interesa djeteta. Slično tome, član 140 Porodičnog zakona Republike Srpske omogućava sudu da imenuje posebnog zastupnika u slučajevima kada roditelj, koji bi inače bio zakonski zastupnik djeteta, ima interese koji su u sukobu sa interesima djeteta.

⁴¹ Vidjeti Priručnik Sudska razmatranja slučajeva nasilja u porodici u BiH, 2014.

⁴² GREVIO's Izvještaj, br. 16, stav 98.

⁴³ Ibid, stavovi 308 – 313.

⁴⁴ UN Women Analysis of the Capacities for the Implementation of the Council of Europe Convention of Preventing and Combating Domestic Violence and Violence against Women in the Police and Free Legal Aid Sector in Bosnia and Herzegovina, UN Women, 2019, str. 26.

⁴⁵ Član 125. Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 35/05, 31/14, član 88. Porodičnog zakona Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br. 17/23, 27/24 i član 108. Porodičnog zakona Brčko distrikta, Službeni glasnik BD BiH, br. 23/07.

Francuska

Princip nediskriminacije navodi se u Ustavu Francuske i zabranjuje diskriminaciju na osnovu spola, rase, uvjerenja i sindikalne aktivnosti. Prema članu 55 Ustava Francuske, Evropska konvencija o ljudskim pravima (EKLJP) automatski je uključena u domaći pravni poredak i direktno se primjenjuje. Francuska je također ratificirala Konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW), Konvenciju o pravima djeteta (CRC) i Istanbulsku konvenciju.

Rasprostranjenost nasilja u porodici

Nasilje u porodici prvenstveno se vrši nad ženama u Francuskoj; 86% žrtava nasilja koje su počinili intimni partneri zabilježenih 2022. godine bile su žene.⁴⁶ Dostupni podaci pokazuju da je u Francuskoj psihološko nasilje podjednako rasprostranjeno kao i fizičko nasilje: 65% žena žrtava nasilja u porodici izjavilo je da su pretrpjele fizičko nasilje, dok je 66% izjavilo da su pretrpjele veoma značajnu psihološku štetu.⁴⁷ Francuska također ima jednu od najviših stopa ubistava povezanih sa nasiljem u porodici u zapadnoj Evropi; 2022. godine, 118 žena su ubili njihovi partneri, dok je dvanaestoro djece ubijeno tokom porodičnih sukoba.⁴⁸

Pravni odgovor na nasilje u porodici

Rodno zasnovano nasilje u Francuskoj se prvenstveno tretira kroz krivično pravo, postepenim uvođenjem niza krivičnih djela u Krivični zakon Francuske (*Code Pénal*), počevši od ranih 1990-ih. Kao rezultat toga, fizičko nasilje, seksualno nasilje, bračno silovanje, psihološko nasilje, moralno uznemiravanje, prisilno samoubistvo i *cyber* nasilje su sada

krivična djela. Zakon se također razvio tako da u definiciju "parova" uključi i partnere koji ne žive zajedno, kao i da se nasilje u porodici koje je počinio bivši partner tretira kao teško krivično djelo. Različita terminologija se koristi u pravnim tekstovima i međuresornim planovima za borbu protiv nasilja nad ženama, međutim, ne postoji sistematsko priznavanje rodno zasnovanog nasilja nad ženama i strukturne povezanosti sa historijskom nejednakosti moći između žena i muškaraca.⁴⁹ Osim toga, kao i u drugim nadležnostima, krivično pravo posmatra nasilje u porodici kao diskretne i pojedinačne incidente, umjesto da uzima u obzir kumulativni efekat prisilne kontrole. Kao rezultat toga, francuski sudovi i dalje smatraju fizičke napade najintenzivnijim i najozbiljnijim oblikom nasilja, kao i glavnim faktorom rizika za ubistvo supružnika (Jouanneau i Matteoli, 2018).

Porodičnopravni okvir

Postupci pred porodičnim sudovima i sudijama porodičnog suda "*juges aux affaires familiales*" (JAF)⁵⁰ imaju konkretnu ulogu u zaštiti žrtava nasilja u porodici. Godine 2009, polovina slučajeva femicida počinjenih u kontekstu nasilja u porodici desila se tokom korištenja prava na posjete očeva.⁵¹ Međutim, usprkos rasprostranjenosti nasilja u porodici nakon rastave, mnoge žene žrtve nasilja u porodici dijele starateljstvo nad djecom sa svojim nasilnicima.⁵² Postoje i dokazi koji ukazuju na to da je veća vjerovatnoća da će starateljstvo biti zajedničko tamo gdje je došlo do nasilja u porodici nego kada nema takvih optužbi.⁵³

⁴⁶ SSMSI, 'Les violences conjugales enregistrées par les services de sécurité en 2022', *Info Rapide* no. 28. novembar 2023. SSMSI data, database of victims of crimes and offences recorded by the police and gendarmerie in 2022.

⁴⁷ Vidjeti La Lettre de l'Observatoire National des Violences faites aux Femmes — Les violences au sein du couple et les violences sexuelles en France en 2017, br. 13, novembar 2018., MIPROF, str. 16.

⁴⁸ Delegation for Victims - the Directorates of the National Police and the National Gendarmerie, 'Étude nationale sur les morts violentes au sein du couple en 2022', septembar 2023.

⁴⁹ GREVIO (polazni) postupak procjene Izvještaj o zakonodavnom i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija): Francuska, stav 7.

⁵⁰ Postoje dvije vrste građanskih sudova koji se mogu uključiti nakon rastave, a u vezi sa maloljetnom djecom. Sudija za djecu ("*juge des enfants*") nadležan je za parnične i krivične predmete koji se odnose na odgojno-obrazovnu podršku djetetu, ako je ugroženo zdravlje, sigurnost ili moral djeteta, kao i vaspitanje. Sudija porodičnog suda ("*juge aux affaires familiales*") nadležan je samo za građansko pravo, uglavnom u vezi sa rastavom roditelja. U ovom slučaju, JAF odlučuje o stalnom prebivalištu djeteta, pravima na posjete i boravku sa drugim roditeljem, kao i o finansijskom doprinosu za izdržavanje i obrazovanje djeteta. JAF također može saslušati djecu prilikom donošenja odluke o njihovim najboljim interesima ako smatra da je to relevantno.

⁵¹ Observatoire des violences envers les femmes de Seine Saint-Denis, « Mesure d'Accompagnement Protégé (MAP) Afin de permettre l'exercice du droit de visite dans un contexte de violences conjugales. » in Centre Hubertine Auclert (n 26) 52.

⁵² U 2016. godini, na uzorku od 400 žena koje su kontaktirale nevladinu organizaciju SOS les mamans koja se bavi nasiljem u porodici, 15,3% je imalo djecu u naizmjeničnom boravku nakon pretrpljenog nasilja u porodici.

⁵³ Gwénola Sueur, 'Focus Sur Les Violences Post-Séparation Par Gwénola Sueur' (*Le blog de Manderley et d'Alex Vigne*, 7. februar 2018.).

Roditeljska odgovornost – “autorité parentale”

Roditeljska odgovornost (“*autorité parentale*”)⁵⁴ i prebivalište (“*fixation de la résidence*”)⁵⁵ su dva različita koncepta u Francuskoj. Roditeljska odgovornost obuhvata prava i obaveze svakog roditelja prema svom djetetu, a rastava roditelja, vjenčanih ili nevjenčanih, u principu ne utiče na to. Prema tome, u skladu s članom 372-2 Građanskog zakonika, nakon rastave, “svaki roditelj *mora* održavati roditeljski odnos sa djetetom i poštovati svoje granice sa drugim roditeljem”.

Svi sporovi u vezi sa ostvarivanjem roditeljske odgovornosti ili prebivališta rješavaju se sudsom odlukom. Posebne odredbe ograničavaju roditeljsku odgovornost (ili njeno ostvarivanje) nasilnih očeva na tri načina.⁵⁶ Prvo, opća odredba omogućava porodičnim sudovima da uzmu u obzir svako fizičko ili psihološko nasilje koje je jedan roditelj počinio prema drugom.⁵⁷ Drugo, kada dijete svjedoči takvom nasilju koje je jedan roditelj počinio prema drugom, nasilni roditelj koji “očigledno ugrožava sigurnost, zdravlje ili moral djeteta”⁵⁷ može biti lišen roditeljskih ovlaštenja, bez potrebe za krivičnom presudom. Treće, kada je pokrenut krivični postupak protiv nasilnog roditelja, njegova roditeljska ovlaštenja, prava na posjete i boravak automatski se oduzimaju, sve do konačne odluke JAF-a.⁵⁸ Međutim, primjena ovih odredbi je slaba, a kao što je GREVIO naglasio u svom izvještaju, “oduzimanje roditeljskih ovlaštenja počinitelja je i dalje izuzetno rijetko, čak i u slučaju pravosnažne krivične presude, usprkos postojanju opasnosti za majku i dijete”.⁵⁹ Nasilni očevo vrlo često zadržavaju pravo na roditeljsku odgovornost, jer sudije porodičnog suda rijetko uzimaju u obzir opasnost koju otac predstavlja za dijete i majku nakon rastave,⁶⁰ a ove odredbe se vrlo rijetko primjenjuju, dijelom zbog nedostatka koordinacije između krivičnih i parničnih postupaka.⁶¹ Pored toga, pravni postupci u vezi sa nasiljem u porodici često su podijeljeni između krivičnih postupaka, sudija za djecu⁶² i sudija porodičnog suda, što često skriva kontinuitet nasilja nad djecom i majkom, čak i kada je nasilje u porodici dokazano. To također može dovesti do toga da majke budu kažnjene tako što će im službe za zaštitu djece oduzeti djecu kada se otkrije nasilje u porodici.⁶³ Kao rezultat toga, postoje stalni zahtjevi za učinkovitijim prenosom podataka između krivičnih i građanskih nadležnosti.⁶⁴ Ako se roditeljska odgovornost oduzme, počinitelji nasilja u porodici zadržavaju pravo i

obavezu nadgledanja izdržavanja i obrazovanja djeteta. Osim toga, roditelj sa isključivom roditeljskom odgovornošću “mora obavještavati drugog roditelja o važnim odlukama koje se tiču života djeteta”.⁶⁵ Ako ovaj roditelj smatra da je dobrobit djeteta ugrožena, može se obratiti sudu. Posljedice prisilne kontrole korištenjem ovog prava na informiranje su očigledne, ali se rijetko otklanjaju u praksi.⁶⁶

Vještaci

Ne postoji jedinstven sistem za vještake koje sudovi biraju u pogledu kvalifikacija i obuke. Pred Kasacionim sudom (*Cour de Cassation*) lista vještaka se sastavlja svake godine, a isto tako se pred Apelacionim sudovima vještaci imenuju sa liste koju sačinjava Apelacioni sud, nakon pažljivog razmatranja njihovih prijava. Njih imenuje Apelacioni sud i sudovi iz njegove nadležnosti.⁶⁷ Svaki Apelacioni sud sastavlja svoju listu vještaka. Na prvostepenom porodičnom sudu, sudija može imenovati vještaka, obično psihologa, sa liste Apelacionog suda unutar ili izvan njegove nadležnosti. Također može imenovati stručnjaka koji nije na listi vještaka, a koji mora položiti zakletvu.

Međutim, zbog nedostatka psihijataru i dječjih psihijataru, često je teško zaposliti i obučiti vještake sudske medicine. Ne postoje posebni kriteriji za izbor vještaka, niti nacionalno stručno udruženje koje predstavlja vještake koji pružaju pomoć porodičnom sudu. Postoje regionalna udruženja specijalizirana za sudske vještake iz oblasti psihologije, npr. u Marseju, Udruženje *régionale des psychologues experts judiciaires*. Psiholozi, međutim, podliježu općem Etičkom kodeksu, čije principe i koncepte prati *Commission nationale consultative de déontologie des psychologues* (Nacionalna konsultativna komisija za etiku psihologa).

Zajedničko starateljstvo (“garde partagée”) i pravo na posjete i boravak

Odluka suda o starateljstvu zasniva se na najvažnijem kriteriju najboljeg interesa djeteta i ne postoji pretpostavka zajedničkog starateljstva. U obzir se uzima nekoliko faktora,⁶⁸ uključujući prethodnu roditeljsku praksu, osjećaje koje dijete izražava i bilo kakav pritisak ili nasilje, fizičko ili psihološko, koje jedan roditelj vrši nad drugim. Sudije također mogu privremeno odrediti naizmjenični boravak, sve dok se ne

⁵⁴ Član 373-2 et seq. Građanskog zakonika.

⁵⁵ Pored toga, od 2014. godine, sudije krivičnog suda *moraju* odlučivati o roditeljskim ovlaštenjima oca osuđenog za nasilničko djelo ili prekršaj prema majci njegovog djeteta, kako bi zaštitili dijete. U praksi, to očigledno nije uvijek slučaj.

⁵⁶ Član 373-2-11 §6 Građanskog zakonika.

⁵⁷ Član 378-1 Građanskog zakonika.

⁵⁸ Član 378-2 Građanskog zakonika.

⁵⁹ GREVIO Izvještaj, br. 49, stav 180.

⁶⁰ Centre Hubertine Auclert, ‘Mieux Protéger et Accompagner Les Enfants de Violences Conjugales’ (2018) 14.

⁶¹ GREVIO Izvještaj, br. 49, stav 180.

⁶² ‘Rapport Alternatif de La CLEF Au Questionnaire Adressé à La France Pour Sa Première Évaluation Par Le Groupe d’experts Sur La Lutte Contre La Violence à l’égard Des Femmes et La Violence Domestique’ (2018) Izvještaj u sjeni 8.

⁶³ GREVIO Izvještaj, br. 49, stav 181.

⁶⁴ Bilješka 60.

⁶⁵ Član 373-2-1 Građanskog zakonika.

⁶⁶ Bilješka 60.

⁶⁷ Na primjer, lista vještaka koje može izabrati Apelacioni sud u Parizu dostupna je ovdje: https://www.cours-appel.justice.fr/sites/default/files/2024-07/ANNUPARIS2024_0.pdf

⁶⁸ Članovi 373-2 i 373-2-11 Građanskog zakonika.

doneše konačna odluka.⁶⁹ Međutim, zajednička starateljstva često nalažu sudije porodičnog suda u slučajevima kada se sumnja na nasilje u porodici, usprkos zabrinutostima da porodični sudovi nisu dovoljno svjesni rizika od instrumentalizacije počinitelja nad svojim žrtvama.⁷⁰ Nekoliko nevladinih organizacija je stoga pozvalo da se zajedničko starateljstvo ne primjenjuje u slučajevima nasilja u porodici.⁷¹ U slučajevima isključivog starateljstva, roditelj koji ne živi sa djetetom obično dobija prava na posjete i boravak na osnovu člana 371-4 Građanskog zakonika, koji osigurava pravo djece na održavanje ličnih odnosa sa oba roditelja. Samo ozbiljni razlozi (*"motif grave"*) mogu ograničiti primjenu ove odredbe,⁷² iako zakon ne definira ovaj pojam detaljnije.

Sud ima na raspolaganju dvije mjere ako smatra da posjete djeteta mogu predstavljati opasnost. Prva mjera predviđa da se posjeta odvija u određenom prostoru uz prisustvo pouzdane treće strane ili predstavnika kvalificiranog pravnog subjekta.⁷³ Međutim, pristup ovim odredbama moguć je samo odlukom sudije porodičnog suda, što može potrajati mjesecima.⁷⁴ Osim toga, ovi prostori nisu jednako dostupni na cijeloj teritoriji Francuske, a socijalni radnici koji u njima rade nisu adekvatno opremljeni niti obučeni za postupanje u slučajevima nasilja u porodici.⁷⁵ Druga mjera omogućava sudiji da donese "mjeru pratnje pod zaštitom" (*"mesure d'accompagnement protégé"*), kojom se osigurava da djeca budu u pratnji odrasle osobe tokom posjete kako bi se spriječilo dalje nasilje nad žrtvom. Iako se ova mjera pokazala efikasnom, nije dostupna u pojedinim dijelovima zemlje. Kao rezultat toga, GREVIO je preporučio da u situacijama kada takve prostorije nisu dostupne ili se smatraju nedovoljnim za osiguranje sigurnosti majke i njene djece, sudije trebaju imati mogućnost da uskrate pravo na posjete nasilnom roditelju na osnovu ozbiljnih razloga predviđenih zakonom.

Pored toga, nedavno je usvojen zakon s ciljem jačanja provođenja sudskih odluka o roditeljskim ovlaštenjima.⁷⁶ Ovi mehanizmi mogu uključivati periodičnu novčanu kaznu (*"astreinte"*), građansku novčanu kaznu ili korištenje javne sile za provođenje presude sudije porodičnog suda (JAF). Međutim, kako je GREVIO naveo u svom izvještaju, ovi mehanizmi ne predviđaju slučajeve u kojima žrtva nasilja u porodici odbija posjetu kako bi zaštitila sebe ili svoju djecu od nasilnog roditelja.⁷⁷

Posredovanje

Prije donošenja bilo kakve presude na porodičnom sudu, sudija može predložiti ili zahtijevati provođenje postupka posredovanja između roditelja.⁷⁸ Međutim, nakon uzastopnih kritika nevladinih organizacija⁷⁹ u pogledu neprikladnosti i opasnosti za žrtve nasilja u porodici, ove odredbe su izmijenjene 2019. i 2020. godine. Član 373-2-10 propisuje da sudije ne mogu zahtijevati posredovanje ako se jedan roditelj izjasni da je žrtva nasilja. Ipak, istraživanja pokazuju da se posredovanje u takvim slučajevima i dalje primjenjuje u praksi.⁸⁰

Sindrom otuđenja od roditelja (PAS)

Upotreba sindroma otuđenja od roditelja (PAS) je posebno obeshrabrena u Francuskoj. Peti međuresorni plan za borbu protiv nasilja nad ženama (2017–2019) prepoznaje neutemeljenost PAS-a, navodeći da ga "nikada nije priznalo nijedno naučno tijelo" i da "dovodi do diskreditacije glasa majke, rijetko oca ili djeteta, čime se negira njen status žrtve inverzijom odgovornosti".⁸¹ Nakon toga, u julu 2018. godine, objavljena je informativna bilješka na intranetu *Direction des affaires civiles et du Sceau*, kojom su sudije obaviještene o kontroverznoj i nepriznatoj prirodi PAS-a.⁸² Ipak, stalno se izražava zabrinutost zbog straha koje žrtve nasilja u porodici osjećaju od optužbi za PAS i srodne koncepte. Konkretno, žene čije krivične prijave prođu neuspješno zbog nedostatka dokaza, sudije porodičnih sudova mogu optužiti za održavanje atmosfere sukoba, te im se, kao kazna, može oduzeti starateljstvo nad djetetom i dati drugom roditelju.⁸³ Nadalje, kako je široko priznato, dijagnoza PAS-a uspješno se koristi za sabotiranje i diskreditaciju majki koje u porodičnopravnim postupcima iznose tvrdnje o nasilju u porodici.⁸⁴ Jedna analiza žrtava nasilja u porodici pokazala je kako PAS mobiliziraju stručnjaci psihijatri, čija mišljenja zatim traže sudije porodičnih sudova.⁸⁵ Druga analiza na uzorku od 140 žena koje su se obratile NVO SOS les Mamans pokazala je da je 12,5% majki koje nisu bile žrtve nasilja u porodici, a 32% žena koje jesu, bilo optuženo za PAS.⁸⁶ Pored toga, postoje dokazi o promjeni strategije kao odgovor na zvaničan stav o PAS-u kroz usvajanje drugačije terminologije, poput pojma "intenzivne majke" (*"mère fusionnelle"*), pa čak i premještanja postupka iz jedne nadležnosti u drugu na osnovu pretpostavke da bi druga nadležnost mogla imati više sluha za koncept otuđenja od roditelja.⁸⁷

⁶⁹ Član 373-2-9 §1 Građanskog zakonika.

⁷⁰ GREVIO Izvještaj, br. 49, stav 180.

⁷¹ Amicale du Nid i drugi, 'Evaluation de La Mise En Oeuvre de La Convention d'Istanbul de Lutte Contre La Violence à l'égard Des Femmes et La Violence Domestique - Rapport Des Associations Spécialisées' (2018) 43. 2

⁷² Član 373-2-1 Građanskog zakonika.

⁷³ Članovi 373-2-1 i 373-2-9 Građanskog zakonika.

⁷⁴ Amicale du Nid i drugi, br. 71.

⁷⁵ GREVIO Izvještaj, br. 49, stav 182.

⁷⁶ Loi du 23 mars 2019.

⁷⁷ GREVIO Izvještaj, br. 49, stav 183.

⁷⁸ Član 373-2-10 Građanskog zakonika.

⁷⁹ Coordination française pour le Lobby Européen des Femmes and Amicale du Nid and others, br. 71.

⁸⁰ Gwénola Sueur and Pierre-Guillaume Prigent, 'Stratégies Discursives et Juridiques Des Groupes de Pères Séparés. L'expérience Française' in Christine Bard, Mélissa Blais and Francis Dupuis-Déri (eds), *Antiféminismes et masculinismes d'hier et d'aujourd'hui* (1re édition, PUF 2019) 422.

⁸¹ Ministère des familles, de l'enfance et des droits des femmes, « 5ème plan de mobilisation et de lutte contre toutes les violences faites aux femmes (2017- 2019) », 23. novembar 2016.

⁸² Pierre-Guillaume Prigent and Gwénola Sueur, 'À Qui Profite La Pseudo-Théorie de l'aliénation Parentale ?' 2020/1 Délibérées.

⁸³ Amicale du Nid i drugi, br. 71.

⁸⁴ Custody, violence against women and violence against children - Report of the Special Rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences, Reem Alsalem, 13. april 2023., A/HRC/53/36 A/HRC/53/36: Custody, violence against women and violence against children - Report of the Special Rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences, Reem Alsalem | OHCHR Profesorka Shazia Choudhry bila je konsultantica za ovaj izvještaj.

⁸⁵ Pierre-Guillaume Prigent i Gwénola Sueur, br. 82.

⁸⁶ Gwénola Sueur, br. 53.

⁸⁷ Pierre-Guillaume Prigent, br. 80.

Treći dio Mjesta i kontekst istraživanja

Edukacija

Početna i interna edukacija za stručnjake koji dolaze u kontakt sa ženama žrtvama nasilja je zakonska obaveza.⁸⁸ Međutim, izražena je zabrinutost zbog nedostatka početne i interne edukacije u zdravstvenom sektoru⁸⁹ i ozbiljnih posljedica koje ostavlja na kvalitet mišljenja vještaka u porodičnopravnim postupcima koje daju psihijatri koji nisu obučeni za nasilje nad ženama, kao i traumatskim posljedicama na djecu svjedoke.⁹⁰ To dovodi do neprepoznavanja nasilja koje djeca trpe, kao i do sekundarne viktimizacije žrtava, posebno kada se psihološko stanje djece pripisuje "sindromu otuđenja od roditelja".⁹¹ Nacionalna škola za pravosudne dužnosnike obezbjeđuje sudijama obaveznu početnu edukaciju u trajanju od dva poludnevna seminara o problemu nasilja u porodici. Pravosudno postupanje u slučajevima nasilja nad ženama tema je koja se obrađuje na regionalnom nivou kao dio kontinuirane edukacije koja se na lokalnom nivou nudi pravosudnim službenicima i relevantnim akterima. Od 2019. godine svim pravosudnim službenicima je omogućen daljinski pristup digitalnom priručniku za edukaciju o prilagođavanju profesionalne prakse u cilju rješavanja problema intimnog partnerskog nasilja.⁹² Postoje i dodatni kursevi o specifičnijim temama, poput brige o žrtvama, koji traju tri dana i otvoreni su za veliki broj stručnjaka iz različitih sektora. Međutim, ovi kursevi nisu obavezni, a broj sudija koji su ih pohađali relativno je nizak. Ključno je napomenuti da ne postoji posebna edukacija za postupanje sa djecom žrtvama i/ili svjedocima nasilja u porodici, što negativno utiče na odluke o starateljstvu i pravu na posjete.⁹³

Glas djeteta

Punoljetstvo se stiče sa navršених 18 godina. Međutim, kada dijete dostigne dob *capable le discernement*,⁹⁴ tj. kada ima dovoljan stepen razumijevanja (što zavisi od diskrecione procjene sudije⁹⁵), može tražiti odobrenje suda za direktno saslušanje pred sudijom. Ovo također omogućava djetetu pravo na vlastitog advokata, *avocat d'enfant*.⁹⁶ Ako dijete nije navršilo ovu dob, tada se može dodijeliti *administrateur ad hoc*,⁹⁷ koji će zastupati stavove djeteta. Također postoji opće priznanje da glas djeteta postaje sve značajniji kako raste te se u pravilu smatra da su djeca sposobna izraziti svoje stavove od sedme godine života.⁹⁸ Sudije porodičnih sudova mogu donositi odluke samostalno, ali u slučajevima kada sudija smatra da nema dovoljno stručnosti ili kada postoji tvrdnja da dijete ima određeni poremećaj, sudija može naložiti socijalnu istragu (koju provode socijalni radnici ili specijalizirana udruženja za porodična pitanja) ili imenovati vještaka (psihijatra ili psihologa) koji je nezavisni stručnjak. Takve istrage pružaju dodatnu priliku da se uzme u obzir mišljenje djeteta.

Pravna pomoć

Pravna pomoć se prema francuskom zakonu pruža na osnovu imovinskog statusa, kako bi se pravni troškovi pokrili u cjelosti ili djelimično. Pomoć se automatski odobrava žrtvama nasilja u porodici za sve hitne postupke prije nego što porodični sudovi provjere njihove finansijske mogućnosti. Žene koje nemaju boravišnu dozvolu ne mogu ostvariti pravo na pravnu pomoć, osim ako im već nije odobrena mjera zaštite. Međutim, s obzirom na niske pragove prihoda, broj osoba koje mogu ostvariti pravo na pravnu pomoć je izuzetno mali,⁹⁹ što je izazvalo zabrinutost da bi ovo moglo predstavljati prekomjerne prepreke za žrtve koje nisu u mogućnosti da plate usluge advokata, a koje bi trebale imati pravo na besplatnu pravnu pomoć.¹⁰⁰

⁸⁸ Član 51 Zakona br. 2014-873.

⁸⁹ Vidjeti Violence against women: a public health emergency, 10. mart 2015., MIPROF.

⁹⁰ GREVIO Izvještaj, br. 49, stav 106.

⁹¹ Pierre-Guillaume Prigent i Gwénola Sueur, br. 82.

⁹² Deveti periodični izvještaj koji je podnijela Francuska u skladu sa članom 18. Konvencije, do 2020.* 17. mart 2022. CEDAW/C/FRA/9.

⁹³ GREVIO Izvještaj, br. 49, stavovi 112. i 113.

⁹⁴ Član 388-1 fcc i član 1182, fccp).

⁹⁵ Rongé J.-L., "Réflexions: La Charte nationale de la défense des mineurs", *Journal du droit des jeunes* 2008 (5), 45-46. doi: 10.3917/jdj.275.0042.

⁹⁶ Član 388-1, Francuski zakon o građanskom postupku – vidjeti Avenard G., "Le droit de s'exprimer", *L'école des parents* 2015 (4), 32-34.

⁹⁷ Definira se kao "fizičko ili pravno lice koje imenuje sudija, a koje zamjenjuje roditelje u ostvarivanju prava neemancipovanog djeteta, u ime i mjesto djeteta u okviru ograničenog zadatka koji mu je povjeren" (Fédération nationale des administrateurs ad hoc 2009: 10) Gouttenoire A., "Les modes de participation de l'enfant aux primordial judiciaires", *Cahiers de la recherche sur les droits fondamentaux* 2006 (5), 59-64.

⁹⁸ Attias D., "Les nouveaux droits de l'enfant sont-ils compatibles avec sa protection et ne mettent-ils pas en danger l'autorité parentale?", *Issu de Petites affiches* 2012 (50).

⁹⁹ Amicale du Nid i drugi, br. 71.

¹⁰⁰ GREVIO Izvještaj, br. 49, stav 253.

Italija

Član 3. Ustava Italije utvrđuje opći princip jednakosti bez obzira na spol, rasu, jezik, vjeru, političko opredjeljenje, lične i društvene uslove. Italija je također ratificirala CEDAW, CRC i Istanbulska konvenciju; a smatra se da, prema članu 117. Ustava Italije, domaće krivično i građansko pravo mora biti usklađeno sa međunarodnim i nadnacionalnim pravnim izvorima, posebno u pogledu evropskog prava.¹⁰¹

Rasprostranjenost nasilja u porodici

Nacionalno istraživanje provedeno 2019. godine pokazalo je da u nekim regijama čak 50% muškaraca smatra nasilje u vezama prihvatljivim, barem u određenim okolnostima.¹⁰² Prema istraživanju koje je provela Evropska komisija, 39% ljudi u Italiji izjavilo je da poznaje ženu u svojoj okolini ili susjedstvu koja je bila žrtva nasilja u porodici.¹⁰³ Podaci o ubistvima pokazuju da su žene češće žrtve ubistava iz nehata i teških ubistava koje su počinili njihov partneri ili bivši partneri. U 2023. godini, u Italiji je ubijeno 109 žena, od kojih je 90 ubijeno unutar porodice ili partnerskog odnosa, a 58 su ubili partneri ili bivši partneri.¹⁰⁴ Što se tiče djece, prvi Opći izvještaj o centrima za borbu protiv nasilja u Italiji (njih 281) pokazao je da je 2017. godine 43.467 žena kontaktiralo centar, a od toga ih je 63% imalo djecu mlađu od 18 godina.¹⁰⁵ Podaci ukazuju na sve veće stope izloženosti djece nasilju nad njihovim majkama.¹⁰⁶ Nacionalno istraživanje koje je 2015. godine provelo Italijansko nezavisno tijelo za djecu i adolescente pokazalo je da je svjedočenje nasilju drugi najčešći oblik zlostavljanja koji pogađa djecu – otprilike jedno od petoro djece koja trpe zlostavljanje je svjedok nasilja u porodici.¹⁰⁷

Pravni odgovor na nasilje u porodici

Italijanski pravni sistem ne sadrži jasnu definiciju nasilja u porodici. Nadalje, prevencija i borba protiv nasilja nad ženama isključeni su i iz Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost 2021–2026. i iz Nacionalnog plana za oporavak i otpornost. Međutim, član 61 Krivičnog zakona propisuje strožu kaznu za svaki čin nasilja u porodici ili kršenja slobode i fizičkog integriteta pojedinca počinjen u prisustvu djeteta.¹⁰⁸ Pored toga, član 572 Krivičnog zakona kriminalizira “zlostavljanje u porodici”, koje je nedavno prošireno tako da uključuje i krivično djelo počinjeno u prisustvu maloljetnika.¹⁰⁹ Ovo krivično djelo se uobičajeno tumači tako da se primjenjuje i na bivše supružnike i partnere, bez obzira na to da li su živjeli zajedno. Nadalje, da bi se nasilničko ponašanje kvalificiralo kao zlostavljanje, ono mora biti okarakterisano sistematskom prirodom nasilničkog ponašanja i namjerom da se žrtvi nanese fizička i/ili psihološka šteta i/ili povrijedi njeno dostojanstvo. Zlostavljanje se stoga kategorizira kao produženo krivično djelo i podliježe krivičnom gonjenju *ex officio*.¹¹⁰ Međutim, istraživanja su pokazala da sudsko tumačenje pojma “produženo krivično djelo” zavisi od sposobnosti žrtve da “toleriše” nasilje, bilo tako što godinama trpi nasilje u vezi bez podnošenja prijave ili tako što se brani.¹¹¹ Kako je GREVIO napomenuo u svom izvještaju,¹¹² ovo tumačenje ne samo da zasjenjuje prirodu nasilja nad ženama u porodici kao kršenje njihovih ljudskih prava, već je imalo i dokazano negativan uticaj na istražne radnje organa za provođenje zakona, posebno u razumijevanju prirode i ciklusa intimnog partnerskog nasilja.

¹⁰¹ Corte Costituzionale, sentenza 348 i 349/2007; i sentenza br. 80/2011; vidjeti također Ilario Boiano, *la violenza contro le donne nell'ordinamento Multilivello, in Femminismo e diritto Penale*, p 2; Francesca Capone, *Violence against Women: Assessing Italy's Compliance with OSCE Commitments and the Current International Legal Framework, Security and Human Rights* 28(1-4) (2017) str. 24-48.

¹⁰² National Strategy for Gender Equality 2021-2026, str. 5, ISTAT data 2019. Dostupno na: www.istat.it/it/archivio/235994

¹⁰³ Agencija Evropske unije za temeljna prava (2014), *Nasilje nad ženama: istraživanje provedeno diljem EU — Kratki pregled rezultata*, Ured za publikacije Evropske unije, Luksemburg.

¹⁰⁴ Podaci dostupni na: *Omicidi volontari e violenza di genere* | Ministero dell'Interno.

¹⁰⁵ <https://www.osservatoriodiritti.it/2019/11/25/violenza-sulle-donne-2019-giornata-contro-la-violenza-dati-istat/>

¹⁰⁶ Italijanski nacionalni institut za statistiku (ISTAT) (2015.). Dostupno na: <http://www.istat.it/it/archivio/161716>.

¹⁰⁷ Vidjeti *Indagine nazionale sul maltrattamento dei bambini e degli adolescenti in Italia*, Autorità garante per l'infanzia et l'adolescenza, CISMAI, Fondazione Terre des Hommes Italia, 2015.

¹⁰⁸ Izmijenjeno Zakonskom uredbom 93/2013, koja je preinačena u Zakon 119/2013; dalje izmijenjeno članom 9, stav 1. Zakona 69/2019.

¹⁰⁹ Zakon br. 168 od 24. novembra 2023. godine

¹¹⁰ Vidjeti također definiciju nasilja u čl. 3. Zakona 119/2013, Zakon o femicidu

¹¹¹ The criminal response to domestic violence – An enquiry into the practices of the Court of Milan in the field of ill-treatment of family members and co-habitants, C. Pecorella, P. Farina, 2018.

¹¹² GREVIO (polazni) postupak procjene – Izvještaj o zakonodavnim i drugim mjerama za implementaciju odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija): Italija, stavovi 12–18.

Porodičnopravni okvir

U italijanskom zakonodavstvu, pojam "roditeljska odgovornost" ("*responsabilità genitoriale*") uveden je 2014. godine¹¹³ i sastoji se od obaveze izdržavanja, odgoja, obrazovanja i pružanja moralne podrške djeci, uz poštovanje njihovih sposobnosti, sklonosti i težnji. Roditeljska odgovornost se automatski dodjeljuje bračnim partnerima, međutim, ako nisu u braku, dodjeljuje se na osnovu priznanja roditeljstva. Roditeljska odgovornost oba roditelja ne prestaje rastavom, razvodom, prestankom građanskih učinaka braka, poništenjem i ništavnošću braka, međutim, sud je može ograničiti ako roditelji ne pokažu dovoljnu sposobnost za brigu o odgoju svoje djece. Ako roditelj prekrši ili zanemari svoje obaveze, što dovodi do ozbiljne štete po dijete, sud može donijeti odluku o oduzimanju roditeljske odgovornosti. Roditelj kojem se oduzme roditeljska odgovornost, zadržava pravo i obavezu praćenja obrazovanja, odgoja i životnih uslova djeteta.¹¹⁴ Općenito, redovni sudovi ("*tribunali ordinari*") bave se pitanjima roditeljske odgovornosti, uglavnom u kontekstu postupaka rastave i razvoda (starateljstvo, smještaj, izdržavanje), dok se sudovi za maloljetnike ("*tribunali per i minorenni*") bave zahtjevima za ograničenje i gubitak roditeljske odgovornosti (takozvani postupci "*de potestate*"). U nekim okolnostima, redovni sudovi mogu "privući" nadležnost sudova za maloljetnike ("*vis attractiva*").¹¹⁵

Iako zakonodavstvo omogućava dodjelu isključivog starateljstva,¹¹⁶ zajedničko starateljstvo je norma i smatra se da je u najboljem interesu djeteta. Podaci ISTAT-a pokazuju da se u praksi zajedničko starateljstvo primjenjuje u gotovo 90% ovakvih slučajeva.¹¹⁷ Nasilje u porodici i zlostavljanje djece se ne spominju u ovom zakonu, te stoga ne postoje kriteriji za utvrđivanje slučajeva u kojima je zajedničko starateljstvo u suprotnosti sa interesima djeteta.¹¹⁸

Starateljstvo, pravo na posjete i sigurnost prije Cartabia reforme

Iako su istraživanja uveliko potvrdila da su zajedničko starateljstvo i suroditeljstvo nesigurni kada postoji historija nasilja u porodici, sudovi i dalje nevoljko ograničavaju starateljstvo i kontakt sa nasilnim očevima.¹¹⁹ Moguće je ograničiti ili oduzeti roditeljsku odgovornost kada postoje dokazi o "ozbiljnoj šteti po dijete", ali se ova odredba rijetko primjenjuje jer sudije obično uzimaju u obzir samo fizičko nasilje koje je direktno usmjereno na dijete, zanemarujući psihološko nasilje i nasilje kojem je dijete svjedočilo, čak i kada su u toku krivični postupci protiv osobe koja je zlostavljala majku maloljetnika ili su primijenjene hitne mjere zaštite.¹²⁰ Nedostatak prepoznavanja nasilja, koje se često minimizira i eufemizira kao "sukob", dovodi do toga da sudije obično smatraju da se "sukob" može prevazići u budućnosti, zanemarujući potencijalnu opasnost za majku i djecu u kasnijem upravljanju odnosima, te istovremeno projicirajući i jačajući ideju da roditelji ne bi trebali biti odsutni. Osim toga, rizik od nasilja nakon rastave rijetko se ocjenjuje i/ili često zanemaruje, što rezultira neuspjehom pravosuđa da zaštiti žene i djecu žrtve nasilja.¹²¹

Izražena je zabrinutost i zbog nedostatka usklađenosti i koordinacije između građanskih sudova i sudova za maloljetnike sa krivičnim sudovima, usprkos zakonskim odredbama koje izričito predviđaju razmjenu informacija.¹²² To je dodatno otežalo zaštitu žrtava nasilja u porodici, a problem je dodatno pogoršan činjenicom da do Cartabia reforme u Italiji nije postojao postupak koji bi razlikovao slučajeve nenasilnog sukoba između parova od onih u kojima postoje dokazi o nasilju (žalbe i/ili prijave).¹²³ Umjesto toga, u većini slučajeva sudije su postupale po savjetima stručnjaka ili imenovanih sudskih vještaka (*Consulenti Tecnici d'Ufficio - CTU*), čija mišljenja o najboljim mjerama u vezi sa roditeljskom sposobnošću nisu uzimala u obzir postojanje nasilja u porodici.¹²⁴ Često su takve slučajeve nasilja svodili na obične sukobe te su u potpunosti odvajali razmatranje odnosa između žrtve i počinitelja od odnosa između nasilnog roditelja i djeteta.¹²⁵ Nadalje, usprkos nedvosmislenoj zabrani Vrhovnom sudu¹²⁶ da koristi sindrom otuđenja od roditelja (PAS), tvrdnje žrtava o partnerskom zlostavljanju često se odbacuju na osnovu PAS-a, a majke se okrivljuju za nevoljnost

¹¹³ Zakonom o reformi roditeljstva (Zakon br. 219/2012.) i Zakonskom uredbom br. 154/2013.

¹¹⁴ Član 316 Građanskog zakonika.

¹¹⁵ Prema članu 38 iz 2013. godine, nadležnost sudova za maloljetnike je isključena dok su između istih strana i pred redovnim sudom u toku postupci rastave ili razvoda, ili postupci koji se odnose na roditeljsku odgovornost za djecu rođenu van braka. U takvim slučajevima, redovni sud također ima nadležnost u postupcima koji se odnose na ograničavanje ili ukidanje roditeljske odgovornosti. Vidjeti G. Buffone, 'Riparto di competenza tra T.O. e T.M in materia di provvedimenti ablativi: iudicium finium regundorum della Cassazione' (2015) *Famiglia e Diritto* 653.

¹¹⁶ Zakon 209/2012. i Zakonska uredba 154/2013.

¹¹⁷ GREVIO Izvještaj, br. 112, stav 180.

¹¹⁸ M. Feresin, N. Folla, S. Lapierre i P. Romito, *Family Mediation in Child Custody Cases and the Concealment of Domestic Violence*, u *Affilia, Journal*

of Women and Social Work 33(4) 2018, str. 509-525.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Provedba Istanbulske konvencije u Italiji, Shadow Report of Women's NGOs, oktobar 2018., str. 30.

¹²¹ M. Feresin, F. Bastiani, L. Beltrami i P. Romito, *The Involvement of Children in Postseparation Intimate Partner Violence in Italy: A Strategy to Maintain Coercive Control? Affilia: Journal of Women and Social Work* 34(4) str. 481-491, 2019.

¹²² Zakonskom uredbom br. 93/2013 uvedena je obaveza tužilaštva da obavijeste sudove za maloljetnike o svim tekućim krivičnim postupcima koji se odnose na krivična djela zlostavljanja, teškog seksualnog nasilja i/ili uhođenja počinjenih nad djetetom ili koje počinji roditelj djeteta nad drugim roditeljem. Kanali komunikacije između krivičnih i građanskih sudova/sudova za maloljetnike dodatno su poboljšani donošenjem Zakona br. 69 od 19. jula 2019. godine.

¹²³ Mjere opreza, prethodne krivične presude u

prvom stepenu te rizici i konkretne posljedice ponovne viktimizacije tokom krivičnog postupka nisu uzimani u obzir u parničnim postupcima, što je dovelo do ozbiljnih posljedica ponovne viktimizacije žena i djece. Ovo neslaganje između krivičnog i građanskog pravosudnog sistema – čiji cilj, naročito kada je riječ o djeci, zahtijeva stroge vremenske okvire i brze odluke u njihovom najboljem interesu – navela je Kasacioni sud da ponovo naglasi različite ciljeve ova dva postupka: dok krivični postupak zahtijeva dokazivanje van razumne sumnje, u parničnom postupku je dovoljno da samo postoji vjerovatnoća. Cass., V Sez V, 5. maj 2010., br. 29612.

¹²⁴ Izvještaj o postupku građanskog suda i suda za maloljetnike u vezi sa starateljstvom nad djecom u slučaju nasilja u porodici str. 5.

¹²⁵ GREVIO Izvještaj, br. 112, stav 182.

¹²⁶ Cass., Sez. I, ord. 24.3.22, N. 9691 (il caso Massaro) issued by the Supreme Court (n. 9691/2022)

djece da se viđaju sa nasilnim ocem. Kao posljedica toga, određeni građanski sudovi i imenovani sudski vještaci ne samo da ne uspijevaju prepoznati slučajeve nasilja, već ih i ignorišu,¹²⁷ što dovodi do nevidljivosti rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici na građanskim sudovima.¹²⁸ U izvještaju objavljenom u maju 2022. godine, Komisija za femicide utvrdila je da u 96% rastava koje uključuju nasilje nad ženama, sudovi nisu smatrali nasilje relevantnim za odluku o starateljstvu nad djecom, a u 54% slučajeva, sudovi za maloljetnike su dozvolili kontakt sa nasilnim očevima bez nadzora.¹²⁹ Osim toga, u slučajevima kada su pokrenuti paralelni krivični postupci, žrtve su bile pod pritiskom da se sastaju sa počiniteljima usprkos rizicima po njihovu sigurnost, i da odustanu od krivičnih prijava protiv počinitelja pod pretpostavkom da takve optužbe narušavaju mir u porodici i postizanje dogovora o pitanjima starateljstva i prava na posjete, u ime principa kao što je "princip pogodnijeg roditelja".¹³⁰

Posljedice nečinjenja mogu biti značajne; široko rasprostranjena praksa građanskih sudova da žene koje ističu problem nasilja u porodici kao razlog za nedolazak na sastanke i neslaganje sa odlukama o starateljstvu ili posjetama smatraju "nekooperativnim" roditeljem, a samim tim i "nepodobnom majkom" koja zaslužuje sankciju, izazvala je ozbiljnu zabrinutost GREVIO-a.¹³¹ Takve sankcije variraju: od obaveznih terapijskih tretmana ili obuka za poboljšanje roditeljskih vještina, do ograničavanja i/ili oduzimanja roditeljskih prava. Žene koje su obavijestile posrednike o prethodnom ili trenutnom nasilnom ponašanju drugog roditelja imaju manju vjerovatnoću da će dobiti isključivo starateljstvo, jer se pretpostavlja da iznose lažne optužbe s ciljem otuđenja djece od drugog roditelja.¹³² Nadalje, zbog diskrecionog prava sudija u nedostatku posebnog zakonodavstva koje se bavi okolnostima nasilja u slučajevima starateljstva nad djecom, sudije mogu slijediti problematične smjernice koje su napisale lobističke grupe, poput tzv. Milanskog protokola iz 2012. godine.¹³³

Cartabia reforma¹³⁴ – novi sistem

Donesene kao rezultat nalaza Senatske komisije za femicide,¹³⁵ ove reforme predstavljaju značajnu reviziju građanskog sistema uspostavljanjem jedinstvenog suda za lica, maloljetnike i porodice,¹³⁶ te uvođenjem sudskog nadzora nad oduzimanjem maloljetnika koje provodi država.¹³⁷ Reforme uključuju čitavo poglavlje posvećeno nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju.¹³⁸ U poglavlju se navodi kako su sudije sada ovlaštene, u preliminarnim fazama porodičnopravnih postupaka, da odmah procijene rizik i nalože hitan odgovor na navode o nasilju (kratka procjena s mogućnošću mjera *ex officio*). Komunikacija između parničnih i krivičnih postupaka u istom predmetu također može biti ostvarena, kao i usvajanje mjera zaštite za maloljetnike. Dajući sudiji centralniju i aktivniju ulogu kroz korištenje većih ovlasti *ex officio*,¹³⁹ reforma ima za cilj osigurati upravljanje suđenjem u cilju izbjegavanja sekundarne viktimizacije¹⁴⁰ kroz isključivanje posredovanja u porodici i prisilnih pokušaja pomirenja u slučajevima optužbi za nasilje.¹⁴¹ Uvedene su posebne odredbe u pogledu ispitivanja maloljetnika (vidjeti ispod), uz proširenje imenovanja posebnog staratelja kako bi se olakšalo njihovo zasebno zastupanje.¹⁴² Također postoje značajne promjene u pogledu mobilnosti, specijalizacije i procedure imenovanja sudskih vještaka.¹⁴³ Procedura imenovanja zahtijeva posebno stručno znanje o nasilju u porodici ili nasilju prema maloljetnicima. Međutim, s obzirom na razmjere reforme, provedba će se vršiti u tri faze: juni 2022, februar 2023. i 24. decembar 2024. Sve ove reforme, osim uvođenja jedinstvenog suda, trebale su biti na snazi tokom faze terenskog istraživanja.

¹²⁷ GREVIO Izvještaj, br. 112, stav 182.

¹²⁸ Izvještaj komisije za femicide, juni 2021. <https://www.senato.it/service/PDF/PDFServer/DF/361580.pdf>.

¹²⁹ <https://www.senato.it/service/PDF/PDFServer/DF/372013.pdf>.

¹³⁰ GREVIO Izvještaj, br. 112, stav 182.

¹³¹ Ibid stav 185.

¹³² M. Feresin, N. Folla, S. Lapierre i P. Romito, br. 118.

¹³³ Napisala ga je lobistička grupa od 70 psihologa i dječjih psihijatara, zagovornika sindroma otuđenja od roditelja (PAS). Dokument se oslanja na sistemsko-relacijske teorije koje ne uzimaju u obzir neravnopravnost položaja između dvoje ljudi u paru, već pretpostavljaju ravnopravnost i koriste metode direktnog suočavanja, koje nisu preporučljive između žrtve i počinitelja nasilja u

porodici. Slično tome, Protokol suda u Brindisiju, donesen pod pritiskom udruženja razvedenih očeva, također se zasniva na stereotipnoj viziji žena koje su prikazane kao otuđujuće i osvetoljubive.

¹³⁴ Riforma Cartabia in Decreto legislativo 10 ottobre 2022 n. 150, 'Attuazione della legge 27 settembre 2021, n. 134, recante delega al Governo per l'efficienza del processo penale, nonché in materia di giustizia riparativa e disposizioni per la celere definizione dei procedimenti giudiziari'. However, the legislative decree 31/10/2022, n. 162, now L. 1999/2022 postpones on some issues the D.Lgs. 150/2022. ('Misure urgenti in materia di divieto di concessione dei benefici penitenziari nei confronti dei detenuti o internati che non

collaborano con la giustizia, nonché in materia di termini di applicazione delle disposizioni del decreto legislativo 10 ottobre 2022, n. 150, e di disposizioni relative a controversie della giustizia sportiva, nonché di obblighi di vaccinazione anti SARS-CoV-2, di attuazione del Piano nazionale contro una pandemia influenzale e di prevenzione e contrasto dei raduni illegali').

¹³⁵ Commissione parlamentare di inchiesta sul femminicidio, nonché su ogni forma di violenza di genere (Delibera del Senato della Repubblica 16/10/2018, pubblicata nella G.U. n. 249 del 25/10/2018; proroga del termine con delibera del 5/2/2020, G.U. n. 32 dell'8/2/2020) (dal 23 marzo 2018 al 12 ottobre 2022); 24. novembre 2022., komisiju je ponovo osnovao

Senat (Delibera del senato della Repubblica 24/11/22 for Legislatura 19ª - Disegno di legge n. 93-338-353).

¹³⁶ Uveden čl. 30. d.lgs. 149/2022 izmijenjen 49-51 l. 12/41 i uvođenjem čl. 49 c. 1 d.lgs. 149/2022.

¹³⁷ Čl. 1, comma 27, L. 206/202, mijenja čl. 403. Građanskog zakonika

¹³⁸ Poglavlje III, Odjeljak I, čl. 473-bis-40-46 cpc

¹³⁹ Čl. 473-bis-2, 3 e 9.

¹⁴⁰ Čl. 47-bis70.

¹⁴¹ Čl. 574-bis-42-43:

¹⁴² Čl. 1, para 3 e 30, L. 206/2021, mijenja rt. 78 e 80 c.p.c.

¹⁴³ Čl. 1, comma 34, l. 206/2021, izmijenjeno čl. 4, comma 2, d.lgs. 149/2022 mijenja čl. 13-14 disp. att. Građanskog zakonika

Edukacija

Nacionalne smjernice o najboljim praksama za pravilno postupanje u slučajevima nasilja nad ženama izdalo je Italijansko nacionalno samoregulatorno tijelo za pravosuđe (Visoko sudsko vijeće) 2009. godine, a ažurirane su 2018. godine nakon presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu protiv Italije.¹⁴⁴ Ključna karakteristika ovih smjernica je da samo specijalizirane i obučene sudije trebaju biti zadužene za razmatranje slučajeva nasilja nad ženama. Kao rezultat toga, Visoko sudsko vijeće u saradnji sa Nacionalnom školom za pravosudne dužnosnike nudi kurseve o rodno zasnovanom nasilju u trajanju od tri do četiri dana godišnje za sudije i tužitelje, kao dio obavezne interne obuke na državnom nivou. Visoko sudsko vijeće također podstiče okružne sudove da organiziraju programe obuke na lokalnom nivou, međutim, praksa se razlikuje od suda do suda i pristup obuci nije jedinstven.¹⁴⁵ Nadalje, nedavni postupci su ponovo dokazali sekundarnu viktimizaciju koju doživljavaju žrtve rodno zasnovanog nasilja u interakciji sa sudovima. Prijavljeni incidenti uključuju pristrasne primjedbe i argumente sudija, a u jednom slučaju i oslobađajuću presudu okrivljenog zbog kratkog trajanja napada.¹⁴⁶ Nema dovoljno informacija o dostupnoj početnoj edukaciji za druge stručnjake poput advokata, sudija, psihologa i socijalnih radnika, iako je jasno da se pitanje nasilja nad ženama obrađuje samo na ograničenom broju postdiplomskih studija, kao i na određenim specijalističkim master studijima.¹⁴⁷ Ženske nevladine organizacije pružaju određenu edukaciju o nasilju nad ženama za službenike organa za provođenje zakona, tužitelje, sudije, socijalne radnike i druge relevantne aktere, ali to nije na *ad hoc* osnovi.¹⁴⁸ Uočen je nedostatak pravilnog razumijevanja rodno zasnovanog nasilja i njegovih učinaka na djecu kod stručnjaka koji rade u socijalnim službama, kao i njihova sklonost minimiziranju nasilja i okrivljavanju žrtve za poteškoće u odnosu između nasilnog oca i djeteta. Pored toga, "bez odgovarajuće obuke,

mnogi socijalni radnici se osjećaju nespremni i preopterećeni su odgovornošću za rješavanje situacija nasilja i savjetovanje o najboljem smjeru djelovanja".¹⁴⁹ Međutim, prepoznata je potreba za obukom; u sklopu Nacionalnog strateškog plana o nasilju muškaraca prema ženama 2021-2023., Nacionalni opservatorij za nasilje prema ženama i nasilje u porodici trenutno razvija smjernice za obuku stručnjaka koji dolaze u kontakt sa ženama žrtvama nasilja.¹⁵⁰ Ova intervencija ima za cilj identificirati i proširiti jednoznačne i zajedničke definicije na temu nasilja, ojačati svijest i osigurati bolje prepoznavanje fenomena u svim njegovim oblicima, kao i iz perspektive prevencije.

Pravna pomoć

Prema Zakonu br. 119/2013, svaka žrtva zlostavljanja, uhođenja, seksualnog nasilja i ženskog genitalnog sakaćenja ima pravo na besplatnu pravnu pomoć bez provjere imovinskog stanja. Međutim, u građanskom pravu primjenjuju se opći uslovi za ostvarivanje prava na pravnu pomoć, bez posebnih izuzetaka za žrtve rodno zasnovanog nasilja. Tako pravo na pravnu pomoć mogu ostvariti samo žene sa niskim primanjima, odnosno one koje zarađuju manje od 12.000 eura godišnje. Izvještaji koje su GREVIO-u¹⁵¹ dostavile organizacije za zaštitu prava žena i advokati specijalizirani za pravno zastupanje i odbranu žrtava ukazuju na prepreke sa kojima se žrtve suočavaju u pristupu pravnoj pomoći, uključujući razlike u sudskoj praksi pri obračunu pomoći i ozbiljna kašnjenja u isplati pravne pomoći, što prebacuje ekonomski teret odbrane sa žrtve na pravnog zastupnika i organizacije za zaštitu žena. Pored toga, žrtve koje su privremeno smještene kod članova porodice nakon što su potražile sklonište od nasilja se kažnjavaju, budući da se prag prihoda za pristup pravnoj pomoći u parničnim postupcima računa uzimajući u obzir i finansijska sredstva porodice.

¹⁴⁴ Talpis v Italy, 2. mart 2017. (zahtjev br. 41237/14).

¹⁴⁵ GREVIO Izvještaj, br. 112, stavovi 102 – 103.

¹⁴⁶ Vidjeti priopćenje Odboru ministara D.i.R.E. - Donne in rete contro la violenza (18/07/2022) u predmetu J.L. protiv Italije (Zahtjev br. 5671/16); vidjeti također La "palpata breve" non è reato, bidello assolto a Roma - la Repubblica.

¹⁴⁷ GREVIO Izvještaj, br. 112, stav 105.

¹⁴⁸ Ibid stav 55.

¹⁴⁹ GREVIO Izvještaj, br. 112, stav 55.

¹⁵⁰ The Italian authorities comments to the Report of the Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, H.E. Dunja Mijatovic, juni 2023. 1680adae59 (coe.int)

¹⁵¹ GREVIO Izvještaj, br. 112, stav 251.

Glas djeteta

Prije Catabria reformi, učešće djece u sudskim postupcima pred italijanskim sudovima razlikovalo se u zavisnosti od toga da li se postupak vodi pred sudovima za maloljetnike¹⁵² ili redovnim sudovima.¹⁵³ Djeca imaju pravo da budu saslušana u svim pitanjima i postupcima koji ih se tiču, a ne samo u postupcima razvoda ili rastave. Međutim, ovo pravo je ograničeno na djecu stariju od 12 godina ili mlađu djecu koja su sposobna za rasuđivanje.¹⁵⁴ Glas djeteta može se čuti putem direktnog učešća djeteta na saslušanju ili kroz druge tri indirektna forme. Prva mogućnost je preko stručnjaka koji nije dio suda i nezavisan je od porodice djeteta. Taj stručnjak ne govori u ime djeteta, već mu pomaže da izrazi svoje mišljenje u slučajevima kada dijete ima poteškoće u komuniciranju sa odraslima. Međutim, ovaj model još uvijek nije donesen na državnom nivou.¹⁵⁵ Druga mogućnost je imenovanje vještaka na zahtjev imenovanog sudskog vještaka (CTU), dok je treća imenovanje staratelja u slučajevima kada su oba roditelja preminula ili kada niko ne preuzima roditeljsku odgovornost nad djetetom.¹⁵⁶ Maloljetnici koji svjedoče nasilju u porodici također su, prema Vrhovnom sudu¹⁵⁷ i zakonodavstvu, priznati kao žrtve krivičnog djela.¹⁵⁸

Što se tiče saslušanja maloljetnika, Cartabia reforma provela je sistematizaciju različitih pravnih pravila koja su ranije bila rasuta po pravnom sistemu i premjestila ih u Zakon o parničnom postupku. Time su pravila konačno postala cjelovita i izričita; na primjer, uvedena je obaveza sudije da uzme u obzir mišljenje maloljetnika (i da propisno obrazloži svako odstupanje od njega), mogućnost imenovanja posebnog staratelja za maloljetnike starije od 14 godina, kao i uspostavljanje novih metoda za saslušanje maloljetnika. Prema novim pravilima, saslušanje maloljetnika mora biti snimljeno u video formatu ili, ukoliko to nije moguće, u audio formatu i u pisanoj formi.¹⁵⁹

Međutim, usprkos ovim odredbama, postoje brojni dokazi da se djeca ne saslušavaju, posebno kada su doživjela nasilje u porodici. Izvještaj Parlamentarne istražne komisije o nezakonitim aktivnostima povezanim sa porodičnim zajednicama koje primaju maloljetnike (Komisija za hraniteljstvo) iz 2022. godine pokazao je da sudovi često ne ispunjavaju svoju obavezu da utvrde da li djeca mlađa od 12 godina imaju sposobnost da budu saslušana.¹⁶⁰ Kao rezultat toga, njihovi stavovi se često ignorišu, čak i kada prijave seksualno zlostavljanje u porodici.¹⁶¹ Nadalje, postoje zabrinjavajući dokazi da se djeca koja odbijaju viđati očeve zbog nasilja u porodici oduzimaju od majki i povjeravaju na brigu počinitelju, posebno kada se radi o otuđenju od roditelja.¹⁶² Prema Komisiji za hraniteljstvo, italijanske vlasti su 2021. godine izvršile najmanje 232 takva oduzimanja djece u tzv. "visokokonfliktnim slučajevima",¹⁶³ iako za to ne postoji zakonski osnov. Prisilno oduzimanje maloljetnika zakonski je predviđeno samo u slučajevima kada je dijete u opasnosti od napuštanja ili smrti te kada socijalne službe procijene da postoji "nužnost i hitnost". Međutim, u slučajevima koje je Komisija detaljno ispitala, "nužnost i hitnost" nikada nisu bili prisutni. Pored toga, prije Cartabia reformi, ova oduzimanja su se provodila bez ikakvog sudskog nadzora. U izvještaju se stoga tvrdi da su djeca izložena fizičkom i psihološkom nasilju od italijanskih institucija, kao što su traumatična prisilna oduzimanja, neadekvatna briga o njihovom fizičkom zdravlju u hraniteljskim domovima i propust sudova da uzmu u obzir njihove želje.

¹⁵² Prema čl. 330 i 336 Građanskog zakonika

¹⁵³ Prema čl. 336 bis et seq. Građanskog zakonika

¹⁵⁴ Zakon br. 219/2012, član 315 bis Građanskog zakonika. Naknadno se Zakonskom uredbom br. 154/2013 uveo novi i precizniji okvir u pogledu prihvatljivosti i uslova za saslušanje djeteta, sadržan u članovima 336(2), 336 bis i 337 octies (1) Građanskog zakonika, potvrđujući starosni prag od 12 godina, pri čemu se djeca mlađa od ove dobi saslušavaju samo ako se procijeni da posjeduju sposobnost rasuđivanja. Također sadrže dodatne smjernice o načinu saslušanja, kao i o slučajevima u kojima sudija može odbiti da sasluša dijete.

¹⁵⁵ Vidjeti V. Calcaterra, 'L'advocacy nella tutela minorile. Prime esperienze italiane del lavoro del portavoce professionale' (2016) Minorigiustizia 155; J. Boylan et al., 'Cos'è l'advocacy nella tutela

minorile. Guida per educatori e assistenti sociali, Erickson, Trento 2011. Prvi italijanski pilot-projekti uvođenja nezavisnih zastupnika provedeni su 2013. godine na području Varese, kroz projekat koji je omogućio provođenje intervencija zastupanja u pojedinačnim slučajevima na zahtjev službi za zaštitu djece. Intervencije zastupanja u pojedinačnim slučajevima realizirane su na zahtjev Suda za maloljetnike u Milanu, Redovnog suda u Vareseu, a do danas je zahtjev za aktivaciju usluga zastupanja zaprimljen i od Suda za maloljetnike u Torinu.

¹⁵⁶ Čl. 348(3) Građanskog zakonika

¹⁵⁷ Cass., Sez. VI, 23 febbraio 2018, n. 18833.

¹⁵⁸ Čl. 9 Zakona 69/2019 i čl. 61 st. 11. *quinquies* Krivičnog zakona.

¹⁵⁹ Čl. 473-bis-4, 5, 6, 8.

¹⁶⁰ Commissione Parlamentare di Inchiesta Sulle Attività Illecite Connesse Alle Comunità Di Tipo Familiare Che Accolgono Minori (*istituita con legge 29 luglio 2020, n. 107*) XVIII Legislatura - Camera dei deputati - Documenti

¹⁶¹ Parliamentary Commission of Inquiry into Femicide and Other Forms of Violence against Women, april 2022. <https://www.senato.it/service/PDF/PDFServer/DF/372013.pdf>

¹⁶² Commissione Parlamentare di Inchiesta, br. 160.

¹⁶³ Međutim, ovaj broj može biti potcijenjen, s obzirom na to da su tadašnja italijanska ministrica unutrašnjih poslova Luciana Lamorgese i nekoliko općina odbili da sarađuju po pitanju zahtjeva za dostavljanje podataka.

Španija

Član 14. Ustava Španije priznaje opći princip zabrane diskriminacije, a koji je nedavno proširen donošenjem sveobuhvatnog zakona o promociji jednakog postupanja i borbi protiv diskriminacije 2022. godine.¹⁶⁴ Ovim zakonom uvedene su nove osnove diskriminacije, uključujući rođenje, rasu ili etničko porijeklo, spol, vjeru ili uvjerenje, starosnu dob, invaliditet, seksualnu orijentaciju ili identitet, rodno izražavanje, bolest i zdravstveno stanje, serološki status, genetske osobine, jezik, socioekonomski status ili bilo koje drugo lično svojstvo ili stanje. Član 10.2 Ustava Španije propisuje da se ustavna temeljna prava moraju tumačiti "u skladu" sa Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima i drugim sporazumima o ljudskim pravima koje je Španija ratificirala. Španija je ratificirala CEDAW, EKLP, CRC i Istanbulsku konvenciju.

Rasprostranjenost nasilja u porodici

Prema rezultatima istraživanja *Macroencuesta de Violencia contra la Mujer*¹⁶⁵ iz 2019. godine, 32,4% žena starijih od 16 godina koje žive u Španiji doživjelo je rodno zasnovano nasilje u nekom trenutku svog života, dok su njih 10,8% zlostavljali intimni parneri ili bivši partneri u godini prije istraživanja. Rastava ne smanjuje rodno zasnovano nasilje; oko 52% žrtava rodno zasnovanog nasilja u 2023. godini bile su razvedene, rastavljene, u procesu rastave ili su prekinule vezu.¹⁶⁶ Većina žrtava rodno zasnovanog nasilja su žene; u 2022. godini, 89% osoba koje je ubio sadašnji ili bivši partner bile su žene,¹⁶⁷ dok je u 2023. godini ubijeno 58 žena.¹⁶⁸ Četrdeset devetoro djece ubijeno je kao posljedica intimnog partnerskog nasilja nad njihovim majkama od 2013. godine.¹⁶⁹

U nedostatku zvaničnih podataka prije 2013. godine, jedno istraživanje¹⁷⁰ koje se oslanjalo na novinske članke procijenilo je da je broj djece ubijene u periodu od 2008. do 2015. godine bio 41, pri čemu je 11 krivičnih djela (27%) počinjeno tokom kontakta sa navodnim ili dokazanim počiniteljem nasilja nad majkama djece.

Pravni odgovor na nasilje u porodici

Organski zakon 1/2004 smatra se revolucionarnim zakonom jer je uspostavio sveobuhvatan pristup zasnovan na pravima u borbi protiv nasilja muškaraca nad ženama u intimnim partnerskim odnosima. Zakon se zasniva na tri glavna stuba: prevenciji, zaštiti i rehabilitaciji žrtava te krivičnom gonjenju počinitelja rodno zasnovanog nasilja. Pojam "rodno zasnovano nasilje" tada je sužen na nasilje koje muškarci vrše nad ženama ili nad članovima porodice i srodnici žena koji su maloljetni, a s kojima su imali ili imaju intimnu vezu, bez obzira na to da li su živjeli zajedno. Organski zakon 1/2004 izmijenio je nekoliko članova Krivičnog zakona kako bi uključio teške oblike povreda u slučajevima rodno zasnovanog nasilja. Također je uveo krivična djela lakše prisile [*coacciones leves*] i lakših prijetnji [*amenazadas leves*] u kontekstu rodno zasnovanog nasilja.

Organski zakon 1/2004 također je predvidio osnivanje specijaliziranih sudova za nasilje nad ženama [*juzgados de violencia sobre la mujer*], koji imaju nadležnost u građanskim i krivičnopravnim pitanjima u vezi sa intimnim partnerskim nasiljem. Ovi specijalizirani sudovi vode preliminarne saslušanja za širi spektar krivičnih djela, kao što su ubistvo, abortus, povrede, krivična djela protiv slobode, seksualne slobode, privatnosti, časti, kao i krivična djela protiv porodičnih prava i dužnosti. Također se bave manjim prekršajima, izdaju mjere zaštite i odlučuju o srodnim građanskopravnim pitanjima, uključujući razvod i uređenje posjeta nakon rastave. Međutim, iako zakon predviđa postojanje najmanje jednog specijaliziranog suda za nasilje nad ženama (VAW) u svakoj mjesnoj nadležnosti [*partido judicial*], podaci Državnog sudskog vijeća (CGPJ) pokazuju da trenutno postoji samo 114 ovakvih sudova za ukupno 431 nadležnost (manje od 25%),¹⁷¹ što znači da samo 58,6% žena ima pristup specijaliziranom sudu za nasilje nad ženama.¹⁷² Kako bi se nadoknadila ograničena primjena gore navedene odredbe, 350 prvostepenih sudova [*juzgados de primera*

¹⁶⁴ Zakon 15/2022.

¹⁶⁵ Macrosurvey of Violence against Women 2019 (igualdad.gob.es)

¹⁶⁶ Nacionalni institut za statistiku Press Release: Statistics on Domestic Violence and Gender Violence (SDVGV). Year 2023. (ine.es)

¹⁶⁷ Državno sudsko vijeće 20231226 Informe sobre víctimas mortales de la violencia de género 2022. pdf

¹⁶⁸ <https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/victimasMortales/fichaMujeres/>

home.htm (najnoviji podaci, pristupljeno 8. oktobra 2023.), https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/victimasMortales/fichaMujeres/2023/VMortales_2023_09_11.pdf

¹⁶⁹ https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/boletines/boletinMensual/2023/docs/Principales_datos_julio_2023.pdf, data as of July 2023,

¹⁷⁰ Galvis Doménech, M. J., & Garrido Genovés, V. (2016). Menores, víctimas directas de la violencia

de género. *Boletín Criminológico*, (22).

¹⁷¹ Podaci dostupni na: <https://www.poderjudicial.es/cgpj/es/Temas/Violencia-domestica-y-de-genero/Directorio-de-Juzgados-de-Violencia-y-Oficinas-de-ayuda/Juzgados-de-Violencia-sobre-la-mujer/Juzgados-de-Violencia-sobre-la-Mujer>

¹⁷² Podaci dostupni na: <https://www.poderjudicial.es/cgpj/es/Temas/Violencia-domestica-y-de-genero/Directorio-de-Juzgados-de-Violencia-y-Oficinas-de-ayuda/Juzgados-de-Violencia-sobre-la-mujer/Juzgados-de-Violencia-sobre-la-Mujer>

instancia e instrucción] i istražnih sudova [*juzgados de instrucción*] dobilo je nadležnost u ovim predmetima, dok su 32 krivična suda [*juzgados de lo penal*] specijalizirana za rodno zasnovano nasilje.¹⁷³ Nadalje, kada se na građanskom sudu iznese tvrdnja o rodno zasnovanom nasilju, sudije i pravni stručnjaci su dužni da to odmah istraže i prijave nadležnom sudu za rodno zasnovano nasilje ako se pronađu potkrepljujući dokazi. Organski zakon 1/2004 također je predvidio uspostavljanje sveobuhvatnih jedinica za forenzičku procjenu [*unidades de valoración forense integral*], koje čine psiholozi, socijalni radnici i drugi stručnjaci, a koje mogu obezbijediti visokokvalitetne forenzičke dokaze kako bi pomogle sudijama u procjeni sigurnosti i rizika. Međutim, prema podacima Ministarstva pravde, postoje samo 24 ovakve jedinice za ukupno 114 sudova (također manje od 25%).¹⁷⁴

Kako su nadležnosti u oblasti prevencije i borbe protiv nasilja nad ženama podijeljene između centralnog i regionalnih nivoa vlasti, centralni okvir definiran Organskim zakonom 1/2004 dopunjen je nizom regionalnih zakona. Međutim, ovi zakoni pristupaju ovom pitanju na različite načine, što dovodi do neujednačenog nivoa prevencije, zaštite i krivičnog

gonjenja različitih oblika nasilja širom zemlje. U nekim regijama sveobuhvatan pristup prevenciji, zaštiti i krivičnom gonjenju, kako je predviđeno Organskim zakonom 1/2004, primjenjuje se na širi spektar oblika nasilja, dok se u drugim ograničava samo na intimno partnersko nasilje. Ovakve razlike mogu stvoriti pravnu nesigurnost u pogledu pristupa zaštiti i pomoći za žrtve/preživjele rodno zasnovanog nasilja.¹⁷⁵

Djeca koja vide, čuju ili na drugi način doživljavaju posljedice nasilja nad svojim majkama su sama po sebi prepoznata kao žrtve rodno zasnovanog nasilja.¹⁷⁶ Organski zakon 1/2004 dodatno je izmijenjen 2021. godine kako bi proširio značenje rodno zasnovanog nasilja tako da uključuje i nasilje nad maloljetnim srodnicima žrtava, počinjeno s ciljem nanošenja štete ženi (posredničko nasilje [*violencia vicarial*]).¹⁷⁷ Zaštita maloljetnika u ovim okolnostima dodatno je pojačana Organskim zakonom 8/2021 o sveobuhvatnoj zaštiti djece i adolescenata od nasilja,¹⁷⁸ kao i kroz sudsku praksu Vrhovnog suda, koji je otežavajuću okolnost činjenja rodno zasnovanog nasilja u prisustvu maloljetnika protumačio tako da obuhvata i slučajeve u kojima maloljetnici nisu direktno/fizički prisutni, ali su u stanju primijetiti ili razumjeti situaciju nasilja.¹⁷⁹

Porodičnopravni okvir

Roditeljska odgovornost ("*patria potestad*")¹⁸⁰ u Španiji pravno pripada roditeljima u odnosu na maloljetnu djecu i uključuje sva prava i obaveze roditelja prema djeci, uključujući obavezu brige, izdržavanja i obrazovanja. Pojmovi "*guarda*" i "*custodia*" odnose se na svakodnevnu brigu i donošenje odluka u vezi sa djecom. U slučaju prekida partnerskog odnosa, potrebno je odlučiti da li će "*guarda*" i "*custodia*" nad djecom, kao dio roditeljske odgovornosti, biti povjereni jednom roditelju pojedinačno ili isključivo, ili će se dodijeliti zajednički oboma roditeljima, u zavisnosti od najboljeg

interesa djece.¹⁸¹ U svakom slučaju, roditeljska odgovornost ostaje zajednička za oba roditelja, osim ako sud ne odluči drugačije, u skladu sa principom roditeljske suodgovornosti.

Što se tiče imenovanja vještaka, pravila parničnog postupka propisuju da je jedini kriterij za imenovanje sudskog vještaka (*perito*) posjedovanje zvanične stručne kvalifikacije u oblasti koja je relevantna za predmet vještačenja. Pravila također predviđaju mogućnost da akademske zajednice ili kulturne i naučne institucije koje proučavaju relevantnu oblast budu pozvane kao vještaci radi izrade izvještaja.¹⁸² Međutim, pravila krivičnog postupka¹⁸³ razlikuju dvije vrste vještaka: one sa zvaničnim stručnim kvalifikacijama i one bez njih, ali sa stručnim znanjem ili iskustvom u traženoj oblasti. Obje vrste vještaka prihvatljive su u parničnim i krivičnim predmetima. Svakog januara, sudski službenik nadležnog suda traži od različitih profesionalnih udruženja ili sličnih

¹⁷³ <https://www.poderjudicial.es/cgpj/es/Poder-Judicial/En-Portada/Asi-funcionan-los-Juzgados-de-Violencia-sobre-la-Mujer>

¹⁷⁴ Podaci dostupni na: <https://www.mjusticia.gob.es/es/institucional/organismos/medicina-legal-ciencias/unidades-de-valoracion-forense-integral>

¹⁷⁵ Cabrera Mercado & Carazo Liébana, 2010.

¹⁷⁶ Ley Orgánica 8/2015, de 22 de julio, de Modificación del Sistema de Protección a la Infancia y a la Adolescencia,

¹⁷⁷ Ley Orgánica 8/2021, de 4 de junio, de protección integral a la infancia y la adolescencia frente a la violencia, disposición final 10

¹⁷⁸ Ley Orgánica 8/2021, de 4 de junio, de protección integral a la infancia y la adolescencia frente a la violencia, čl. 29.

¹⁷⁹ STS 1378/2018; STS 2420/2023, Sala de lo Penal [potvrđuje tumačenje STS1378/2018].

¹⁸⁰ Utvrđeno članom 154. Građanskog zakonika.

¹⁸¹ Španski nacionalni zakon 15/2005.

¹⁸² Član 340. Zakona o parničnom postupku.

¹⁸³ Član 457. Zakona o krivičnom postupku.

Treći dio Mjesta i kontekst istraživanja

subjekata, kao što su akademske zajednice ili kulturne i naučne institucije, da dostave listu svojih članova koji su voljni djelovati kao sudski vještaci. Međutim, uvrštavanje na ovu listu vrši se putem žrijeba. Za vještake bez zvaničnih stručnih kvalifikacija, sudski službenik će koristiti listu koju dostavljaju sindikati, udruženja ili relevantni subjekti koji imaju najmanje pet članova, a za izradu ove liste će koristiti isti postupak. Predviđene su i odredbe koje ograničavaju ko može biti imenovan vještakom u slučaju sukoba interesa.¹⁸⁴ Strane se mogu međusobno dogovoriti i imenovati vlastite vještake,¹⁸⁵ koji **ne moraju** biti registrovani ni u jednom udruženju sudskih vještaka. Kada je riječ o odlučivanju o starateljstvu i pravima na posjete, konačnu odluku donosi sudija, ali u većini slučajeva sudije prate preporuke navedene u izvještajima.¹⁸⁶

Postoji više načina na koje sudije imaju ovlaštenje da oduzmu, ograniče ili na drugi način reguliraju vršenje roditeljskih prava roditelja koji su bili nasilni prema svojim supružnicima ili djeci. Krivična djela koja su najrelevantnija za intimno partnersko i međugeneracijsko nasilje u porodici¹⁸⁷ omogućavaju sudijama da počiniteljima zabrane izvršavanje roditeljskih prava kao dio krivične presude,¹⁸⁸ kao i da izreknu mjeru oduzimanja ili ograničenja roditeljskih ovlaštenja kao (pretretresnu) mjeru zaštite.¹⁸⁹ Prema novim odredbama usvojenim 2021. godine,¹⁹⁰ sudije u krivičnim postupcima za izdavanje mjera zaštite mogu oduzeti prava na posjete i komunikaciju sa djetetom ukoliko postoje dokazi da je dijete svjedočilo ili pretrpjelo nasilje u porodici. Pored toga, Organski zakon 1/2004 o sveobuhvatnim mjerama zaštite od rodno zasnovanog nasilja, koji je izmijenjen 2022. godine,¹⁹¹ omogućava sudijama da oduzmu roditeljska ovlaštenja, skrbništvo ili starateljstvo navodnim počiniteljima intimnog partnerskog nasilja,¹⁹² kao i da oduzmu ili reguliraju prava na posjete navodnim počiniteljima.¹⁹³ Nadalje, građansko pravo zabranjuje zajedničko starateljstvo u slučajevima kada je roditelj predmet krivičnog postupka zbog nasilja u porodici,¹⁹⁴ a dodatni propisi usvojeni 2021. godine¹⁹⁵ uveli su opće pravilo da će doći do oduzimanja prava na posjete kada je u toku postupak zbog intimnog

partnerskog nasilja. Ponovno uspostavljanje prava na posjete moguće je samo ako navodni počinitelj uvjeri sudiju da ne postoji rizik. Ranije su glavna pravila bila usvajanje prava na posjete, osim u slučajevima kada je postojala opasnost od nasilja nad maloljetnicima.

Djeca imaju pravo da se u svim radnjama i odlukama koje ih se tiču procijeni i uzme u obzir njihov najbolji interes.¹⁹⁶ Zaštita djece od rizika nasilja ili zlostavljanja koje nad njima vrše roditelji jedan je od principa navedenih u kriterijima Organskog zakona 1/1996, kojim se sudovi trebaju voditi prilikom procjene najboljeg interesa djeteta, kao i glavni cilj Organskog zakona 8/2021. Ovaj zakon uvodi dodatne mjere za osiguranje sigurnosti djece, uključujući izmjene i dopune Građanskog zakonika u cilju jačanja ovlaštenja sudija da oduzmu roditeljska ovlaštenja (*patria potestad*), starateljstvo ili prava na posjete i komunikaciju u slučajevima nasilja, kako bi se spriječio rizik po maloljetnika ili štete u njegovoj porodici ili prema trećim licima.

Ipak, podaci Državnog sudskog vijeća pokazuju da je došlo do porasta primjene ovih odredbi,¹⁹⁷ iako su ukupni procenti i dalje niski s obzirom na razmjere i rasprostranjenost nasilja u porodici.¹⁹⁸ U 2023. godini, ukupan broj oduzetih prava na posjete u procentima je bio 12,75% od ukupnog broja usvojenih građanskopravnih mjera, oduzimanje starateljstva i/ili skrbništva 7,80%, dok je oduzimanje roditeljskih ovlaštenja [*patria potestad*] iznosilo 1,30%.¹⁹⁹ Građanski sudovi, a ponekad i specijalizirani sudovi za nasilje nad ženama, rijetko primjenjuju dostupne pravne mjere kako bi osigurali sigurnost žena i djece ograničavanjem ili oduzimanjem starateljstva i prava na posjete u slučajevima razvoda ili rastave. Zajedničko starateljstvo i opsežna prava na posjete često se dodjeljuju osuđenim počiniteljima, iako Građanski zakonik Španije zabranjuje zajedničko starateljstvo u slučajevima kada je roditelj predmet krivičnog postupka zbog nasilja u porodici. Prava i dogovori o posjetama često se nalažu ili održavaju usprkos dokazima o nasilju i zlostavljanju koje dostavljaju sama djeca ili stručnjaci.²⁰⁰

184 Član 343. LEC

185 Član 335.1 LEC

186 Gómez, F. i Soto, R., 2015. El trabajador social de la Administración de Justicia española en los procesos de rupturas matrimoniales. *Estudios Socio-Jurídicos*, 17 (2), 197–232.

187 Članovi 171, 172. i 173. Krivičnog zakona.

188 Kao i član 55. Krivičnog zakona za počinitelje kojima je izrečena kazna zatvora od 10 ili više godina – bez obzira na prirodu krivičnog djela.

189 Član 544. Zakona o krivičnom postupku.

190 Zakonom 8/2021 izmijenjen je član 544 ter.7 Zakona o krivičnom postupku (*Ley Enjuiciamiento Criminal*). Međutim, na zahtjev strane, a uzimajući u obzir najbolji interes maloljetnika i procjenu odnosa između oca i djeteta, ova prava se mogu dodijeliti. Važno je napomenuti da za oduzimanje ovih prava nije potrebno da maloljetnik direktno svjedoči nasilju, već da ga na bilo koji način doživi, primjećujući ili doživljavajući situaciju sukoba putem drugih čula, poput sluha ili drugih osjetila (predmet Vrhovnog suda Španije STS 188/2018 od 18. aprila; STS 452/2019 od 8. oktobra).

191 Usvajanjem Organskog zakona 10/2022 o sveobuhvatnoj garanciji seksualne slobode u septembru 2022. godine, izmijenjen je član 66 Organskog zakona 1/2004 o sveobuhvatnim mjerama zaštite od rodno zasnovanog nasilja, čime je dodatno ojačana zaštita djece žena žrtava intimnog partnerskog nasilja. Ove izmjene nalažu sudijama da oduzmu prava na posjete, boravak, odnos ili komunikaciju, osim ako, uzimajući u obzir najbolji interes djeteta, ona moraju biti uspostavljena.

192 Član 65.

193 Član 66.

194 Član 92, stav 7. Građanskog zakonika Španije.

195 U junu 2021. godine, usvojen je Organski zakon 8/2021 o sveobuhvatnoj zaštiti maloljetnika i adolescenata od nasilja (*Ley Orgánica 8/2021, de 4 de junio, de protección integral a la infancia y la adolescencia frente a la violencia*). Ovim zakonom izmijenjen je član 158. Građanskog zakonika kako bi se sudijama omogućilo da, kao mjeru predostrožnosti, oduzmu starateljstvo, prava na posjete i komunikaciju s ciljem zaštite maloljetnika od bilo kakve opasnosti ili izbjegavanja štetnih posljedica od porodice ili trećih osoba. <https://elderecho.com/suspension-regimen-visitas-casos-violencia-excepciones>

196 Član 2. Organskog zakona 1/1996 o pravnoj zaštiti maloljetnika, djelimične izmjene i dopune Građanskog zakonika i Pravila parničnog postupka (Organski zakon 1/1996), izmijenjen i dopunjen Organskim zakonom 8/2015.

197 Ovo je posljedica usvajanja Organskog zakona 8/2021 o sveobuhvatnoj zaštiti maloljetnika i adolescenata od nasilja, posebno zbog izmjena i dopuna Zakona o krivičnom postupku. <https://www.poderjudicial.es/cgpj/es/Portada/Las-victimas-de-la-violencia-machista-aumentaron-un-10-89-por-ciento-en-el-segundo-trimestre-del-año-y-las-denuncias--45-743-en-total--un-12-33-por-ciento>

198 GREVIO (polazni) postupak procjene – Izvještaj o zakonodavnim i drugim mjerama za implementaciju odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija): Španija, stav 198.

199 <https://www.poderjudicial.es/cgpj/es/Temas/Estadistica-Judicial/Estudios-e-Informes/Violencia-sobre-la-Mujer/>

200 GREVIO Izvještaj, br. 198, stavovi 199. i 200.

Istraživanja pokazuju da su žrtve/preživjele rodno zasnovanog nasilja pod značajnim pritiskom tokom sudskih postupaka²⁰¹ da dokažu da ne iznose lažne optužbe o zlostavljanju i da je nasilje kojem su bile izložene stvarno.²⁰² Ovo je posebno izraženo kod nefizičkog zlostavljanja, što uključuje psihološko, emocionalno i ekonomsko nasilje.²⁰³ Brojne studije su također ukazale na to kako se rodno zasnovano nasilje minimizira, svodi na roditeljski sukob, u potpunosti negira ili povezuje sa zloupotrebom alkohola i droga, mentalnim poremećajima ili porodičnim i ličnim problemima.²⁰⁴ Ovo omogućava muškarcima da negiraju nasilje tvrdnjama o međusobnom nasilju,²⁰⁵ što dovodi do toga da neke sudije, tužitelji i advokati²⁰⁶ potiču posredovanje kao oblik rješavanja sporova, iako je ono izričito zabranjeno u slučajevima intimnog partnerskog nasilja prema Organskom zakonu 1/2004.²⁰⁷ Stereotipi povezani sa rodno zasnovanim nasiljem i dalje su prisutni na sudovima i među stručnjacima, koji uglavnom smatraju da samo nedavno, teško fizičko nasilje predstavlja dovoljan dokaz.²⁰⁸ Studije su također pokazale da se ponekad odnos između oca i djeteta prioritizira nad zaštitom djece i njihovih majki od nasilja, čime se povećava rizik od ponovne izloženosti nasilju koje vrši isti počinitelj.²⁰⁹ Pored toga, postoje značajni dokazi da kontakt u centrima za susrete sa djecom često nije siguran i da ga očevi koriste za kontinuirano vršenje nasilja.²¹⁰

Otuđenje od roditelja

U Španiji je korištenje koncepta otuđenja od roditelja izričito zabranjeno nacionalnim zakonodavstvom,²¹¹ dok neki autonomni zakoni o rodno zasnovanom nasilju isključivo prepoznaju ovaj koncept kao oblik institucionalnog nasilja nad ženama.²¹² Također, Državno sudsko vijeće²¹³ izdalo je smjernice protiv njegove upotrebe. Međutim, čini se da ovi naponi nisu doveli do promjene.

Istraživanja pokazuju da među sudovima i stručnjacima postoji široko rasprostranjena percepcija da majke koje se protive kontaktu djece sa ocem vrše otuđenje i da, shodno tome, iznose lažne optužbe o rodno zasnovanom nasilju.²¹⁴ Također, postoje dokazi da sudovi oduzimaju starateljstvo ili prava na posjete ženama žrtvama intimnog partnerskog nasilja koje ne poštuju odluke o posjeti djece zbog straha,²¹⁵ što je dovelo do toga da Specijalna izjaviteljica UN-a o nasilju nad ženama službeno pokrene ovo pitanje sa Vladom Španije.²¹⁶ Pored toga, čak i kada se sindrom otuđenja od roditelja ne spominje direktno, ideologija na kojoj se temelji ova teorija i dalje postoji u stručnoj praksi. Zagovornici izbjegavaju kritike umanjujući ozbiljnost ovog navodnog sindroma, dajući mu nova imena poput *condicionamiento*, *instrumentalización*, *interferencia*, *manipulación* ili *preocupación mórbida*. Oni također izražavaju ideje i teorije ovog sindroma kroz druge koncepte, uključujući roditeljsku koordinaciju i centre za porodične susrete.²¹⁷ Ova terminologija može se pronaći i u sudskoj praksi, gdje se majke često opisuju kao *celosas*, *vengativas*, *mentidoras*, *sobreprotectoras*, *manipuladoras*, *con motivaciones espurias*.²¹⁸ Sindrom otuđenja od roditelja se također pojavljuje u izvještajima psihologa i vještaka, ili drugim izvještajima koje sudovi prihvataju kao dokazne činjenice.²¹⁹ Nedavni izvještaj o otuđenju od roditelja²²⁰ pokazao je da se ovaj koncept ili njegovi eufemizmi najčešće koriste nakon što su prijavljeni slučajevi rodno zasnovanog ili seksualnog nasilja nad maloljetnicima.

201 Casas Vila, G. (2017). D'une loi d'avant-garde contre la violence de genre à l'expérience pénale des femmes: Le paradoxe espagnol? [Od pionirskog zakona protiv rodno zasnovanog nasilja do iskustva žena u sistemu krivičnog pravosuđa: španski paradoks?]. *Champ Pénal/ Penal Field*, 14; Sección española de Amnistía Internacional. (2012). ¿Qué justicia especializada? A siete años de la Ley Integral contra la Violencia de Género: Obstáculos al acceso y obtención de justicia y protección [Kakvo specijalizirano pravosuđe? Sedam godina nakon sveobuhvatnog zakona protiv rodno zasnovanog nasilja: Prepreke pristupu i dobijanju pravde i zaštite]. Amnistía Internacional España.

202 Casas Vila, *ibid.*

203 Bodelón González, E. (2014). Violencia institucional y violencia de género [Institucionalno nasilje i rodno zasnovano nasilje]. *Anales de la Cátedra Francisco Suárez*, 48, 131–155.

204 Albertín Carbó, P., Cubells Serra, J., Peñaranda Cólera, M. C., & Martínez Martínez, L. M. (2020). A feminist law meets an androcentric criminal justice system: Gender-based violence in Spain. *Feminist Criminology*, 15(1), 70–96; Bodelón González, br. 203; Casas Vila, br. 201; Heim, D. (2014). Acceso a la justicia y violencia de género [Pristup pravdi i rodno zasnovano nasilje]. *Anales de la Cátedra Francisco Suárez*, 48, 107–129; Reyes Cano, P. (2018). La vulneración de los derechos fundamentales de los menores en un contexto de violencia de género: Una realidad a considerar en las políticas públicas [Kršenje osnovnih dječijih prava u kontekstu rodno zasnovanog nasilja: stvarnost koju treba imati na umu unutar javnih politika]. *Revista Vasca de Administración Pública*, 112, 245–289; Schmal Cruzat, N., & Camps Costa, P. (2008). Repensando

la relación entre la ley y la violencia hacia las mujeres. Una aproximación a los discursos de los/las agentes del ámbito judicial en relación a la ley integral de violencia de género en España [Ponovno promišljanje odnosa između zakona i nasilja nad ženama. Pristup diskursima pravnih zastupnika u odnosu na integralni zakon o rodno zasnovanom nasilju]. *Psicoperspectivas*, 7, 33–58.

205 Albertín Carbó i drugi, br. 204 i Casas Vila, br. 204.

206 Schmal Cruzat i Camps Costa's, br. 204.

207 Albertín Carbó i drugi, br. 204.

208 Bodelón González, br. 203, Calvo García & Mesa Raya, 2013; Casas Vila, br. 201; Schmal Cruzat & Camps Costa, br. 204.

209 Calvo García, M., & Mesa Raya, C. (2013). Menores víctimas de violencia de género en Aragón 2010–2012 [Djeca žrtve rodno zasnovanog nasilja u Aragonu 2010–2012]. Instituto Aragonés de la Mujer & Laboratorio de Sociología Jurídica, Universidad de Zaragoza.; Gómez Fernández, I. (2018). Hijas e hijos víctimas de la violencia de género [Djeca žrtava rodno zasnovanog nasilja]. *Revista Aranzadi Doctrinal*; Reyes Cano, br. 204.

210 Ayllon Alonso, E., Orjuela López, L., & Román González, Y. (2011). En la violencia de género no hay una sola víctima. Atención a los hijos e hijas de mujeres víctimas de violencia de género [U rodno zasnovanom nasilju ne postoji samo jedna žrtva. Podrška djeci žrtava rodno zasnovanog nasilja]. *Save the Children* Reyes Cano, br. 204.

211 Organski zakon 8/2021 predviđa uspostavljanje mjera kako bi se spriječilo da sudovi uzimaju u obzir teorije bez naučne osnove, poput sindroma otuđenja od roditelja.

212 Ley 17/2020, de 22 de diciembre, de modificación de la Ley 5/2008, del derecho de las mujeres a erradicar la violencia machista (Cataluña), Art 5, para 6; Ley 1/2022, de 3 de marzo, de segunda modificación de la Ley para la Igualdad de Mujeres y Hombres, art 50v (País Vasco)

213 Consejo General del Poder Judicial, 2016. *Guía práctica de la Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de medidas de protección integral contra la violencia de género*. Madrid: Consejo General del Poder Judicial.

214 Casas Vila, G. (2020). Parental alienation syndrome in Spain: Opposed by the government but accepted in the courts. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 42(1), 45–55.; Federación de Asociaciones de Mujeres Separadas y Divorciadas, 2009; Observatorio contra la Violencia Doméstica y de Género, 2016).

215 Reyes Cano P. (2018). Menores y violencia de género: nuevos paradigmas, Universidad de Granada.

216 AL ESP 3/2020 i AL ESP 6/2021.

217 Casas Vila, br. 214; Federación de Asociaciones de Mujeres Separadas y Divorciadas, 2009; Delegación del Gobierno contra la Violencia de Género, (2023)

218 Delegación del Gobierno *ibid.*; Clemente, M. and Padilla-Recero, D., 2016. When courts accept what science rejects: custody issues concerning the alleged "parental alienation syndrome". *Journal of child custody*, 13 (2–3), 126–133.

219 Delegación del Gobierno, br. 217.

220 Delegación *ibid.*

Centri za porodične susrete

Svrha ovih centara za susrete jeste osigurati nadzor nad posjetama ili olakšati pridržavanje režima posjeta, na primjer, za majke koje su pod mjerama zaštite zbog rodno zasnovanog nasilja. Međutim, izražena je zabrinutost u vezi sa brojem zaposlenih, kvalitetom intervencija i općom sposobnošću ovih centara da garantuju fizičku i psihološku sigurnost djece (i njihovih majki) te da prepoznaju i/ili uoče znakove nasilja ili dugoročni uticaj koji ono ostavlja na djecu. Nisu svi stručnjaci dovoljno obučeni za rad sa djecom koja posjećuju očeve počinitelje nasilja niti da u svojim izvještajima navedu posljedice takvih susreta. Također, ne postoji opća obaveza obavještavanja pravosudnih organa kada se prilikom posjeta uoče znakovi fizičkog ili psihološkog nasilja nad djecom.²²¹ Osim toga, ove usluge se često povjeravaju subjektima koji u svom centru ne uzimaju u obzir rodnu perspektivu intimnog partnerskog nasilja. To je dovelo do toga da su majke ostajale bez prava na starateljstvo na osnovu izvještaja centara za porodične susrete, jer se smatralo da ne sarađuju ili da se otuđuju,²²² što ih dodatno izlaže riziku od sekundarne viktimizacije.²²³

Edukacija

Edukacija za sudije se pruža iz različitih izvora.²²⁴ Pravosudna škola pruža nekoliko početnih obuka za sudijske pripravnike, koje uključuju sadržaje o nasilju nad ženama. Organski zakon o pravosuđu, izmijenjen i dopunjen Organskim zakonom 5/2018,²²⁵ također propisuje da svi prijemni ispiti za ulazak i napredovanje u pravosuđu ili državnom tužilaštvu moraju uključivati studijske mjere za borbu protiv nasilja nad ženama i primjenu tih mjera u okviru sudske funkcije, kao i proučavanje tumačenja i primjene prava iz rodne perspektive. Dodatna edukacija je obavezna za članove pravosuđa koji rade na sudovima specijaliziranim za krivične predmete vezane za intimno partnersko nasilje, kao i za krivične i parnične postupke iz ove oblasti. Međutim, kako je primijetio GREVIO, obuka o posttraumatskom stresnom poremećaju i njegovom uticaju na svjedočenje na sudu nije rutinski dostupna sudijama. U pogledu kontinuiranog stručnog usavršavanja, sudijama su dostupni online kursevi o intimnom partnerskom nasilju, a pohađanje online kursa o nasilju nad ženama i nasilju u porodici, razvijenog u okviru HELP programa Vijeća Evrope, sada je obavezan za sve novoimenovane sudije. Osim toga, Organski zakon 5/2018 propisuje da je uspješno pohađanje posebne obuke o rodnim predrasudama, stereotipima i nasilju nad ženama uslov za specijalizaciju u ovoj oblasti.²²⁶ Međutim, za one sudije koje ne žele raditi na specijaliziranim sudovima za nasilje nad ženama, interna obuka o ovoj temi i dalje ostaje opcionala.²²⁷

Što se tiče drugih stručnjaka uključenih u sistem porodičnog pravosuđa, dostupno je vrlo malo podataka. Pružanje socijalnih usluga je odgovornost autonomnih zajednica i stoga se odlikuje visokim nivoom lokalne autonomije. Kao rezultat toga, vrste nasilja nad ženama za koje socijalne službe u različitim autonomnim zajednicama imaju ovlaštenje i kapacitete i na koje mogu odgovoriti, značajno se razlikuju.²²⁸ Nadalje, funkcija i integracija psihologa koji izrađuju izvještaje u porodičnim postupcima u zakonsku proceduru nije regulisana na državnom nivou,²²⁹ a dostupni su vrlo ograničeni ili nikakvi podaci o obuci koju oni dobijaju u vezi sa rodno zasnovanim nasiljem. Obuka koja se pruža stručnjacima zaposlenim u porodičnim centrima za susrete također spada u regionalnu nadležnost. Međutim, s obzirom na to da su državni i regionalni ombudsmeni preporučili da trebaju proći sistematsku obuku o intimnom partnerskom nasilju prema ženama, jasno je da postoji zabrinutost za njihov nivo kompetencije.²³⁰

²²¹ GREVIO Izvještaj, br. 198, stav 203.

²²² Ayllon Alonso i drugi., br. 210; Casas Vila, br.214.

²²³ Picotó Novales, T. (2018). Los derechos de las víctimas de violencia de género: Las relaciones de los agresores con sus hijos [Prava žrtava rodno zasnovanog nasilja: odnosi agresora sa njihovom djecom]. Derechos y Libertades, 39, 121– 156.

²²⁴ GREVIO Izvještaj, br. 198, stav 94.

²²⁵ Član 310.

²²⁶ Član 312.

²²⁷ GREVIO Izvještaj, br. 198, stav 96.

²²⁸ Kako je navedeno u članu 148.1.20 Ustava Španije i kako je prihvaćeno odgovarajućim Statutima autonomije, vidjeti GREVIO Izvještaj, br. 198, stavovi 141. i 143.

²²⁹ Casas Vila, br.214.

²³⁰ GREVIO Izvještaj, br. 198, stav 203.

Pravna pomoć

Žrtvama intimnog partnerskog nasilja dostupna je besplatna pravna pomoć prema Organskom zakonu 1/2004 o sveobuhvatnim mjerama zaštite od rodno zasnovanog nasilja. Član 20. omogućava njihovo pravno zastupanje prije formalnog podnošenja prijave i u svim upravnim postupcima koji nastaju kao direktna ili indirektna posljedica nasilja. Žrtve

bilo kojeg drugog oblika nasilja nad ženama mogu ostvariti pravo na pravnu pomoć prema Statutu o žrtvama (član 16) i prema Zakonu 1/1996 o besplatnoj pravnoj pomoći (član 3), ukoliko njihov prihod ne prelazi dvostruki iznos minimalnog prihoda u Španiji.

Glas djeteta

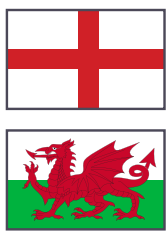
Član 9 Organskog zakona 1/1996 potvrđuje pravo djece da budu saslušana u sudskim postupcima koji ih se tiču. U slučajevima nasilja, uključujući rodno zasnovano nasilje, Organski zakon 8/2021 dodatno jača pravo djece žrtava nasilja da budu saslušana bez starosnog ograničenja u svim sudskim i upravnim postupcima. Ovo je također propisano Građanskim zakonikom u članu 92. Sudovi i stručnjaci su stoga obavezni uzeti u obzir želje, percepcije i osjećaje djece u skladu sa njihovom emocionalnom i intelektualnom zrelošću i razumijevanjem. Ne postoji minimalna starosna granica za učešće djece u postupcima, ali se zakonski pretpostavlja da su djeca starija od 12 godina dovoljno zrela da učestvuju u sudskim postupcima koji ih se tiču. Državno sudsko vijeće je nedavno izdalo vodič dobre prakse za sudove i stručnjake o ispitivanju žrtava/preživjelih rodno zasnovanog nasilja, uključujući maloljetnike.²³¹

Usprkos ovim odredbama, nekoliko istraživanja pokazalo je da sudije i pravni stručnjaci često nemaju dovoljno iskustva i obuke za rad sa djecom, posebno sa djecom žrtvama/preživjelih rodno zasnovanog nasilja.²³² Ovu situaciju dodatno otežavaju nalazi GREVIO-a²³³ o postojanju uporne pretpostavke među sudijama i nekim stručnjacima iz oblasti porodičnih službi da su majke izmanipulirale djecu koja izražavaju strah od svog oca jer su svjedočila nasilju nad svojom majkom. Time se pravo djece da izraze svoje mišljenje i učestvuju u odlukama koje se tiču njihovih života ne poštuje na adekvatan način u sudskim postupcima.

²³¹ Observatorio contra la Violencia Doméstica y de Género. (2022).

²³² Besteiro de la Fuente, Y. (2011). Informe del Grupo de Trabajo de Investigación sobre la Infancia Víctima de la Violencia de Género [Izveštaj Istraživačke radne grupe o djeci žrtvama rodno zasnovanog nasilja]. Observatorio Estatal de Violencia sobre la Mujer; Gómez Fernández, I. (2018). Hijas e hijos víctimas de la violencia de género [Djeca žrtava rodno zasnovanog nasilja]. Revista Aranzadi Doctrinal, 8.

²³³ GREVIO Izveštaj, br. 198, stav 200.

Engleska i Wales

Ujedinjeno Kraljevstvo ima decentralizirani sistem vlasti. Senedd Cymru (Velški parlament) ima ovlasti nad raznim "decentraliziranim" pitanjima, uključujući obrazovanje, zdravstvo i lokalnu upravu, ali je u svim drugim oblastima podložan zakonodavstvu koje se primjenjuje u cijelom UK. Parlament i Vlada Ujedinjenog Kraljevstva imaju "rezervirane ovlasti" na nivou cijele države, što uključuje vanjsku politiku i ustavna pitanja.

Zaštita od diskriminacije proizlazi iz Zakona o ravnopravnosti iz 2010. godine koji se temelji na zaštićenim karakteristikama: starosna dob, prilagodba spola, brak ili životno partnerstvo, trudnoća ili porodijsko odsustvo, invaliditet, rasa (uključujući boju kože, nacionalnost, etničko ili nacionalno porijeklo), vjera ili uvjerenje, spol i seksualna orijentacija. UK je također ratificiralo CEDAW, Konvenciju o pravima djeteta (CRC) i Istanbulske konvencije. Evropska konvencija o ljudskim pravima (EKLP) direktno je inkorporirana u domaće zakonodavstvo Zakonom o ljudskim pravima iz 1998. godine. Prema članu 6. Zakona o ljudskim pravima, javni organi (kao što su sudovi i tribunali) ne smiju postupati na način koji nije u skladu sa zakonom. Nadalje, prema članu 3. istog zakona, sudovi su dužni tumačiti sve zakone "koliko je to moguće" u skladu sa pravima iz Konvencije, čak i kada je riječ o privatnim sporovima između dvije osobe. Kao rezultat toga, sudije su dužne primjenjivati Zakon o djeci iz 1989. godine i Zakon o djeci i porodici iz 2014. godine – dva ključna zakona u oblasti porodičnog prava – na način koji je usklađen sa pravima sadržanim u Zakonu o ljudskim pravima.

Rasprostranjenost nasilja u porodici

Prema nedavnoj izjavi Državne policije,²³⁴ nasilje nad ženama i djevojčicama dostiglo je epidemijske razmjere u Engleskoj i Walesu, kada je riječ o njegovom obimu, složenosti i uticaju na žrtve. Između aprila 2022. i marta 2023. godine policija je zabilježila 400.213 krivičnih djela povezanih sa nasiljem u porodici, što čini 37% svih krivičnih djela nasilja nad ženama i djevojčicama.²³⁵ U 12 mjeseci do marta 2023. godine, svako šesto ubistvo bilo je povezano sa nasiljem u porodici.²³⁶ Na

osnovu trogodišnjeg skupa podataka prikupljenih između 2020. i 2023. godine, u sklopu Projekta o ubistvima u porodici,²³⁷ zabilježena su ukupno 242 smrtna slučaja povezana sa nasiljem u porodici, uključujući: 93 slučaja samoubistva žrtava nakon nasilja u porodici, 80 slučajeva ubistva kao rezultat intimnog partnerskog nasilja i 11 smrtnih slučajeva djece. U 41% izvještaja o slučajevima stoji da su u domaćinstvu u vrijeme ubistva živjela djeca mlađa od 18 godina.

Pravni odgovor na nasilje u porodici

Nasilje u porodici se u krivičnom pravu tretira kroz krivično djelo "prisilne kontrole"²³⁸ i niz postojećih krivičnih djela protiv osobe.²³⁹ Prisilna kontrola se posebno odnosi na kontinuirane i ponavljajuće obrasce nasilja koji često obilježavaju iskustva žrtava.²⁴⁰ Najnoviji Zakon o nasilju u porodici iz 2021. godine uveo je zakonsku definiciju nasilja u porodici i proširio njegovo shvatanje kako bi obuhvatio i nefizičke oblike nasilja, poput prisilne kontrole, emocionalnog i ekonomskog nasilja.²⁴¹ Također, djeca se smatraju žrtvama nasilja u porodici ako vide, čuju ili dožive posljedice nasilja, a u srodstvu su sa žrtvom ili počiniteljem.²⁴² Zakonom su uvedene i mjere za zaštitu žrtava, kao što je zabrana zlostavljačima da unakrsno ispituju žrtve na porodičnim sudovima, izdavanje naloga za zaštitu od nasilja u porodici koji žrtvama pružaju prilagođenu zaštitu od zlostavljača te osnivanje Ureda povjerenika za pitanja nasilja u porodici, odgovornog za unapređenje odgovora na nasilje u porodici i praćenje provedbe zakona.

Građanskopravni lijekovi za zaštitu sadržani su u Porodičnom zakonu iz 1996. godine, dok se dodatni građanskopravni i krivičnopravni lijekovi mogu pronaći u Zakonu o zaštiti od uznemiravanja iz 1997, Zakonu o seksualnim prestupima iz 2003. i Zakonu o prisilnim brakovima (građanskopravna zaštita) iz 2007. godine.

²³⁴ Violence Against Women and Girls (VAWG) National Policing Statement 2024, 1. juli 2024. Call to action as VAWG epidemic deepens (npcc.police.uk)

²³⁵ STRA forthcoming end of 2024 - Bespoke data collection across all forces of police recorded crime in 2023/24 to inform an assessment on the threat of Violence Against Women and Girls Home Office.

²³⁶ Državni ured za statistiku. (2023). Homicide in England and Wales: year ending March 2023.

²³⁷ Domestic Homicide Project - VKPP Work

²³⁸ Odjelci 76 i 77 (1) Zakona o teškim krivičnim djelima iz 2015.

²³⁹ Zakon o krivičnim djelima protiv osoba iz 1861.

²⁴⁰ Stark, E., 2007. *Coercive control—men's entrapment of women in everyday life*. Oxford: Oxford University Press.

²⁴¹ Odjeljak 1(3) Zakona o nasilju u porodici iz 2021.

²⁴² Odjeljak 3. Zakona o nasilju u porodici iz 2021.

Porodičnopravni okvir

Roditeljska odgovornost razlikuje se od zakonskog roditeljstva i definirana je Zakonom o djeci iz 1989. godine kao "sva prava, dužnosti, ovlasti, odgovornosti i autoritet koje roditelj djeteta ima prema djetetu i [njihovoj] imovini prema zakonu".²⁴³ Moguće je da neko ima roditeljsku odgovornost za dijete kojem nije zakonski roditelj, a da je zakonski roditelj nema. Kada postoji spor između onih koji imaju roditeljsku odgovornost, može se tražiti da sud odluči o tom pitanju. Kada sud donosi bilo kakvu odluku o odgoju djeteta, "najvažnija razmatranja" su dobrobit djeteta.²⁴⁴ Obim u kojem osoba može ostvarivati svoju roditeljsku odgovornost se obično smanjuje kako dijete raste i prestaje kada dijete navrši 18 godina. Roditeljska odgovornost se može steći na nekoliko načina; biološka majka djeteta automatski stiče roditeljsku odgovornost pri rođenju. Ovo je također slučaj za očeve i druge partnerke ako su u braku ili životnom partnerstvu sa majkom djeteta. Vanbračni partneri ne stiču roditeljsku odgovornost automatski, ali je mogu steći na više načina, uključujući upis u rodni list djeteta. Također, roditeljsku odgovornost mogu steći i osobe koje nisu roditelji djeteta. Ako je otac djeteta ili drugi roditelj stekao roditeljsku odgovornost na drugi način osim braka ili životnog partnerstva, to može biti okončano sudskom odlukom. Sud također može ograničiti roditeljsku odgovornost osobe donošenjem odluke koja na neki način ograničava njihova prava u odnosu na dijete bez potpunog ukidanja roditeljske odgovornosti. Oduzimanje roditeljske odgovornosti također se može dogoditi ako je roditelj osuđen za ubistvo ili ubistvo iz nehata drugog roditelja djeteta.²⁴⁵

Ključni domaći zakon je Zakon o djeci iz 1989. godine koji se primjenjuje u Engleskoj i Walesu, uz Pravila o porodičnopravnim postupcima iz 2010. godine, dopunjena Smjernicama za sudsku praksu u procesnim pitanjima. Dobrobit djeteta mora biti najvažnije razmatranje suda u svakoj odluci koju donosi o njegovom odgoju.²⁴⁶ Pri ocjenjivanju dobrobiti djeteta u svrhu donošenja, izmjene ili ukidanja naloga prema odjeljku 8 Zakona o djeci, sud mora uzeti u obzir sve okolnosti slučaja, a posebno neiscrpu listu faktora iz odjeljka 1(3) Zakona o djeci, poznatu kao kontrolna lista za ocjenu dobrobiti djeteta.

Ne postoji automatsko pravo na kontakt između djeteta i roditelja. Međutim, odjeljak 1(2A) Zakona o djeci iz 1989.

godine zahtijeva od suda da pretpostavi da će uključenost svakog roditelja u život djeteta doprinijeti dobrobiti djeteta, osim ako postoje dokazi koji ukazuju na to da bi uključenost tog roditelja dovela dijete u rizik od pretrpljene štete. Sud također ima ovlasti prema odjeljku 91(14) Zakona o djeci da donese nalog kojim se pojedincu zabranjuje podnošenje daljnjih zahtjeva bez prethodnog odobrenja suda, ako utvrdi da je to neophodno. Odjeljak 10 Zakona o djeci i porodici iz 2014. godine propisuje da osoba, prije nego što podnese "odgovarajući porodičnopravni zahtjev", mora prisustvovati informativnom sastanku o procjeni porodičnog posredovanja (MIAM) kako bi se razmotrila mogućnost posredovanja ili drugih načina rješavanja spora. Međutim, dokazi o nasilju u porodici predstavljaju izuzetak.²⁴⁷

Savjetodavna i pomoćna služba Suda za djecu i porodicu (Cafcass) je zakonodavno tijelo.²⁴⁸ Njene funkcije u vezi sa Walesom izvršava Cafcass Cymru,²⁴⁹ a uključuju davanje savjeta sudu²⁵⁰ u vezi sa svim podnesenim prijavama i prenošenje želja i osjećaja djeteta tokom postupka. Nakon što je podnesen zahtjev za donošenje odluke o uređenju posjeta i boravka djeteta, Cafcass ili Cafcass Cymru provode provjere zaštite ili istragu kako bi utvrdili eventualne rizike za dijete sa kojima bi sud trebao biti upoznat. Također, svaka od strana u postupku može zatražiti dozvolu za izvođenje dokaza vještačenjem, a vještak se angažira za svaki slučaj pojedinačno. Sud, međutim, mora pažljivo ispitati kvalifikacije i stručnost svakog psihologa koji nije registriran kod stručnog tijela.²⁵¹

Problemi navedeni u literaturi

Istraživanja su pokazala da se veliki dio (najmanje 50 posto) slučajeva kontakta djece sa roditeljima u Engleskoj i Walesu odvija u kontekstu optužbi za nasilje u porodici.²⁵² Također postoji značajan broj dokaza o ozbiljnim rizicima za žrtve i njihovu djecu u vezi sa kontaktima nakon rastave, uključujući alarmantan broj slučajeva ubistava.²⁵³ Nažalost, pravni odgovor na ovaj problem uglavnom je bio neadekvatan i nedavno je nazvan "ciklusom neuspjeha".²⁵⁴ Veliki broj istraživanja²⁵⁵ ukazuje na zabrinjavajući fokus na održavanju kontakta sa roditeljem koji ne živi sa djetetom, nauštrb minimiziranja nasilja u porodici i sigurnosti žrtava na porodičnim sudovima. Čak i u slučajevima dokazanog nasilja u porodici, zahtjevi za direktan kontakt se vrlo rijetko odbijaju,

²⁴³ Odjeljak 4 Zakona o djeci iz 1989.

²⁴⁴ Odjeljak 1 Zakona o djeci iz 1989.

²⁴⁵ Odjeljak 18 Zakona o žrtvama i zatvorenicima iz 2024.

²⁴⁶ Ovo se naziva 'princip dobrobiti' i nalazi se u odjeljku 1(1) Zakona o djeci.

²⁴⁷ Pravila o porodičnopravnim postupcima 3.8.

²⁴⁸ Funkcije i ovlasti Cafcassa navedene su u Zakonu o krivičnom pravosuđu i sudskim službama iz 2000.

²⁴⁹ Vidjeti Zakon o djeci iz 2004., dio 4 i stav 13. Dodatka 3. tog zakona

²⁵⁰ Izvještaj iz odjeljka 7.

²⁵¹ Re C [2023] EWHC 345 (Fam).

²⁵² Vidjeti, na primjer, Cafcass & Women's Aid, *Allegations of domestic abuse in child contact cases* (2017) na: <https://www.cafcass.gov.uk/2017/07/25/cafcass-womens-aid-collaborate-domestic-abuseresearch/?highlight=womens%20aid>;

²⁵³ Vidjeti H. Saunders, *Twenty-nine Child Homicides: Lessons still to be learnt on domestic violence and child protection* (Bristol: Women's Aid Federation of England, 2004); Women's Aid, *Nineteen Children Homicides: What must change so children are put first in child contact arrangements and the family courts* (Bristol: Women's Aid, 2016) and Women's Aid, *Child First: a call to action one year on* (Bristol: Women's Aid, 2017)

²⁵⁴ Vidjeti A. Barnett, F. Kaganas and R. Hunter, 'Introduction, Contact and Domestic Abuse' (2018) 40 Special Issue of the *Journal of Social Welfare and Family Law* 401.

²⁵⁵ Za sveobuhvatan pregled vidjeti Pregled literature pripremljen za Izvještaj komisije Ministarstva pravde za procjenu rizika od štete iz 2020. godine. Domestic abuse and private law children cases (publishing.service.gov.uk)

Treći dio Mjesta i kontekst istraživanja

a najčešći konačni ishodi i dalje su direktni kontakti bez nadzora.²⁵⁶ Ovo je u velikoj mjeri rezultat kulture "kontakta pod svaku cijenu", gdje se princip dobrobiti djeteta tumači kao snažna pretpostavka u korist kontakta sa oba roditelja i stav da kontakt ne treba odbaciti osim ako ne postoje posebno uvjerljivi razlozi.²⁵⁷ Također postoje dokazi o slabom razumijevanju nasilja u porodici i prisilne kontrole među sudijama i pravnim stručnjacima.²⁵⁸ Ova kulturološka promjena prema kontaktu pod svaku cijenu nesumnjivo je dijelom rezultat uspjeha pokreta za prava očeva u Ujedinjenom Kraljevstvu,²⁵⁹ čiji članovi tvrde da su očevo u nepovoljnom položaju zbog porodičnogopravnog sistema koji favorizira majke u sporovima o kontaktu sa djecom time što ne dozvoljavaju očevima dovoljan kontakt ili ne provode adekvatno odluke o kontaktu. Prema njihovim tvrdnjama, sudovi ne djeluju u najboljem interesu djeteta, čime doprinose društvenoj degradaciji. Ono što je posebno upečatljivo jeste uspješno korištenje narativa o ljudskim pravima i pravima u promoviranju ovih stavova, dok majke nisu uspjele iskoristiti diskurs o ljudskim pravima sa istim učinkom.²⁶⁰ To se dogodilo usprkos objavljivanju smjernica o "dobroj praksi" za pravosuđe²⁶¹ i posebnih smjernica za postupanje (PD12J),²⁶² koje uključuju obavezu održavanja ročišta za utvrđivanje činjenica u slučajevima spornih optužbi za nasilje u porodici kako bi se osigurala adekvatna procjena rizika za sigurnost djeteta i roditelja kod kojeg dijete živi, prije, tokom i nakon kontakta. Kao rezultat toga, Ministarstvo pravde je 2020. godine osnovalo stručni panel za reviziju načina na koji porodični sudovi rješavaju rizik od štete za djecu i roditelje u predmetima iz oblasti privatnog porodičnog prava koji se odnose na djecu, a koji uključuju nasilje u porodici i druga teška krivična djela.²⁶³ Međutim, preporuke koje su iz tog procesa proizašle još uvijek nisu u potpunosti provedene²⁶⁴ iako je ostvaren određeni napredak, npr. kroz "projekte pilot sudova"²⁶⁵ i uspostavljanje pilot-mehanizma za

praćenje i izvještavanje porodičnih sudova.²⁶⁶ Povjerenik za pitanja nasilja u porodici je 2023. godine²⁶⁷ objavio izvještaj u kojem je pozvao na hitne i sveobuhvatne reforme kako bi se osigurala sigurnost djece na porodičnim sudovima. U izvještaju su utvrđeni sljedeći ključni problemi sa kojima se suočavaju žrtve nasilja u porodici tokom postupaka iz oblasti privatnog porodičnog prava koji se odnose na djecu: nedostatak cjelovite podrške, kultura nepovjerenja, minimiziranje nasilja u porodici, odsustvo glasa djeteta te štetne posljedice trenutne prakse na djecu.

Otuđenje od roditelja

Iako su sudovi prvobitno odbili da priznaju "sindrom otuđenja od roditelja",²⁶⁸ zagovornici su ga kasnije preformulisali u "otuđenje od roditelja" i počeo se pojavljivati u sudskoj praksi Engleske i Walesa,²⁶⁹ usprkos nedostatku naučne i dokazne osnove za njegovo postojanje.²⁷⁰ To je uglavnom rezultat sve većeg broja instrukcija "vještaka" za otuđenje od roditelja koji su angažirani na slučajevima i koji se pozivaju na diskreditirane teorije, preporučujući promjenu prebivališta djece sa majki na očeve, kao i terapiju za "otuđenu" djecu i "otuđujuće" roditelje.²⁷¹ Stoga ne iznenađuje da je strah od lažnih navoda o otuđenju od roditelja otežao žrtvama nasilja u porodici da iznesu svoja iskustva na sudovima,²⁷² što je dodatno pogoršano posebnim pravnim savjetom da to ne čine.²⁷³

Angažiranje vještaka na porodičnom sudu regulirano je Smjernicama za postupanje 25B, a trenutno ne postoji potreba da ovo pitanje regulira vanjsko regulatorno ili nadzorno tijelo; umjesto toga, primjenjuje se pristup na osnovu svakog pojedinačnog slučaja. Izražena je zabrinutost u vezi sa ovim postupkom te kvalifikacijama i kvalitetom vještačenja, a posebno u vezi sa angažiranjem vještaka u

²⁵⁶ Ibid.

²⁵⁷ Elizabeth Dalgarno, Sonja Ayeb-Karlsson, Donna Bramwell, Adrienne Barnett, Arpana Verma, Health-related experiences of family court and domestic abuse in England: A looming public health crisis, *Journal of Family Trauma, Child Custody & Child Development*, 10.1080/26904586.2024.2307609, 21, 3, (277-305), (2024).

²⁵⁸ Birchall, J. and Choudhry, S. (2018) "What about my right not to be abused?" Domestic abuse, human rights and the family courts, Bristol: Women's Aid; Choudhry, S. (2019), When Women's Rights are Not Human Rights – the Non-Performativity of the Human Rights of Victims of Domestic Abuse within English Family Law. *The Modern Law Review*, 82: 1072-1106; Ministarstvo pravde (juni 2020.), Assessing Risk of Harm to Children and Parents in Private Law Children Cases: Assessing Risk of Harm to Children and Parents in Private Law Children Cases (publishing.service.gov.uk) and the Domestic Abuse Commissioner's Report, The Family Court and domestic abuse: achieving cultural change' juli 2023. DAC_Family-Court-Report-_2023_Digital.pdf (domesticabusecommissioner.uk)

²⁵⁹ Choudhry, S. (2019), br. 258.

²⁶⁰ Ibid.

²⁶¹ Lord Chancellor's Advisory Board on Family Law,

Children Act Sub-Committee, Guidelines for good practice on parental contact in cases where there is domestic violence, (London: TSO, 2001). Re L, V, M, H (Contact: Domestic Violence) [2000] 4 All ER 609; Re H-N and Others (Children) (Domestic Abuse: Finding of fact hearings) [2021] EWCA Civ 448

²⁶² Smjernice za postupanje 12J (PD12J) 2008; PD12J revidiran 2010., u aprilu 2014. kako bi se dodala nova, šira definicija 'nasilja u porodici' s fokusom na prisilnu kontrolu.

²⁶³ Ministarstvo pravde (juni 2020.), Assessing Risk of Harm to Children and Parents in Private Law Children Cases: Assessing Risk of Harm to Children and Parents in Private Law Children Cases (publishing.service.gov.uk)

²⁶⁴ Ministarstvo pravde (maj 2023.), Assessing Risk of Harm to Children and Parents in Private Law Children Cases - Implementation Plan: delivery update. Vidjeti također publikaciju Women's Aid - Two-Years-Too-Long-2022-Accessible-Version.docx (live.com)

²⁶⁵ Velška vlada (3. mart 2022.), North Wales Family Court pilots new approach for supporting separated families who come to court | GOV.WALES Ministarstvo pravde (8. mart 2022.), Pioneering approach in family courts to support domestic abuse victims better - GOV.UK (www.gov.uk).

²⁶⁶ Povjerenik za pitanja nasilja u porodici, (2021.) Improving the family court response to domestic

abuse Proposal for a mechanism to monitor and report on domestic abuse in private law children proceedings Improving-the-Family-Court-Response-to-Domestic-Abuse-final.pdf (domesticabusecommissioner.uk)

²⁶⁷ Povjerenik za pitanja nasilja u porodici, 2023. The Family Court and domestic abuse: achieving cultural change

²⁶⁸ Butler-Sloss LJ navodeći u Re, L, V, M i H (djeca) 2000, da pojam nije priznat ni u američkoj ni u međunarodnoj klasifikaciji poremećaja, niti općenito priznat u psihijatrijskim ili srodnim specijalnostima dječijeg mentalnog zdravlja - Mercer, Drew (2021), Challenging Parental Alienation: New Directions for Professionals and Parents (Routledge, London; New York)

²⁶⁹ Adrienne Barnett (2020), A genealogy of hostility: parental alienation in England and Wales, *Journal of Social Welfare and Family Law*, 42:1, 18- 29.

²⁷⁰ Starateljstvo, nasilje nad ženama i nasilje nad djecom - Izvještaj specijalnog izvjestitelja o nasilju nad ženama i djevojčicama, njegovim uzrocima i posljedicama, br. 84.

²⁷¹ Barnett 2020, br. 269.

²⁷² Ministarstvo pravde (juni 2020.), br. 263.

²⁷³ Birchall, J. i Choudhry, S. (2018.) i Choudhry, S. (2019.), br. 258.

slučajevima otuđenja od roditelja.²⁷⁴ Jedno istraživanje²⁷⁵ koje je analiziralo 126 psiholoških vještačenja u porodičnopravnim postupcima pokazalo je da je kvalitet vještačenja bio izuzetno različit, pri čemu je dvije trećine ocijenjeno kao "loše" ili "vrlo loše". Bilo je i dokaza da su nekvalificirani vještaci angažirani da daju "stručno" psihološko mišljenje. Osim toga, upotreba ovog koncepta i dalje je rasprostranjena među stručnjacima koji rade u sistemu porodičnog pravosuđa; površna pretraga na Google-u daje brojne primjere advokatskih komora, firmi i psihologa koji pružaju savjete o tome kako dijagnosticirati otuđenje od roditelja, čime se pruža kontinuirani legitimitet takvom djelovanju.

Iako Cafcass više ne koristi termin "otuđenje od roditelja", koristi se termin "otuđujuće ponašanje".²⁷⁶ Međutim, napominju da su "savjetnici porodičnog suda (FCA)" svjesni da se optužba za otuđujuće ponašanje može koristiti kao protutužba na optužbu za nasilje u porodici. Pregled istraživanja koje je naložio Cafcass Cymru pokazuje da "ne postoji općeprihvaćena definicija otuđenja od roditelja i nema dovoljno naučnih dokaza u vezi sa prepoznavanjem, postupanjem i dugoročnim posljedicama...".²⁷⁶

Vijeće za porodično pravosuđe trenutno provodi reviziju angažiranja sudskih vještaka na porodičnom sudu, a očekuje se da će potpune smjernice biti objavljene 2023. godine.²⁷⁸ Do tada su objavljene privremene smjernice koje ukazuju na problem sukoba interesa u vještačenjima slučajeva otuđujućeg ponašanja. Ovo je dodatak daljim smjernicama predsjednika odjela za porodicu²⁷⁹ i Vijeća za porodično pravosuđe (FJC)/Britanskog psihološkog društva (BPS),²⁸⁰ koji naglašavaju važnost kvalitetnih psiholoških pristupa u pružanju terapijskih preporuka u datim mišljenjima.

Edukacija

Predsjednik sudova Engleske i Walesa, viši predsjednik tribunala i glavni mrtvozornik imaju zakonsku odgovornost za edukaciju sudija.²⁸¹ Edukacija sudija o nasilju u porodici uključena je u kurseve o porodičnom i krivičnom pravu koje organizira Pravosudna akademija. Sve sudije moraju završiti početnu edukaciju prije nego što mogu razmatrati takve slučajeve. Pored toga, svim sudijama porodičnog suda²⁸² je dostupna digitalna edukacija o nasilju u porodici, koja obuhvata najnoviju sudsku praksu, Izvještaj o nanesenoj šteti i Zakon o nasilju u porodici te obavezu jednodnevnu edukaciju za sudije o nasilju u porodici.²⁸³ Nakon objavljivanja Izvještaja stručnog panela Ministarstva pravde o šteti na porodičnim sudovima, Cafcass England je uveo obavezni Program obuke i razvoja u vezi sa nasiljem u porodici,²⁸⁴ a po završetku obuke, svaki službenik će dobiti Individualni plan učenja o nasilju u porodici kako bi se unaprijedila praksa. Također, specijalizirana nevladina organizacija NGO:SAFELIVES pružat će podršku u trajanju od 12 mjeseci kako bi se poboljšao odgovor na nasilje u porodici. Cafcass Cymru je razvio posebne smjernice za službenike o nasilju u porodici²⁸⁵ i organizirao uvodnu obuku za sve svoje socijalne radnike u saradnji sa institutom "Safe & Together".²⁸⁶ Također, u njihovom timu se nalazi predstavnica organizacije Welsh Women's Aid, koja je privremeno angažirana u trajanju od dvije godine.

²⁷⁴ Udruženje kliničkih psihologa (decembar 2021.), The Protection of the Public in the Family Courts, The Protection of the Public in the Family Courts (acpuk.org.uk); Predsjednik odjela za porodicu (2021.), President's Memorandum: Experts in the Family Court, Letterhead Template (judiciary.uk); Vijeće za porodično pravosuđe (2022.) Interim Guidance in relation to expert witnesses in cases where there are allegations of alienating behaviours – conflicts of interest, Experts in the Family Court and Re C [2023] EWHC 345 (Fam).

²⁷⁵ Ireland, J. L. (2012.). Evaluating expert witness psychological reports: Exploring quality. University of Central Lancashire

²⁷⁶ 'Alienating behaviours' | Cafcass

²⁷⁷ Review of research and case law on parental alienation, Commissioned by Cafcass Cymru (2018.) review-of-research-and-case-law-on-parental-alienation.pdf (gov.wales)

²⁷⁸ Vijeće za porodično pravosuđe (2022.) Interim

Guidance in relation to expert witnesses in cases where there are allegations of alienating behaviours – conflicts of interest, Experts in the Family Court.

²⁷⁹ The President of the Family Division's Memorandum on the use of experts in the family court (oktobar 2021.)Letterhead Template (judiciary.uk)

²⁸⁰ Psychologists as expert witnesses in the Family Courts in England and Wales: Standards, competencies and expectations (judiciary.uk)

²⁸¹ Prema Zakonu o ustavnoj reformi iz 2005., Zakonu o sudovima i izvršnom postupku iz 2007. godine i Zakonu o mrtvozornicima i pravosuđu iz 2009. godine.

²⁸² Written questions and answers - Written questions, answers and statements - UK Parliament and Sir Andrew McFarlane (oktobar 2021.), Supporting Families in Conflict: There is a better way. Supporting Families in Conflict Jersey

(judiciary.uk)

²⁸³ Ministarstvo pravde (maj 2023.), Assessing Risk of Harm to Children and Parents in Private Law Children Cases - Implementation Plan: delivery update.

²⁸⁴ Domestic Abuse Practice Improvement Programme | Cafcass

²⁸⁵ Guidance for Cafcass Cymru practitioners about children experiencing domestic abuse | GOV. WALES

²⁸⁶ Ovo su podržali Ured povjerenika za pitanja nasilja u porodici i izvršna direktorica organizacije Welsh Women's Aid.

Pravna pomoć

Zakon o pravnoj pomoći, izricanju kazni i kažnjavanju prestupnika iz 2012. godine (LASPO) uklonio je većinu pitanja iz oblasti privatnog porodičnog prava iz pravnih savjeta koji se finansiraju iz javnih fondova. Pravna pomoć je stoga dostupna samo za slučajeve iz privatnog porodičnog prava onima koji mogu dostaviti potrebne dokaze da su doživjeli ili da su u opasnosti od nasilja u porodici.²⁸⁷ Kao i kod svih zahtjeva za pravnu pomoć, podnosilac mora zadovoljiti provjere imovinskog stanja i osnovanosti zahtjeva. Ako strana nema pravo na pravnu pomoć i ne osigura vlastito pravno zastupanje, može se sama zastupati tokom postupka, a u tom slučaju se naziva "stranom koja se sama zastupa". U slučaju da je dijete strana u postupku, zastupanje se finansira iz javnih sredstava, ali ne i zastupanje drugih strana, osim ako one same ne ispunjavaju uslove za pravnu pomoć.

Međutim, mnogi dostupni izvještaji iz istraživanja ukazuju na to da su zahtjevi za dokazima u različitoj mjeri otežali pristup pravnoj pomoći žrtvama nasilja u porodici u postupcima iz oblasti privatnog porodičnog prava.²⁸⁸ Kao rezultat toga, ne mogu sve žrtve nasilja u porodici dobiti pravnu pomoć za porodičnopravne postupke,²⁸⁹ te će ili morati same da se brane kao strane koje se same zastupaju ili, ako nisu dovoljno samouvjerene da to učine, osjećat će se obaveznim da dozvole kontakt, čak i uz rizik po vlastitu sigurnost i sigurnost svoje djece.

Glas djeteta

Odjeljak 1(3) Zakona o djeci iz 1989. godine obavezuje sud da uzme u obzir "želje i osjećaje djeteta koji se mogu provjeriti (razmotreni u skladu sa dobi ili razumijevanjem djeteta)". Pravila o porodičnopravnim postupcima²⁹⁰ određuju načine na koje se mišljenje djeteta može saopćiti sudiji: putem izvještaja koji dostavlja službenik Cafcass-a;²⁹¹ kroz pismo koje dijete može napisati sudu; u određenim ograničenim okolnostima, dijete može biti strana u postupku, pri čemu se imenuje staratelj koji zastupa najbolji interes djeteta i koji će angažirati advokata da sudiji prenese djetetove želje;²⁹² kroz susret sudije sa djetetom, u skladu sa odobrenim smjernicama,²⁹³ kako bi se osiguralo da dijete u potpunosti razumije proces i osjeti da učestvuje u njemu.

Međutim, ove metode su dostupne tek nakon što sudski postupak započne. Pravila o porodičnopravnim postupcima direktno sprječavaju Cafcass ili Cafcass Cymru da se sastanu sa djecom prije prvog saslušanja. Kao rezultat toga, ako se nagodba postigne na prvom saslušanju, ne postoji mehanizam putem kojeg bi djeca mogla direktno izraziti svoje želje i osjećaje.²⁹⁴ Osim toga, nedavno istraživanje²⁹⁵ provedeno korištenjem podataka Cafcassa iz Engleske i Walesa pokazuje da je nivo učešća djece zabrinjavajuće nizak čak i u slučajevima kada je postupak započet; u skoro polovini analiziranih slučajeva iz oblasti privatnog porodičnog prava nije bilo naznaka da su djeca učestvovala u svom predmetu. U Engleskoj, dvije petine djece uzrasta od 10 do 13 godina, kao i veći broj starijih tinejdžera, nisu formalno učestvovali u sudskim postupcima. Sličan obrazac uočen je i u Walesu.

²⁸⁷ Vidjeti Uredbu 33. LASPO-a u kojoj se navode vrste dokaza koje će Agencija za pravnu pomoć prihvatiti u svrhu dodjelu pravne pomoći u ovim okolnostima.

²⁸⁸ Vidjeti F. Syposz, 'Research Investigating the Domestic Violence Evidential Requirements for Legal Aid in Private Family Disputes' Ministarstvo pravde, 2017. na: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/719408/domesticviolence-legal-aid-research-report.pdf.

²⁸⁹ Vidjeti istraživanje koje je provela organizacija Rights of Women, 'Evidencing Domestic Violence, Nearly 3 years On' u decembru 2015. i tri ranija istraživanja na istu temu provedena 2012, 2013. i 2014. na: <http://rightsofwomen.org.uk/policy-and-research/research-and-reports/>

²⁹⁰ Smjernice za sudsku praksu 12B.

²⁹¹ U Engleskoj sud može naložiti Cafcassu da pripremi izvještaj prema odjeljku 7 (ili dodatku). U Walesu se ovaj izvještaj zove Izvještaj o analizi uticaja na dijete. U izvještajima se istražuje i izvještava o pitanjima koja se odnose na dobrobit djeteta, što može uključivati sastanak savjetnika porodičnog suda (FCA) sa djetetom, gdje je to prikladno, uzimajući u obzir dob, zrelost i želje djeteta.

²⁹² Smjernice za sudsku praksu 16A.

²⁹³ Family Justice Council Resources and Guidance - Courts and Tribunals Judiciary

²⁹⁴ Vidjeti izvještaj koji je pripremila inicijativa Family Justice Data Partnership, 2024. Uncovering private family law: How often do we hear the voice of the child? (russell-cooke.co.uk)

²⁹⁵ Vidjeti izvještaj koji je pripremila inicijativa Family Justice Data Partnership, 2024. Uncovering private family law: How often do we hear the voice of the child? (russell-cooke.co.uk)
U studiji su se koristili anonimizirani administrativni podaci na nivou stanovništva iz evidencije Cafcass i Cafcass Cymru o svoj djeci uključenoj u postupke privatnog porodičnog prava koji su obuhvatali zahtjev prema odjeljku 8 i koji su započeli između 1. januara i 31. decembra 2019. godine - 62.732 djece u Engleskoj i 4.293 djece u Walesu.

Četvrti dio

*- Razumijevanje nasilja
u porodici*

Nasilje u porodici nije ni jednoobrazna pojava ni statično stanje, već varira u obliku, učestalosti i težini,²⁹⁶ i može se manifestovati kao fizičko, psihičko, emocionalno, ekonomsko i prisilno i kontrolirajuće zlostavljanje.²⁹⁷ Prisilna kontrola se smatra posebno korisnom za prepoznavanje uticaja nasilja u porodici jer kombinira četiri šire strategije, koje se mogu koristiti pojedinačno ili istovremeno: fizičko nasilje, zastrašivanje, izolaciju i kontrolu, koje u kombinaciji predstavljaju "trajni obrazac ponašanja".²⁹⁸ Važno je prepoznati da se ove taktike, međutim, razvijaju u odnosu na konkretnu preživjelu; prisilna kontrola nije jedinstven model za razumijevanje nasilja u porodici. Ovo je, zauzvrat, otežalo prenošenje koncepta prisilne kontrole u pravne i političke odgovore na nasilje, što je dovelo do prekomjernog oslanjanja na svjedočenja vještaka psihologa i psihijataru koji često koriste perspektivu zasnovanu na traumi.²⁹⁹ Time se rizikuje da se prisilna kontrola na pravnom procesu tretira na redukcionistički i deterministički način kako bi se izravnali i (re)definirali njihovi iznijansirani anticipatorni odgovori na nasilje³⁰⁰ kao na običnu traumu. Umjesto toga, kako se navodi, potrebno je shvatanje da preživjele reagiraju na nasilje i opiru se nasilju, a ne traumi.³⁰¹ Nasilje u porodici može započeti, može se nastaviti i povećati u težini prilikom i nakon razdvajanja, a prisilno i kontrolirajuće ponašanje počinitelja tokom veze je glavni prediktivni faktor za nasilje u porodici nakon razdvajanja.³⁰² Pored toga, dinamika nasilja u porodici se mijenja tokom veze te razdvajanje može dovesti do novih načina da se zlostavljanje nastavi.³⁰³ U skorije vrijeme, literatura³⁰⁴ se počela baviti pojavom da se počinitelji upuštaju u "zloupotrebu pravnih sistema" kako bi "lovili, borili

se i igrali" sa svojim žrtvama kroz pravo,³⁰⁵ a posebno u kontekstu postupaka za starateljstvo nad djecom, gdje orodnjene pretpostavke o majčinstvu, očinstvu i nasilju u porodici predstavljaju plodno tlo za nasilna i kontrolirajuća ponašanja.³⁰⁶ Taktike uključuju namjerno odugovlačenje sudskog procesa kako bi se žrtva-preživjela zastrašila i iscrpila i na kraju pristala na odluke koje nisu nužno u njenom najboljem interesu ili u najboljem interesu njene djece.³⁰⁷ Nasilje u porodici se karakterizira na tri glavna načina: prisilno kontrolirajuće nasilje, nasilni otpor i situaciono nasilje intimnih partnera.³⁰⁸ Razlike među tim tipovima, kako se navodi, definirane su interpersonalnom dinamikom koja proizvodi nasilje, a ne prirodom nasilja. Prisilno kontrolirajuće nasilje i nasilni otpor proizvode se i oblikuju dinamikom moći i kontrole, dok je situaciono nasilje intimnih partnera ukorijenjeno u dinamici upravljanja sukobom.³⁰⁹ Stoga se kontekst nasilja ne može utvrditi posmatranjem nasilnih incidenata u izolaciji. Umjesto toga, kontekst nasilja se može odrediti samo pažljivom analizom prirode odnosa u kojem se nasilje vrši i/ili u koji je ono ugrađeno.³¹⁰ Shodno tome, nije dovoljno da pravni akteri jednostavno identificiraju nasilje u porodici. Oni moraju dublje ući u razumijevanje specifične prirode i konteksta nasilja u porodici koje se događa u svakom pojedinačnom slučaju i varijacija u načinima na koje se nasilje u porodici provodi i doživljava u različitim trenucima u pojedinačnim porodicama te načina na koji ga doživljaju djeca čije je interese sud dužan štiti.³¹¹ Ukratko, oni moraju utvrditi ko šta radi kome i s kojim posljedicama.³¹² U suprotnom, izlažu se riziku da pogrešno procijene stvarnost onoga šta se dešava i da ne zaštite preživjele žrtve.

²⁹⁶ Loretta Frederick, Questions About Family Court Domestic Violence Screening and Assessment, 46 Fam. Ct. Rev. 523 (2008) Joan Kelly & Michael P. Johnson, *Differentiation Among Types of Intimate Partner Violence: Research Update and Implications for Interventions*, 46 Fam. Ct. Rev. 476 (2008).

²⁹⁷ Stark, E. (2007). *Coercive control: How men entrap women in personal life*. Oxford University Press.

²⁹⁸ Stark, E. (2013). *Coercive control*. In N. Lombard & L. McMillan (Eds.), *Violence against women: Current theory and practice in domestic abuse, sexual violence and exploitation* (str. 17–33). Jessica Kingsley.

²⁹⁹ Coy, M., Perks, K., Scott, E. and Tweedale, R. (2012) *Picking up the pieces: domestic violence and child contact*. London: Rights of Women.

³⁰⁰ Sheehy, E. (2018). Expert evidence on coercive control in support of self-defence: The trial of Teresa Craig. *Criminology & Criminal Justice*, 18(1), 100–114. <https://doi.org/10.1177/1748895817733524>

³⁰¹ Johnstone, L., Boyle, M., with Cromby, J., Dillon, J., Harper, D., Kinderman, P., Longden, E., Pilgrim, D., & Read, J. (2018). The power threat meaning framework: Towards the identification of patterns

in emotional distress, unusual experiences and troubled or troubling behavior, as an alternative to functional psychiatric diagnosis. *British Psychological Society*.

³⁰² DeKeseredy, W. S., Dragiewicz, M., & Schwartz, M. (2017). *Abusive endings: Separation and divorce violence against women*. Oakland, CA: University of California Press.

³⁰³ Douglas, H. (2021). *Women, intimate partner violence, and the law*. Oxford University Press

³⁰⁴ Za sveobuhvatan pregled istraživanja na ovu temu, pogledajte stranice 16–21. MOJ Literature Review, n255.

³⁰⁵ Martha R. Mahoney, *Legal Images of Battered Women: Redefining the Issue of Separation*, 90 Mich. L. Rev. 1, 65 (1991).

³⁰⁶ Reeves, E., Fitz-Gibbon, K., Meyer, S., & Walklate, S. (2023). *Incredible Women: Legal Systems Abuse, Coercive Control, and the Credibility of Victim-Survivors*. *Violence Against Women*, 0(0).

³⁰⁷ Tolmie, J., Smith, R., & Wilson, D. (2024). *Understanding Intimate Partner Violence: Why Coercive Control Requires a Social and Systemic Entrapment Framework*. *Violence Against Women*, 30(1), 54–74.

³⁰⁸ Elizabeth V., Gavey N., Tolmie J. (2012). "...He's just swapped his fists for the system." The governance of gender through custody law. *Gender & Society*, 26(2), 239–260.

³⁰⁹ Laing L. (2017). Secondary victimization: Domestic violence survivors navigating the family law system. *Violence Against Women*, 23(11), 1314–1335

³¹⁰ Joan Kelly & Michael P. Johnson, *Differentiation Among Types of Intimate Partner Violence: Research Update and Implications for Interventions*, 46 Fam. Ct. Rev. 476 (2008)t2308

³¹¹ Ibid.

³¹² Maryse Rinfret-Raynor et al., *Violences Envers les Femmes: Réalités Complexes et Nouveaux Enjeux dans un Monde en Transformation* (Presses Universitaires de l'Université du Québec 2014).

³¹³ Nancy Ver Steegh et al., *Look Before You Leap: Court System Triage of Family Law Cases Involving Intimate Partner Violence*, 95 Marq. L. Rev. 955, 969 (2012).

³¹⁴ Loretta Frederick, *Questions About Family Court Domestic Violence Screening and Assessment*, 46 Fam. Ct. Rev. 523 (2008)

Edukacija u oblasti nasilja u porodici

Velika većina intervjuiranih sudija i sudskih vještaka pohađala je edukaciju o nasilju u porodici na svom radnom mjestu, dok je za većinu advokata to zavisilo od toga da li su specijalizirani za ovu oblast ili rade u organizaciji koja je specijalizirana za rad sa žrtvama nasilja u porodici. Pojedine sudije, većina advokata i neki sudski vještaci koji su učestvovali u ovom istraživanju edukaciju su potražili dobrovoljno, u nekim slučajevima je to bila jedina edukacija koju su dobili, dok je u

nekim drugim slučajevima to bila dodatna edukacija na onu institucionalnu koju su prethodno pohađali. Međutim, s obzirom na to da je većina relevantnih aktera i akterki koji su učestvovali u ovoj studiji bila povezana sa institucijama koje rade sa preživjelima ili su zainteresirani za ovu temu istraživanja, ova potonja grupa možda nije reprezentativna za širu populaciju relevantnih aktera.

Većina relevantnih aktera i akterki je prošla neki oblik edukacije o nasilju u porodici

Ko je prošao edukaciju o nasilju u porodici na radnom mjestu:

	Sudije	Advokati	Sudski vještaci
Bosna i Hercegovina	9	8	5
Engleska i Wales	8	2	9
Francuska	0	1	0
Italija	6	3	1
Španija	5	3	4

Dodatna dobrovoljna edukacija:

	Sudije	Advokati	Sudski vještaci
Bosna i Hercegovina	4	1	3
Engleska i Wales	2	5	1
Francuska	1	6	3
Italija	4	2	1
Španija	3	8	5

Sadržaj edukacije

U Španiji, Ujedinjenom Kraljevstvu i Bosni i Hercegovini ispitanice i ispitanici su navodili da je edukacija koju su pohađali bila fokusirana na proceduru i da nije imala velikog uticaja na njihovu praksu, kako kaže BIO6: *“Moja edukacija je bila da uzmem sve zakone i regulativu, kolegice, a da učim kroz posao i proces rada. Ne mogu se sjetiti svega, ali su bila dva seminara vezana za slučajeve nasilja u porodici. Ali moglo bi biti to biti puno značajnije kada bi se nešto korisno moglo naučiti na poslu. Dakle, u tom pogledu, vrlo malo slabih edukacija”* (BIO6). UKIO9 navodi kako se Cafcass fokusira na implementaciju smjernica, a ne na seminare ili praktičnu obuku o tome zašto su te smjernice izdate i koje su vrijednosti koje podupiru. Zbog toga su to neki službenici i službenice Cafcassa smatrali obukom, a neki nisu.

U Bosni i Hercegovini lokalna saradnička mreža svakog suda imala je direktan uticaj na edukacije sudija. Pojedine sudije u Bosni i Hercegovini i Engleskoj i Walesu³¹³ komentirali su kako su prošli edukaciju o dinamici nasilja u porodici kroz saradnju sa nevladinim organizacijama i drugim agencijama i organizacijama koje su konkretno radile sa žrtvama nasilja u porodici. Više detalja generalno nije dato u intervjuima, međutim, nekoliko ispitanika i ispitanica navodili su koncepte kojima su jasno pokazali poznavanje literature o nasilju u porodici kao što su “ciklus nasilja” (FRIO4), “šarmantni” nasilnici (UKIJ3, UKIO2), kao i svijest o nepoznatom broju slučajeva nasilja u porodici koji nikada ne dođu do pravosudnog sistema (B,1JBIJ2, B,1JBIJ2).

Nedostatak obavezne edukacije

Nedostatak obavezne edukacije o nasilju u porodici spomenuli su i komentirali stručni akteri i akterke, posebno u Španiji³¹⁴ i Francuskoj³¹⁵ *“... edukacija ne postoji. Poenta edukacije je slušanje, tu se radi o poniznosti i traženju dokaza... Ja se samostalno educiram... U stvarnosti, to se dešava na poslu. Meni je prava edukacija bila Ema, jedna od mojih klijentica. Iz toga vučem iskustvo... A onda, jednog dana, desila mi se neka vrsta otkrovenja i ne kažem da sve razumijem, ali me to natjeralo da razumijem niz stvari, a to je ambivalentnost”* (FRIL2). Nadalje, kada edukacija nije obavezna, najmanja je vjerovatnoća da će pohađati oni kojima je najpotrebnija: *“Edukacija koju nudi Pravosudno vijeće, a to je kontinuirana obuka, nije obavezna za sudije koji se bave predmetima nasilja, pa je to, naravno, problem, jer na kraju uvijek iste sudije pohađaju ove kurseve o nasilju, to su iste kolege, znate oni među nama koji imaju veću svijest, veću svijest”* (SPIJ5).

Veliki broj stručnih aktera i akterki u Italiji smatra da nema dovoljno specijalističkih edukacija o nasilju u porodici.³¹⁶ Nedostatak specijalizacije za rodno zasnovano nasilje za sudske vještace je također problem: *“kursevi ili ispiti gdje se govori o rodno zasnovanom nasilju ne postoje na edukacijama, osim posljednjih godina na nivou univerziteta. Unutar centara pratimo mnoge pripravnike i pripravnice koji dolaze sa fakulteta, mnoge koji su diplomirali psihologiju i koji nikada nisu čuli za rodno nasilje. Stoga, to nedostaje u stručnim edukacijama”* (ITIO3).

U Španiji je edukacija psihosocijalnih timova varirala u zavisnosti od geografske lokacije i čini se da ne postoji nikakav nacionalni nadzor. Neki psiholozi i psihologinje su

³¹³ BIJ2, BIJ3, BIJ4, BIJ5, BIJ8, UKIJ3, UKIJ4, UKIJ5.

³¹⁴ SPIJ3, SPIJ4, SPIJ5, SPIJ6, SPIJ1.

³¹⁵ FRIJ1, FRIL1, FRIL4, FRIL6, FRIL8, FRIO1, FRIO2, FRIO4.

³¹⁶ (ITIJ2, ITIJ3, ITIJ4, ITIJ7, ITIL10, ITIL3, ITIL4, ITIL5, ITIL7, ITIO2, ITIO3).

naveli da su imali česte obuke i seminare, ali većina osoba u uzorku nije.³¹⁷ U Engleskoj i Walesu, Cafcass England i Cafcass Wales su uveli posebne edukacije za službenike i službenice Cafcassa i objavljivali su informacije o politikama i smjernicama koje se odnose na nasilje u porodici.

Relevantni akteri i akterke koji su pohađali edukacije bili su svjesni potrebe da se ona nadogradi. Pojedine sudije u Bosni i Hercegovini i Engleskoj i Walesu³¹⁸ su komentirali da edukacija o nasilju u porodici nije dovoljno ažurirana i da se desila "davno" (UKIJ4). Postoji je i opća percepcija u svim jurisdikcijama da su edukacije za advokate, sudije i psihosocijalne službe nedovoljne te da se ne zna dovoljno o dinamici nasilja u porodici bez obzira na to koliko edukacija su i oni sami prošli.³¹⁹ Ovo je posebno izraženo u Italiji,³²⁰ "Nažalost, postoji mnogo advokata koji svoj posao obavljaju u mnogim sektorima, tj. nisu specijalizovani i u porodičnopravnim postupcima su strašni, zaista nema empatije, nema senzibiliteta, nema sposobnosti da razumiju prava djeteta, ne razumiju kada moraju stati..." (ITIJ4). Ova kritika upućena je i pravosuđu: "Visoko sudsko vijeće se hvali činjenicom da organizira događaj blizu 25. novembra... Sudije u Italiji koji se bave organiziranim kriminalom ili mafijom su pripremljeni, poznaju te pojave i poznaju fenomen mafije i svu relevantnu dinamiku. Zašto da poznaju i pojavu nasilja? Ne radi se ovdje o propisima. Oni postoje. Problem je u njihovoj primjeni jer ako ne poznajete pojavu, ako ne poznajete dinamiku nasilja onda se ta pravila teško mogu pravilno primijeniti i zaštititi žene i djecu" (ITIL3).

Posebno zabrinjavajuće pitanje koje su naveli stručni akteri i akterke u Italiji bio je nedostatak edukacije, a time i spremnosti za Cartabia reforme. Velika većina je izjavila da su imali vrlo malo ili nimalo edukacija o novim procedurama i da nemaju pojma kada će reforme biti provedene niti kako. Posebno su zabrinuti oko toga kako će se omogućiti potrebna specijalizacija imenovanih sudskih vještaka s obzirom na postojeće probleme sa nedostatkom specijalizacije: "po mom mišljenju, u ovom trenutku, gledajući našu malu teritoriju, ne znam ko bi zaista mogao da radi vještačenje u ovim slučajevima i ko je zaista specifično obučen za to. Po mom mišljenju, samo nekolicina jeste. U međuvremenu se ne organizuju nikakve

specijalističke edukacije, makar meni nije poznato da ih ima" (ITL10) i kvalitet: "imenovanih sudskih vještaka nema mnogo, a oni koji postoje često su jako mladi, možda oni koji tek počinju, ili oni koji su se bacili u javni sektor baš zato što nisu dobri, što nemaju privatnu klijentelu" (ITIJ4). Općenito je prihvaćeno da će obim reforme zahtijevati značajno ulaganje resursa kojih se čini da nema: "radi se o reformi koju je zakonodavac donio skoro bez ikakvog troška, posebno u pogledu strukturnih i ekonomskih resursa. Dakle, jasno je da, posebno sa stanovišta strukture ovog porodičnog suda, ako se ne prilagode ljudski resursi, sudije, administrativno osoblje, socijalne službe, također u funkciji prevencije problema maloljetnika, problem će i dalje biti prisutan, kao sjena kojom se treba upravljati" (ITIJ6). Velika većina ovih reformi je trebala biti provedena u vremenskom periodu u kojem je istraživanje provedeno. Zbog toga je izražena značajna doza skepticizma da će reforme zaista biti provedene efikasno i na vrijeme.³²¹

Među preživjelima je raširena svijest o nedostatku specijaliziranih edukacija za stručne aktere i akterke i smatraju da one moraju snositi posljedice toga: "Čak i kada imaju znanje o nasilju u porodici, ionako ga ne koriste, čak i oni koji kažu da su stručnjaci za to, to je isto sranje... kada se vidite sa advokatom, kaže može to, može i to, veliki je tigar. Ali čim stane pred sudiju, mijau, glas im se promijeni" (UKFG1B). Drugima se dešavalo da su morale često mijenjati advokate dok nisu našle nekoga ko ima specijalizirano znanje o nasilju u porodici. SPFG1A je imala pet različitih advokata, dok je SPG2A imala "8 advokata. U osam godina, jer svaki proces zahtijeva drugog advokata, a toliko im dugo treba da vam daju advokata kojeg niko ne zna". Rijetko se dešavalo da preživjele nađu advokata koji im se sviđa, a kada se to desi, razlog nije njihova stručnost za nasilje u porodici, već prije činjenica da se trude (UKFG3A) ili su na adekvatan način usmjeravali njihova očekivanja "da budem iskrena, bila je baš dobra. Ona me je zastupala. Ona je ispravno usmjeravala moja očekivanja, recimo, kada sam je pitala kako će se ovo sve završiti? Ona je rekla, ja stvarno ne znam. Kada smo došli do utvrđivanja činjenica, bila je otvorena, nemoj se zamarati ni prisilom ni finansijskim aspektima. Izaberi najgore činjenice nasilja. Bit ćeš jača s tim" (UKFG2B).

³¹⁷ SPIO1, SPIO2, SPIO3, SPIO4, SPIO5, SPIO6, SPIO7.

³¹⁸ BIJ10, BIJ2, BIJ5, UKIJ4, UKIJ5.

³¹⁹ BIL1, BIO1, UKFG2A, UKFG2C, UKIJ5, UKIJ7, UKIL1, FRIJ1, FRIL2, FRIL3, FRIL4, FRIL7, FRIO2, ITIJ2, ITIJ3, ITIJ4, ITIJ7, ITIL10, ITIL3, ITIL4, ITIL5, ITIL7, ITIO2, ITIO3, SPFG1A, SPFG2D, SPIJ3, SPIJ5, SPIL3, SPIL7, SPIL9, SPIO2, SPIO7.

³²⁰ ITIJ1, ITIJ2, ITIJ3, ITIJ4, ITIJ5, ITIJ6, ITIJ7, ITIJ8, ITIL3.

³²¹ ITIJ2, ITIJ6, ITIJ7, ITIJ8, ITIL1, ITIL10, ITIL2, ITIL3, ITIL4, ITIL5, ITIL6, ITIL7, ITIL9, ITIO2, ITIO3.

Kako stručne osobe razumijevaju nasilje u porodici

Većina stručnjaka i stručnjakinja u tri intervjuirane grupe prepoznaje uticaj nasilja u porodici i traume, te štetu koje ono može da izazove žrtvama-preživjelim. Također je prepoznato da se nasilje u porodici može manifestovati na različite načine. U pogledu karakteristika, počinitelji su često opisivani kao muškarci, iako su neki navodili, posebno advokati, da žene mogu biti nasilne prema muškarcima (BIL10, BIL7, FRIL1).

Što se tiče rasprostranjenosti nasilja u porodici u porodičnopravnim predmetima, većina stručnjaka i stručnjakinja navodi da je nasilje u porodici čest faktor u predmetima,³²² uz percepciju da je u porastu u Italiji (ITIJ5, ITIJ6 and ITIL8).

Percepcije o uzročnosti

Relevantni akteri u svim stručnim grupama i jurisdikcijama povezivali su nasilje u porodici sa drogama i alkoholom ili sa problemima mentalnog zdravlja. Druga ponuđena objašnjenja su uključivala faktore okruženja kao što su obrazovanje, nasilje i traume iz djetinjstva, te roditeljski odnosi. Kulturološka objašnjenja bila su posebno izražena u Italiji i Španiji uz okrivljavanje vanjskih kultura (kao u slučaju ITIJ4 i ITIJ6 koji su komentirali rasprostranjenost nasilja u porodici u netalijanskim kulturama), kao i nacionalne etnoreligijske kulturne norme. Osoba ITIL7 je, na primjer, govorila o katoličkoj kulturi u zemlji, dok su se drugi pozivali na kombinaciju patrijarhata i mačizma za koje smatraju da su prisutni u njihovom društvu: U Španiji je jedan broj učesnika i učesnika³²³ smatrao da se tu radi o društvenom pitanju, a SPIO2 daje opis da je *“zasnovano na socio-kulturnom modelu utemeljenom na patrijarhalnoj i mačo kulturi”*. Slično, BIJ3 i BIL2 smatraju da je nasilje u porodici rezultat toksične muškosti.

Nasilje koje se minimizira kao “sukob”

Brojni relevantni akteri i akterke su naveli kako se nasilje u porodici minimizira kao puki “sukob u odnosu” ili “loše ponašanje” ili loša reakcija na razdvajanje,³²⁴ kao kriza para: *“Izgubili smo u krivičnom postupku, on je oslobođen optužbi, a sudija mi je rekao “u redu je, to se zna desiti kad je par u krizi” i oslobođen je”* (ITFG1A) ili kao loša reakcija na raskid: *“da, da, situacija u kojoj su oba partnera loše podnijela raskid. To se često dešava, češće, bar u našem gradu, nego slučajevi rodnog nasilja, da vas ne maltretiraju zbog mačo ideja o ženama, već zbog toga što su loše podnijeli raskid, što ne znaju kako da se nose s tim”* (SPIO1).

Nadalje, neki akteri i akterke te “sukobe” vide kao odgovornost obje strane, na primjer: *“Neke majke, smatram, itekako dobro znaju da djeca neće ni na koji način biti oštećena, jer kada gledam nasilje u porodici, ne vidim ja tu đavola i anđela. Često u dinamici veze stvari rastu, rastu i rastu, a za svađu je potrebno dvoje, zar ne?”* (UKIL7).

Osoba SPIL6 u Španiji navela je svoje viđenje slučajeva nasilja u porodici: *“...veoma se rijetko desi da je neko potpuno u pravu, a drugi u krivu... ono što mogu reći je da se meni za ovih 20 godina nikada nije desilo da je neko potpuno u pravu, a da druga osoba nije u pravu, nikada. A ako mene pitate, ni u krivičnim predmetima se to ne dešava. Ne, udario me je u glavu, bila sam u mračnoj uličici, ali šta si ti radila u mračnoj uličici. Pa, htjela sam da kupim nešto, to sam htjela da kupim, pa, htjela sam da kupim džoint, znaš na šta mislim? Drugim riječima, u svim slučajevima u mom poslu, ali onim van njega, svi oni, svaka strana je imala svoj dio učešća”*.

³²² UKIJ5, UKIJ8, UKIL4, UKIL8, UKIO4 BIJ10, BIJ8, BIO1, BIO6, BIO7, ITIL9 and ITIO1.

³²³ SPIJ5, SPIL10, SPIL11, SPIL7, SPIL8 and SPIO7.

³²⁴ BIL7, UKIL7, FRIL8 SPIL6, SPIL8, SPIO1, SPIO5.

Relevantnost vremena

Pokazalo se da postoji dobro razumijevanje među relevantnim akterima i akterkama potrebe da se uzme u obzir odnos u cjelini, a ne epizode nasilja kada se utvrđuje da li je došlo do nasilja u porodici (UKIJ5, UKIL1 i UKIO5). Osoba UKIL1 navela je kako je bitno fokusirati se na to da se sudu predstavi obrazac nasilja, umjesto epizodni događaji, jer se oni neće smatrati relevantnim niti činom nasilja: *“ponekad dobijete potencijalne liste navoda od, od žrtava, od klijentice, recimo, lupao mi je na vrata. Pa, ako je to obrazac ponašanja koji odražava prisilno kontrolirajuće ponašanje, da, to bi onda moglo biti relevantno za utvrđivanje. Ako se radi o nečemu što se desilo, ne znam, prije tri godine, lupao mi je na vrata. Pa, onda ne, sud to neće slušati”*. Govorili su i o tome da preživjele-žrtve često trpe nasilje u porodici dugi vremenski period prije nego što o tome progovore. Osoba SPIJ5 je dodala da *“prema podacima Opservatorija za rodno nasilje i nasilje u porodici, za prijavljivanje je u prosjeku potrebno 9 godina”*.

Međutim, postoje očigledni dokazi nerazumijevanja da razdvajanje para ne uklanja automatski rizik od nasilja u porodici. Ovo je posebno bilo vidljivo u Engleskoj i Walesu gdje se opetovano spominjalo nasilje u porodici kao *“historijsko”* ako se desilo prije razdvajanja te time i irelevantno u smislu da li to sud treba uzeti u obzir prilikom donošenja odluke. Za UKIJ1, duže veze su vjerodostojnije, *“ustvari, i nemate dugu vezu s nasiljem u porodici”*. Za UKI2 nema puno smisla pričati o događajima koji su se desili prije nekoliko godina: *“znate, recimo da je počelo 2012. i trajalo do 2022. godine, a onda se osvrnete na očiglednu stvar, vi kažete da su vam se te stvari dešavale od 2012. godine, a prvo dijete ste rodili 2014, drugo 2017. i treće 2019. Bojim se da se onda pitam do koje mjere su te ranije stvari relevantne”*.

Vrste nasilja

Relevantni akteri i akterke u svim jurisdikcijama uglavnom su govorili o fizičkom i psihičkom nasilju. Drugi oblici nasilja su rijetko spominjani. Postoji saglasnost, čak i među onima koji su bili svjesni drugih vrsta nasilja, da slučajevi koji uključuju fizičko nasilje imaju prioritet jer se to lakše i brže dokazuje, dok bi za svaku drugu vrstu nasilja bilo potrebno više dokaza (SPIL5 i SPIL9). U Engleskoj i Walesu razlike u vrsti nasilja mogle bi biti relevantne u zavisnosti od vrste sudije i suda pred kojim se predmet vodi. Tu percepciju dijele i mnoge preživjele: *“Oni ne vide prisilnu kontrolu. Oni to ne vide. To kao da je njima nevidljivo”* (UKFG1A); *“Cafcass ne prepoznaje finansijsko nasilje”* (UKFG4C). U Francuskoj su advokati pokazali širu svijest o različitim oblicima nasilja i davali su različite primjere u tom smislu, kao što su čupanje kose, udaranje i mlaćenje, hematomi i ozljede, gušenje ili agresija općenito. Spomenuto je i psihičko nasilje, poput primanja uvredljivih poruka, finansijskog zlostavljanja i ponižavanja, *“ti si ništa, ništa ne znaš raditi kako treba”* (FRIL3). Spomenuto je i seksualno nasilje i silovanje u braku.

Svijest o tome kako su žrtve nasilja u porodici zarobljene u nasilnim odnosima

Postoji dobar nivo svijesti među grupama aktera i akterki o faktorima koji žrtve-preživjele mogu zarobiti u datom odnosu. Zajednički element koji spominju advokati u svim jurisdikcijama osim Engleske i Walesa je da osobe koje su preživjele nasilje u porodici osjećaju stid i krivicu zbog nasilja koje su doživjele, što im otežava prijavljivanje i izlazak iz odnosa.³²⁵ Drugi relevantni akteri i akterke, posebno u Bosni i Hercegovini, naglašavaju koliko je uobičajeno da se preživjele vrte svojim zlostavljačima, ističući da je to dio dinamike nasilja. U Bosni i Hercegovini i Španiji, akteri akterke su istakli kako je uobičajeno da preživjele povuku prijave

325 BIL5, BIO8, FRIL1, FRIL4, ITIL8, SPIJ1, SPIL10, SPIL11, SPIL2, SPIL4 and SPIL5.

kada dođu do suda.³²⁶ Posljedica toga je da se predmeti ne mogu nastaviti, da se zatvaraju i nikuda ne vode.

U Francuskoj su najčešće spominjani faktori kontrola (FRIJ1, FRIL2, FRIL4, FRIL6, FRIO1), manipulacija (FRIL2, FRIL7, FRIO4), sukobi lojalnosti (FRIL2, FRIO2) i ljubomora (FRIL10). Ostali elementi o kojima se govorilo su religija (FRIL3), "ciklus nasilja" (FRIO4), nedostatak mreža podrške (FRIL3 i FRIL6) (ITIJ4), i ekonomska situacija žrtve (FRIL3, FRIL4 i FRIL6). U Španiji, SPIJ2 SPIL10 identificiraju emocionalnu zavisnost između žrtava i počinitelja, što preživjele dovodi do toga da odbijaju zaštitne naloge (SPIJ2).

Nasilje šteti djeci

Relevantni akteri i akterke u svim grupama su izrazili stav da nasilje u porodici stvara traumu za djecu, čak i ako nasilje nije bilo usmjereno direktno na njih. Neki akteri i akterke su govorili o specifičnim posljedicama svjedočenja nasilju u smislu promjene djetetovog razvoja (UKIJ6, UKIO1, UKIO7) ili u smislu potencijalnog nasilničkog ponašanja u budućnosti prema drugima³²⁷ i prema sebi.³²⁸ Osoba SPIO6 je navela da *"može doći do manifestacije brojnih problema, od problema anksioznosti, problema depresije, problema školskog neuspjeha, problema nasilničkog i agresivnog ponašanja, drugim riječima, dokumentirano je, a ponekad postoji patološka veza sa ocem"*. Španija je bila zemlja koja je dala najviše detalja o posljedicama po djecu.

Kao rezultat toga, neki akteri i akterke su smatrali da je održavanje kontakta između djece i nasilnog roditelja opasno i štetno. Osoba FRIJ1 je dala primjer oca sa kojim je bilo nemoguće raditi, pa su morali prekinuti svaki kontakt: *"Rečeno mu je da naizmjenični boravak, na dan moje odluke, ako slijedim vaše zahtjeve, prestaje i iz dana u dan više nikada nećete vidati svoju djecu. To je ono što hoćete. Rekao je uredu [...] sa takvim ocem se ne može raditi. Uvijek bi zajebao i pokušavao da naudi majci"*. Veliki dio aktera i akterki u Engleskoj i Walesu i Španiji složio se da tamo gdje postoji opasnost od nasilja nad djetetom ne bi trebalo da bude nikakvog kontakta.³²⁹

Stavovi oko instrumentalizacije nasilja u porodici

Uobičajeno gledište koje su izrazili stručnjaci i stručnjakinje, uglavnom advokati, bio je stav da žene prijavljuju nasilje u porodici kao strategiju za dobijanje slučaja na sudu ili za dobijanje beneficija kao što je pravna pomoć.³³⁰ Nadalje, neki akteri i akterke su izrazili stav da ako se prijava nasilja posmatra kao strateški potez, veća je vjerovatnoća da će se smatrati lažnom (BIO9, FRIL3, FRIL7, FRIL8, SPIJ2, SPIL7). Osoba ITIL2 je naglasila da kada je krivični postupak protiv počinitelja bio neuspješan ili je odbačen, otkrivanje nasilja u porodici automatski se shvata kao lažno, a time i kao njegova instrumentalizacija.

Pokazalo se i da postoji opće nepovjerenje prema otkrivanju nasilja u porodici među nekim akterima i akterkama u Španiji (SPIO4, SPIO5): *"Bila je situacija da imam navode o mogućem seksualnom zlostavljanju djevojke koja je bila u centru za susrete porodice dvije godine. Ali gdje će je silovati? Ovdje ispred mene. I otac je bio tražen za hapšenje. Zamislite to. Stvari se dešavaju"* (SPIO5). Osoba SPIL6 je jednostavno smatrala da, ako je predmet zaista pokrenut, automatski se radi o lažnoj optužbi. Slijedom toga, neki akteri i akterke su pretjerano naglašavali vjerovatnoću da preživjele jednostavno iznose lažne optužbe, usprkos činjenici da su takve optužbe rijetke.³³¹ UKIJ1, kao i UKIJ2, UKIL1 i UKIL7 istakli su da se treba paziti na lažne optužbe. Osoba SPIL8 smatra da treba postojati generalna pretpostavka nepovjerenja prema prijavama nasilja preživjelih jer se lažne optužbe nedovoljno bilježe: *"Podaci o lažnim prijavama su minimalni, ali je isto tako tačno da su podaci o lažnim prijavama oni koji završe u kući u kojoj je prijavljena situacija lažnog prijavljivanja i osoba koja je podnijela lažnu prijavu se osudi"*.

³²⁶ BIJ2, BIJ3, BIJ4, BIL7, BIL8, BIO5, SPIJ2, SPIJ5, SPIL10.

³²⁷ UKIJ5, UKIJ6, UKIJ9, ITIJ1, SPIJ5, SPIL5, SPIO2, SPIO6.

³²⁸ SPIL12, SPIL5, SPIO2, SPIO5, SPIO7.

³²⁹ UKIJ8, UKIJ9, UKIL1, UKIL3, UKIO1, UKIO2, UKIO3, UKIO4, UKIO6, UKIO8, UKIO9, SPIJ2, SPIL12, SPIJ5, SPIL5, SPIO2.

³³⁰ BIL7, BIO7, BIO9, UKIJ1, UKIJ8, UKIJ9, UKIL2, UKIL3, UKIL5, FRIJ1, FRIL1, FRIL2, FRIL3, FRIL4, FRIL6, FRIL7, FRIL8, FRIL9, FRIO2, ITIL9, ITIO2, SPIJ2, SPIL10, SPIL2, SPIL7, SPIL8, SPIL9, SPIO4, SPIO5, SPIO7.

³³¹ Na primjer, u Ujedinjenom Kraljevstvu, prema web stranici Metropolitan policije, 2021. godine bilo je 71.984 zabilježenih slučajeva nasilja u porodici sa ženama žrtvama. Iste godine zabilježeno je 15 slučajeva za koje se utvrdilo da se radilo o lažnim optužbama žena (<https://www.met.police.uk/foi-ai/metropolitan-police/d/february-2022/false-allegations-in-domestic-violent-cases-from-2018-to-2021/>)

Razumijevanje nasilja u porodici u pravnom procesu

Dokazna pitanja

Problemi sa dokazivanjem nasilja u porodici zajednički su svim grupama relevantnih aktera i akterki i svim jurisdikcijama, a posebno u slučajevima kada nema dokaza o fizičkom nasilju. Nekoliko aktera i akterki navelo je kako se u krivičnom postupku postupa sa nefizičkim zlostavljanjem: *“Kada nemate drugih dokaza, osim njene izjave, to se završi oslobađajućom presudom. [...] naravno da se sud ne može osloniti samo na izjavu, ako ona ima medicinsku dokumentaciju sa fotografijama povreda, ako ima komšinicu koja je to vidjela, ako ima nekog bliskog srodnika koji je vidio kakva je došla, u kakvom je stanju bila, tu već imamo osuđujuću presudu, ali samo na osnovu njenog iskaza, još kada promijeni iskaz, što je rijetko, vrlo se često desi da na kraju imamo oslobađajuću presudu”* (BIJ4). Jedna preživjela je ispričala svoje iskustvo: *“Pokušala sam prijaviti rodno nasilje, ali policija nije uzela prijavu... policajac koji mi je došao rekao mi je da mora postojati leš ili sudsko-medicinski nalaz i da sam ja na svojim nogama otišla da pričam o psihičkom nasilju i da je to moja riječ protiv njegove i tako. I da je bolje da to ne prijavljujem”* (SPFG3B). Stoga je jasno kako takvi stavovi prema nefizičkom nasilju mogu imati ogroman uticaj na porodičnopravne postupke, gdje su dokazi o krivičnim presudama često ključni u porodičnopravnim postupcima kako bi se potvrdile tvrdnje o nasilju u porodici. Shodno tome, većina učesnika i učesnika je spominjala samo fizičko nasilje kada su razgovarali o tome kako se može dokazati da je došlo do nasilja u porodici. Ostale vrste nasilja su rijetko spominjane. Pored toga, većina komentara o vrsti potrebnih dokaza došla je od samih sudija, advokata i preživjelih, dok su psiholozi i socijalni radnici imali manje toga za reći u vezi s tim – ove dvije grupe aktera i akterki svoju ulogu vide u izgradnji dokaznog stanja. Način na koji se nasilje predstavlja na sudu također ima uticaja pored izvedenih dokaza i vrste nasilja o kojoj se raspravlja. *“Postoje slučajevi u kojima advokat prilikom predstavljanja predmeta jednostavno kaže “žena je pretrpjela nasilje” vrlo uopćeno, ne precizirajući da li se radi o ekonomskom nasilju, psihičkom nasilju, fizičkom nasilju, nasilju u prisustvu djece. Nije to samo problem dokazivanja, nego je zapravo problem kako se nasilje predstavlja, pa se u ovim slučajevima ponekad desi da se to pitanje samo, recimo, iznese sudiji da ga impresionira, ali onda ostane uskraćeno za bilo kakve detalje”* (ITI2).

Nadalje, kada se desi fizičko nasilje, psihičko nasilje i njegov uticaj se brišu. Ovo je posebno zabrinjavajuće, s obzirom na to da je prisilna kontrola prediktivni faktor za nasilje nakon razdvajanja, što je navela osoba SPIL5: *“Ako žena podnese prijavu i kaže da pati od psihičkog zlostavljanja već 10 godina. Ali danas je udarena. Ako ne uzmemo u obzir psihičko zlostavljanje, doći će do postupka, hitnog postupka, brzog suđenja za taj udarac. Pomislim zar ona nije rekla da 10 godina trpi psihičko zlostavljanje? To treba istražiti, u to se treba udubiti. Ako ne insistirate na tome, vjerovatno će doći do brzog suđenja za udarac, dobit će novčanu kaznu ili zabranu prilaska i to je to”*.

Ono što je jasno je da za većinu aktera i akterki, u svim jurisdikcijama, svjedočenje preživjelih nije samo po sebi dovoljno da pokaže da se desilo nasilje u porodici, potrebni su potkrepljujući dokazi. Preživjele su se također osvrnule na činjenicu da njihovo svjedočenje nije dovoljno:

“Rekla mi je da povučem prijavu i da ne tražim psihologe ili nešto slično. Zašto ne? Zato što su beskorisni. I da ne mogu dokazati da me je udario. Nisam imala vidljive modrice, a moje dvoje djece je bilo ušuškano u krevetu” (SPFG2A). U Italiji je preživjela ITFG1D ispričala kako je prisustvo eksternog svjedoka (zaštitar na ulici) bilo ključno i garantovalo je da će joj se vjerovati. Potrebu da preživjele pokažu kredibilitet na sudu svojim ponašanjem i držanjem također je podvukao veliki broj relevantnih aktera i akterki i to u smislu dokaznog uticaja.³³² Nasuprot tome, veliki broj preživjelih su navele da u njihovim slučajevima svjedočenje navodnog počinitelja često nije zahtijevalo nikakvu potkrepu i da su sve tvrdnje uzimane zdravo za gotovo.³³³

Navodili su da osuđujuće presude u krivičnom postupku za nasilje u porodici predstavljaju najbolji oblik potkrepljenja i da se smatraju ključnim za vjerovanje žrtvama na porodičnom sudu, te da time mogu uticati na konačnu odluku u njihovu korist.³³⁴ Pored toga, video zapisi, fotografije, poruke i svjedoci se smatraju ključnim u smislu dokazivanja da se nasilje desilo.³³⁵ Odnosno, ako preživjele mogu “pokazati” nasilje, veća je vjerovatnoća da će im se vjerovati.

³³² UKIL3, UKIL5, ITIJ1, SPIJ6, SPIL12, SPIL7.

³³³ UKFG1A, UKFG1F, UKFG2A, SPFG1D, SPFG1F, SPFG2E, SPFG2C, SPFG3A, SPFG3G.

³³⁴ BIJ2, BIJ6, BIL1 i BIL6 BFG3C i BFG3G, UKIJ6, UKIJ8, UKIL8 i UKIO1, FRIJ1 i FRIL7 ITFG3B a ITIJ3, ITIJ4 i ITIL7.

³³⁵ BFG1B and BFG2I UKIO7, FRIJ1, FRIL1 and FRIL6 SPFG2C SPFG3F SPIJ3, SPIL7 i SPIL8 BFG1B.

Razumijevanje nasilja i zlostavljanja u odnosu na djecu

Kontakt uvijek služi najboljim interesima djeteta

Generalno govoreći, stekao se utisak u svim jurisdikcijama, a posebno među advokatima, da postoji pretpostavka da se najboljem interesu djeteta služi davanjem prioriteta kontaktu sa nerezidentnim roditeljem (obično ocem), ne posvećujući dovoljno pažnje tome da li je kontakt zapravo u najboljem interesu datog djeteta.³³⁶ Veliki broj preživjelih je ovo navelo.³³⁷ Faktori koji bi mogli opovrgnuti ovu pretpostavku, kako su ih opisali akteri i akterke, uglavnom se odnose na roditelje koji su se upuštali u "loše" ponašanje pred djecom, poput pijenja alkohola ili konzumiranja droga.³³⁸

Usprkos činjenici da je među relevantnim akterima i akterkama široko rasprostranjeno slaganje da je uticaj nasilja u porodici na djecu traumatičan, sudovi se ipak fokusiraju na pitanje kako se kontakt može održati i kako upravljati svim rizicima, a ne da li kontakt uopće treba dozvoliti.³³⁹ Ovo je posebno bilo vidljivo u Engleskoj i Walesu.³⁴⁰ Osoba UKIL2 sažima široko rasprostranjeno mišljenje ispitanika i ispitanica: "ono što želite je papir u kojem je jasno podvučeno kakav je aranžman za djecu".

Kako navodi osoba UKIJ2: *"dakle, ideja da ne možete imati kontakt je pogrešna. Pitanje je kako možete imati kontakt?".* Dobar primjer toga do kojih granica su neke sudije spremne ići da dopuste kontakt imamo u informaciji koju dijeli osoba BIJ8: *"Prije svega, vrlo je važno razgraničiti da li je bilo nasilja i nad djecom da bi se odredio način na koji nasilnik može imati kontakt s djecom [...] Tako imamo situaciju u kojoj organiziramo kontakte sa roditeljem koji zlostavlja djecu da ih vidi u prostorijama centra za socijalni rad, u čekaonici centra za socijalni rad. Da se kontakt održava uz prisustvo člana porodice i da, to je upravo ono što znači, ovisno o kakvom se zlostavljanju radi i da li se otac, odnosno majka može ostaviti nasamo sa djetetom ili ne, odnosno pravimo i neke periode, znači ta odluka može zauzeti cijelu 1 stranicu jer takav kontakt kreće od nekakvog prilagođavanja pa do krajnje odluke, kada, kako, u koliko sati, uz najavu, u kakvom prostoru? Ako se radi o malo*

djeci, ako je bilo nasilja, može se organizirati negdje u igraonici u nekom javnom prostoru, da djeca ne ostanu sama sa tim ocem, a da i dalje imaju kontakt".

Za osobu UKIJ7, ključna stvar bila je *"da se osigura da se vrate na najbolji mogući način, koji je siguran za njih i koji im omogućava da napreduju i uživaju u onome što mogu imati sa svakim roditeljem, to je prikladno".* Za većinu advokata i advokatica u Bosni i Hercegovini (BIJ1, BIJ8, BIO2 i BIO7), bitno je zaštititi najbolji interes djece, da zadrže osjećaj doma, da budu zajedno sa oba roditelja. Ovo se često predstavljalo kao pitanje roditeljskih prava. Za osobu BIJ10, na primjer, *"roditelj ima pravo na kontakt",* dok je osoba BIL12 navela *"iako je bilo nasilja nad ženom i nasilja u prisustvu djece, centri za socijalni rad najčešće odlučuju da se posjete moraju vršiti".*

Ovaj pristup je također zabilježen u Francuskoj (FRIJ1, FRIL4, FRIL7, FRIL8) i Španiji, a gdje mjesto za posjete nije odgovarajuće, sudije se oslanjaju na centre za susret kao sigurniji način za uspostavljanje kontakta (SPIJ1, SPIJ2, SPIJ3, SPIL12 i SPIL7). Mnogi akteri i akterke su istakli da to pokazuje da potreba da se izbjegne prekid veze između oca i djeteta snažno utiče na donošenje odluka u Španiji.³⁴¹ Postojao je snažan fokus na to kako bi se ovaj "rizik" mogao ublažiti različitim načinima održavanja kontakta, kao što su zaštićene posjete (UKIJ4), centri za susrete u Španiji,³⁴² treća osoba koja posreduje u posjetama (FRIJ1, FRIJ10, SPIJ1, SPIJ2), zaštićeni susreti (ITIO1), indirektni kontakt putem pisama ili razglednica (UKIJ6), ili uz podršku terapije za oca (UKIJ8, SPIJ4). U Italiji je naglašeno i popravljanje odnosa između djeteta i oba roditelja,³⁴³ gdje su neki akteri i akterke govorili o važnosti da roditelj nasilnik pokaže spremnost za promjenu (ITIJ3, ITIJ8 i ITIL2).

³³⁶ BIL12, FRIL10, ITIJ5, ITIL1, ITIL10 i ITIL5.

³³⁷ BFG2F, BFG2E, BFG2I and BFG3G, UKFG1A, UKFG1E, UKFG2A, UKFG3C, UKFG4B, FRFG3A, SPFG1C, SPFG2D i SPFG2E.

³³⁸ BIJ1, BIJ3, BIJ4, BIJ7, BIL11, BIO1, BIO7, UKIL3, SPIJ1, SPIJ3, SPIJ4 i SPIO7.

³³⁹ FRIJ1, FRIL4, FRIL7, FRIL8.

³⁴⁰ UKIJ1, UKIJ2, UKIJ3, UKIJ4, UKIJ6, UKIJ7, UKIJ8, UKIL1, UKIL2, UKIL4, UKIL8, UKIO2 i UKIO3.

³⁴¹ SPIJ1, SPIJ2, SPIJ3, SPIL4, SPIL12, SPIL5, SPIO1, SPIO3, SPIO4.

³⁴² SPIJ1, SPIJ2, SPIJ3, SPIL4, SPIL11, SPIL12, SPIL7, SPIL5, SPIL8, SPIL9.

³⁴³ ITIJ8, ITIL2, ITIL3, ITIL6, ITIL7, ITIL9 i ITIO1.

Glas djeteta

U svim jurisdikcijama zabilježen je temeljni konsenzus da djeca koja su premlada imaju ograničeno razumijevanje toga šta se dešava i da ne bi trebala biti uključena u pravni proces. Shodno tome, većina jurisdikcija je odlučila o uzrastu iznad kojeg se djeca mogu i trebaju saslušati. U Bosni i Hercegovini, 10 godina je prihvatljiva polazna tačka, iako je osoba BIJ1, na primjer, odredila dob od 16 godina. U Engleskoj i Walesu, u skladu sa pravnim stavom, nije se raspravljalo o određenom uzrastu: osoba UKIJ1 navodi: *“Stavovi 14-godišnjeg djeteta će u ovom slučaju biti mnogo uticajniji od stavova četverogodišnjeg djeteta”*. U Francuskoj je jedina intervjuirana sutkinja odredila starosnu dob na osam godina, dok je u Italiji konsenzus bio da moraju imati najmanje 12 godina ili da dokažu svoju razboritost. U Španiji se akteri i akterke slažu da je, u skladu sa zakonom, to 12 godina, ali ponekad, ako se čine dovoljno zreli, budu saslušani i u ranijoj dobi. Međutim, akteri i akterke opisuju i stvarnost u praksi; neke sudije ne poštuju ova obavezna pravila i ne razgovaraju sa djecom, (SPIJ3) dok drugi navode da se djeca zaista saslušaju, ali da se njihovi stavovi jednostavno odbace (SPIJ5 i SPIL3). Uloga dječjeg staratelja smatra se posebno korisnom u smislu zagovaranja da se djeca saslušaju u Engleskoj i Walesu (UKIJ4, UKIL5, UKIL7, UKIO2), iako se navodi da se želje djece ne uzimaju uvijek u obzir i ne utiču nužno na ishod (UKIL4, UKIL5, UKIO1, UKIO2).

U Francuskoj, za razliku od drugih jurisdikcija, nema garancija da će se tražiti mišljenje djece. Jedan advokat je istakao da se djeca saslušavaju samo ako zatraže da budu saslušana (FRIL9), a osoba FRIL3 je govorila o tome kako to zavisi od prakse pojedinog suda u pogledu toga da li traže mišljenje djece. Međutim, kada se ta mišljenja traže, neki advokati i advokatice smatraju da mogu odigrati ključnu ulogu u donošenju odluke suda (FRIJ1 i FRIL10).

Također je postojala zabrinutost da bi učešće djece trebalo ograničiti kako bi se izbjegao rizik od reviktimizacije,³⁴⁴ zbog čega se intervjui psihosocijalnog tima snimaju i/ili provode u Gesell sobi. Želje i potrebe koje su djeca izrazila su prepoznate kao ključne u sudijskom donošenju odluke (SPIJ1). U Italiji je saslušanje djece opisano kao njihova *“prava u predmetu”* (ITIJ1). Međutim, izražena je zabrinutost u svim jurisdikcijama zbog nedostatka edukacija i kompetentnosti u pravosuđu da se uzimaju dokazi direktno od djece. Kao rezultat toga, došlo

je do prevelikog oslanjanja na korištenje nalaza psihologa, socijalnih radnika ili bilo kojeg drugog stručnjaka koji rade na podršci sudovima u predstavljanju želja djeteta.³⁴⁵

Većina preživjelih u svim jurisdikcijama smatra da interesi njihove djece nisu uzeti u obzir jer su bila premlada ili da su njihovi izraženi stavovi odbačeni, a nisu ni njihova razmišljanja o nasilju i kontaktu. Izuzeci su bili slučajevi u kojima su sudovi uvažavali stavove djece da ne žele nastaviti s posjetama ocu³⁴⁶ ili kada su djeca govorila u korist očeva, a protiv majki.³⁴⁷

Donošenje odluke – uloga rizika

Pojam “rizika” zabilježen je u svim jurisdikcijama. Sigurnost djece koja se sastaju sa ocem bila je ključna u razmatranju starateljstva i kontakta.³⁴⁸ Pokazalo se da postoji izraženo oklijevanje da se relevantnost prethodnog nasilja u porodici uzme u obzir kao pokazatelj budućeg rizika među advokatima i advokaticama u Engleskoj i Walesu (UKIO6). Također do izvjesne mjere postoji svijest da se ne može pretpostaviti da rizik izostaje u slučajevima kada je kontakt dogovoren i da takvi dogovori mogu biti posljedica prinude. Kao rezultat toga, sudije su ukazale na opservaciju interakcije između stranaka prije nego što donesu takav nalog (ITIJ1, ITIJ2). Drugi stručnjaci i stručnjakinje su iskazali oprez na mogućnost manipulacije i otuđenja od roditelja, smatrajući da obje pojave povećavaju budući rizik za djecu (SPIJ1, SPIJ2, SPIL12, SPIL7 i SPIO5). Sudije u Francuskoj, Italiji i Španiji navode stepen nasilja kao indikator rizika (FRIJ1, ITIJ1, ITIJ4, SPIJ2, SPIJ6).

Što se tiče odluka o starateljstvu, većina stručnjaka i stručnjakinja smatra da se dodjeljuje roditelju za kojeg se smatra da je najbolje sposoban da se brine o djetetu (FRIL10 SPIJ3, SPIJ4 i SPIL7), međutim, time se ne isključuju nasilni roditelji. Osobe ITIJ1 i UKIO1 su navele primjere slučajeva da su djeca ostavljena kod oca usprkos nasilju, jer se smatralo da se bolje brinuo za njih. Boravak sa nasilnikom se također smatra dokazom nesposobnosti da se djeca zaštite i prepoznato je kao djelovanje protiv mnogih majki u toj poziciji na sudu (ITIJ4, ITIJ5, ITIL3).

³⁴⁴ SPIJ1, SPIJ3, SPIJ5, SPIL9, SPIO2, SPIO3.

³⁴⁵ BIJ2, BIJ4, BIJ5, BIJ6, BIJ8, BIJ9, BIL10, UKIJ1, UKIJ3, UKIJ7, UKIJ8, UKIL1, UKIL2, UKIL4, UKIL5, UKIO1, UKIO2, UKIO3, UKIO4, UKIO5, UKIO6, UKIO7, UKIO8, UKIO9, FRIJ1, FRIL3, FRIL4, FRIO1, FRIO4, ITIJ2, ITIJ5, ITIJ6, ITIJ8, ITIL1, SPIJ1, SPIJ2, PSIJ3, SPIJ4, SPIJ6, SPIL8, SPIO1, SPIO6, SPIO2, SPIO3, SPIO4.

³⁴⁶ BFG11, BFG21, BFG31, FRFG2A, ITFG1D, ITFG2D, ITFG2B, SPFG2D.

³⁴⁷ FRFG2C, ITFG1C, ITFG2C, SPFG2B, SPFG2D, SPFG2A, SPFG3D.

³⁴⁸ BIJ1, BIJ9, BIO8, UKIJ4, UKIJ7, UKIJ8, UKIL1, UKIL3, UKIL8, UKIO1, UKIO2, FRIJ1, FRIL4, FRIL7, FRIL8, FRIL10, FRIL9, FRIO1, FRIO2, ITIJ1, ITIL2, ITIL1, ITIL6, SPIJ1, SPIJ2, SPIJ4 i SPIO1.

Prisustvo nasilja nije presudno za konačnu odluku

Akteri i akterke u svim jurisdikcijama izrazili su stav da samo prisustvo nasilja nije uvijek bilo presudno za konačnu odluku.³⁴⁹ Osoba BIL1 dala je dobar sažetak stavova aktera i akterki po ovom pitanju: *“početak nasilja ne dovodi automatski do miješanja u ostvarivanje roditeljskih prava, što bi bilo ludo da je to slučaj. Na kraju krajeva, barem bi tako trebalo biti iz moje prakse. Ja kažem da je tako. Onda, da li je nasilje bilo usmjereno isključivo prema partnerici ili i prema partnerici i prema djetetu, ili samo prema djetetu”*.

Uticaj nasilja razmatran je na tri glavna načina. Prvo, ako se radi o nasilju nad drugim roditeljem, neki akteri i akterke u Bosni i Hercegovini, a posebno u Engleskoj i Walesu i Italiji smatraju da je to posebno pitanje koje nije relevantno za pitanje kontakta sa djecom.³⁵⁰ Riječima osobe BIJ9: *“[sve dok] ne predstavljaju opasnost za dijete, to je u redu”*. Glavno pitanje je odnos između roditelja i djeteta (ITIL9).

“To umnogome zavisi od smisla i oblika nasilja, jer moramo razgraničiti situaciju da može biti nasilja u porodici, ali nasilja među supružnicima, te da nasilnik nije zlostavljao i djecu. Ne mora da bude loš otac, odnosno loša majka, pa ne bi trebalo da

bude, i da, zaista treba da insistiramo da se radi samo o ženi. Tako da imamo one situacije u kojima je odnos između muža i žene ugrožen do te mjere da postoji nasilje, ali između njih dvoje, i da djeca nisu pretrpjela nasilje u smislu fizičkog nasilja, čak ni verbalnog, osim stresa koji trpe gledajući roditelje kako se svađaju” (BIJ8).

Drugo, smatra se da se nasilje u porodici desilo u prošlosti i da je irelevantno za trenutni postupak, što je bilo posebno rasprostranjeno gledište u Engleskoj i Walesu, gdje se višestruko spominjalo da je nasilje *“historijsko”*.³⁵¹ Zbog toga, naglasak je stavljen na odgovornost roditelja i njihovu sposobnost da se zajednički brinu o djeci kao roditelji, bez obzira na nasilje i *“sukobe”* iz prošlosti. Treće, uticaj i ozbiljnost nasilja se ocjenjuje isključivo na osnovu uticaja koje je ono imalo na djecu.³⁵² Osoba ITIJ4 navodi na temu toga šta uzimaju u obzir prilikom donošenja odluka u ovim slučajevima: *“Zavisi od vrste nasilja, uticaju, da li je prestalo i kako se djeca osjećaju”* (ITIJ4). Slično su u Španiji neke sudije i advokati (SPIJ3, SPIJ5, SPIL1, SPIL3, SPIL6) takli potrebu da se procijene ozbiljnost i uticaj na djecu prije donošenja bilo kakve odluke. Na primjer:

“Vjerujem da moramo odvagovati relevantne interese u svakom od slučajeva. Na primjer, jedna epizoda rodnog nasilja povezana sa nasiljem u porodici, u kojoj su roditelji udarali jedno drugo, nije isto što i situacija ponavljanog zlostavljanja. Situacija u kojoj je otac uvrijedio majku SMS porukom, a da dijete tome nije svjedočilo nije isto što i situacije u kojima dijete stalno svjedoči kako otac kontroliše oblačenje, majčino oblačenje” (SPIJ3).

³⁴⁹ BIJ1, BIJ8, BIL1, BIL10, BIL2, BIL3, BIO10, UKIJ4, UKIJ5, UKIJ6, UKIJ8, UKIL2, UKIL3, UKIL4, UKIL5, UKIO1, SPIJ2, SPIJ5, SPIL12, SPIL3 i SPIO4.

³⁵⁰ BIL1, BIJ9, ITIJ1, ITIJ7, ITIL3, ITIL5, ITIL8, ITIL9, UKIJ1, UKIJ7, UKIL3, UKIL4, UKIL7.

³⁵¹ UKIL1, UKIL3, UKIL4, UKIL5, UKIL7, UKIL8, FRIL8, ITIL9.

³⁵² BIJ4, BIJ7, BIJ8, BIL1, UKIJ2, UKIJ4, UKIJ6, UKIJ8, UKIL2, UKIL3, UKIL5, UKIO1, ITIJ1, ITIJ3, ITIJ4, ITIJ5, ITIL9, SPIJ1, SPIJ2, SPIJ4, SPIL12, SPIL7 i SPIO5.

Iskustva preživjelih

U većini slučajeva u uzorku, počinitelji nasilja su dobijali pravo na posjetu. U nekim slučajevima, posjete su bile pod nadzorom (BFG2E, FRFG1D, ITFG1A) i značajno smanjene (BFG3F, FRFG3F, FRFG3C, ITFG1C), ali su se ipak dešavale. U drugim slučajevima, usprkos tome što su im posjete dodijeljene, očevi se nisu toga pridržavali (BFG1I, BFG2A, BFG3C, ITFG3A, SPFG2C). Također je uobičajeno da se djeca opiru kontaktu s očevima i odbijaju posjete.³⁵³ Drugi su govorili o tome da posjete zavise od uspješnog učešća u programu za počinitelje i kako smatraju da su se time minimizirala iskustva nasilja:

“Ubacila je prilog izvještaja navodeći da je on opasan za nju, potreban mu je nadzor nad kontaktom dok ne prođe kroz ovaj program za počinitelje. I tada smo bili sa oblasnim sudijom, i ona je bila stvarno dobra, kada mu je rekla, ti nećeš dobiti kontakt bez nadzora dok ne prođeš kroz ovaj program. I u tome je stvar, onda odatle sve ide nizbrdo, jer kada je on to sve obavio i tako skinuo sa sebe obavezu, to je kao bilo to, sad je sve uredu, i evo ti starateljstvo, kao da su prestali da slušaju...” (UKFG3A).

Bilo je mnogo primjera u svim jurisdikcijama, osim u Bosni i Hercegovini, da su preživjele izgubile starateljstvo nad djecom u korist počinitelja, a nekoliko je također izgubilo svaki kontakt sa svojom djecom na određeno vrijeme (ITFG2A, SPFG2E i SPFG2D su sve izgubile kontakt sa svojom djecom na četiri godine, na primjer). To se najčešće dešavalo u Španiji, a zatim u Italiji. U ove dvije zemlje, uz jedan primjer u Engleskoj i Walesu, također je bilo slučajeva oduzimanja starateljstva i institucionalnog zbrinjavanja (UKFG1F, ITFG3B, SPFG3C, SPFG3D). Najčešći ishod, osim u Bosni i Hercegovini i Italiji, je dijeljeno starateljstvo između preživjele i njenog zlostavljača.³⁵⁴

³⁵³ BFG1I, BFG2G, BFG2A, BFG3I, UKFG1C, UKFG4D, UKFG4B, FRFG2B, FRFG2C, FRFG3C, FRFG3A, ITFG1A, ITFG2D, ITFG3D, ITFG3A, SPFG1D, SPFG2E, SPFG3C.

³⁵⁴ UKFG1E, UKFG2A, UKFG4C, UKFG4D, UKFG4A, FRFG1C, SPFG1B, SPFG2B, SPFG2E, SPFG2C, SPFG3A, SPFG3B, SPFG3F.

Sažetak

Velika većina intervjuiranih sudija i sudskih vještaka prošla je edukaciju o nasilju u porodici na svom radnom mjestu, dok je za većinu advokata to zavisilo od toga da li su specijalizirani za ovu oblast ili rade u organizaciji koja je specijalizirana za rad sa žrtvama nasilja u porodici. Sadržaj, međutim, zna biti fokusiran na proceduru i to se općenito nije smatralo korisnim. Pored toga, edukacija se ne ažurira dovoljno i očigledno nema dovoljno nacionalnog nadzora i organizacije. Edukacije su često prepuštene lokalnim mrežama ili pojedincima da ih sami organiziraju. Usprkos tome, pokazalo se da postoji razumijevanje dinamike nasilja u porodici, ali razlog tome bi mogla biti činjenica da je uzorak uglavnom birao sam sebe u smislu interesovanja za ovu temu.

Nedostatak obavezne edukacije je posebno zabrinjavajući u kontekstu sudskih vještaka, izvan Engleske i Walesa, a u Italiji je izražena značajna zabrinutost zbog generalnog nedostatka spremnosti za reforme velikih razmjera koje su nedavno uvedene.

Većina stručnjaka i stručnjakinja u tri intervjuirane grupe prepoznala je uticaj nasilja u porodici, kao i traumu i

štetu koje ono može izazvati preživjelim. Također je prepoznato da se nasilje u porodici može manifestirati na različite načine. Međutim, nalazi pokazuju da se nasilje često minimizira kao sukob i kao zajednička odgovornost strana. Iako se pokazalo da postoji razumijevanje potrebe da se odnos razmatra u cjelini, a ne u epizodama nasilja prilikom utvrđivanja da li je došlo do nasilja u porodici, očigledno je da se ne shvata da razdvajanje para ne uklanja automatski rizik od nasilja u porodici, posebno u Engleskoj i Walesu gdje se nasilje u porodici opetovano označavalo kao "historijsko".

Što se tiče razumijevanja nasilja u porodici, postoji dobar nivo svijesti među grupama relevantnih aktera i akterki o faktorima koji mogu zarobiti žrtve-preživjele u datom odnosu i da nasilje u porodici stvara traumu za djecu, čak i ako nasilje nije bilo usmjereno direktno na njih. Međutim, zajednički stav koji su izrazili stručnjaci i stručnjakinje, a ponajviše advokati i advokaticice, je da žene prijavljuju nasilje u porodici u vidu strategije za dobijanje slučaja na sudu ili za dobijanje beneficija kao što je pravna pomoć. Pored toga, nalazi pokazuju opće nepovjerenje prema prijavi nasilja u porodici među nekim akterima i

akterkama i pretjerano naglašavanje "lažnih otužbi" unatoč njihovoj rijetkosti.

Problemi sa dokazivanjem nasilja u porodici su zajednički svim grupama relevantnih aktera i akterki u svim jurisdikcijama, a posebno tamo gdje nema dokaza o fizičkom nasilju. Nalazi pokazuju da je svjedočenje preživjelih samo po sebi nedovoljno i da su potrebni potkrepljujući dokazi, obično krivične presude za nasilje u porodici.

Usprkos činjenici da među relevantnim akterima i akterkama postoji široko rasprostranjeno slaganje da je uticaj nasilja u porodici na djecu traumatičan, fokus sudova je ipak na pitanju kako se kontakt može održati i kako upravljati svim rizicima, a ne da li kontakt uopće treba dozvoliti. Ovo je posebno slučaj u Engleskoj i Walesu. Iako je pojam "rizika" evidentan u svim jurisdikcijama, prisustvo nasilja nije presudno za konačnu odluku. Konačno, uticaj nasilja se razmatra na tri glavna načina: nasilje među roditeljima smatra se odvojenim pitanjem od pitanja šta je najbolje za djecu, smatra se da se nasilje u porodici desilo u prošlosti i da je nebitno za trenutni postupak, a uticaj i ozbiljnost nasilja se ocjenjuje isključivo na osnovu uticaja koje je ono imalo na djecu.

Peti dio

- Iskustva pravde

Kontekst istraživanja predstavljen u drugom dijelu ovog izvještaja za svaku nadležnost pokazuje da preživjele žrtve u svim jurisdikcijama imaju niz zajedničkih problema tokom kontakta sa sistemom porodičnog pravosuđa. To uključuje i pojavu gdje počinitelji nasilja u porodici koriste porodičnopravne postupke kao sredstvo za nastavak nasilja i prisile, sekundarnu traumatizaciju, nedovoljno uzimanje u obzir mišljenja djece, odobravanje prava na posjete i starateljstva počiniteljima usprkos dokazima o historiji nasilja u porodici i/ili seksualnog nasilja te opće umanjivanje iskustava nasilja u porodici zbog percepcija rodne diskriminacije i/ili upotrebe nenaučnih pojmova poput "otuđenja od roditelja". Istraživanja³⁵⁵ su također pokazala da se žene žrtve/preživjele često implicitno shvataju i da se na njih reagira kao na "poduzetničke subjekte" odgovorne za neuspjeh u donošenju razumnih životnih odluka kako bi osigurale sigurnost sebi ili svojoj djeci. Prije nego što pređemo na predstavljanje glavnih nalaza u vezi sa iskustvima pravde u okviru ovog projekta, potrebno je definirati šta pravda znači.

Pravda je širok pojam koji je privukao mnogo pažnje, posebno u pogledu razvoja teoretskih modela pravde, kojih ima mnogo.³⁵⁶ Međutim, iako postoji obilje teoretskog i konceptualnog materijala o pravdi, vrlo je malo istraživanja o značenju pravde za žrtve/preživjele i praktičare u oblasti rodno zasnovanog nasilja.³⁵⁷ Ono što je proizašlo iz ovog istraživanja jeste da pravda nije ograničena na formalne ili čak neformalne krivične/parnične ishode. Ona podrazumijeva slobodu i sigurnost, odnosi se na oporavak, politiziranje i pomaganje drugima.³⁵⁸ Ipak, proceduralna pravda je važna, a njena četiri sažeta ključna elementa su: "da li postoji prilika za učestvovanje (glas); da li su vlasti neutralne; stepen do kojeg ljudi vjeruju motivima vlasti; te da li se sa ljudima postupa sa dostojanstvom i poštovanjem tokom procesa".³⁵⁹ Ovi elementi će biti od posebne važnosti u sljedećem pregledu iskustava preživjelih u istraživačkom projektu.

Očekivanje zaštite

Glavno očekivanje koje su preživjele imale od sistema porodičnog pravosuđa i stručnjaka koji u njemu rade bila je zaštita, odnosno da će se poduzeti mjere za zaštitu njihove djece od daljeg zlostavljanja. *"Nadamo se da će pravda čuti naš glas i zaštititi ih [djecu]" (FRFG3C). "Vjerovala sam, bila sam uvjerena da će moja kćerka biti zaštićena"* (SPFG3B). Međutim, iskustva većine preživjelih u uzorku bila su suprotna; većina njih smatra da su njihova djeca ostala nezaštićena, što je u nekim slučajevima imalo ozbiljne posljedice. Dijete preživjele SPFG1C je ostavljeno na čuvanje oca, tokom čega je zadobilo opekotine u nesreći i moralo biti podvrgnuto 27 operacija zbog zadobijenih povreda. Jedno od djece preživjele SPFG1B je u invalidskim kolicima, a u sedmicama kada je otac bio zadužen za brigu, *"moj sin u invalidskim kolicima bio je prekriven izmetom". "Mislila sam da će Cafcass biti tu da podrži moju djecu, da bude njihov glas. A nisu bili".* (UKFG1C)

Preživjele su također očekivale da će dokazi koje su dostavile biti objektivno ocijenjeni i uzeti u obzir pri donošenju konačne odluke. Međutim, smatrale su da dokazima nije posvećeno dovoljno vremena i pažnje. U slučaju preživjele ITFG3A, imenovani sudski vještaci (CTU) napravili su greške u izvještaju, a čak i nakon što su im predloženi dokazi, odbili su ih ispraviti. Drugi su imali dojam da su dokazi zanemareni jer je ishod bio unaprijed određen (FRFG1D, FRFG1C, ITFG3C). *"Sve je dokazano, ali nikoga nije briga".* (BFG1A).

³⁵⁵ Gore, A. (2022). Gender, homicide, and the politics of responsibility: Fatal relationships. Routledge.

³⁵⁶ Kao što su pravda u zajednici, ekonomska/finansijska/distributivna pravda, efektivna/afektivna pravda, interakcijska pravda, paralelna pravda, socijalna pravda i terapijska pravda/jurisprudencija

³⁵⁷ Research Output, https://researchinformation.bris.ac.uk/ws/portals/portal/188884551/Outputs_outcomes_and_impact.pdf, str. 3

³⁵⁸ Ibid, str. 13.

³⁵⁹ Natalie Byrom (2019), Developing the Detail: Evaluating the Impact of Court Reform in England and Wales on Access to Justice, 19.

Zatvaranje rasprava i negiranje nasilja

Većina preživjelih u svim nadležnostima izjavila je da smatraju da njihova iskustva zlostavljanja nisu bila saslušana niti uzeta u obzir, čak ni kada su postojali potkrepljujući dokazi.³⁶⁰ Nadalje, kada su pokušale pokrenuti to pitanje, bilo tokom sudskog ročišta ili pred sudskim vještacima, bile su brzo ušutkane. *"A on [sudija] je rekao: Ne želim da slušam o zlostavljanju. Ne zanima me. Zna li koliko ljudi to kaže u mojoj sudnici?"* (UKFG1A). U slučaju preživjele ITFG1B, sudija je izjavio: *"Krivični slučajevi me ne zanimaju"*. U Francuskoj, preživjela FRFG3A je rekla: *"Psihologinja koja je došla u moj dom prekorila me pred djecom, rekavši da nemam pravo da joj dajem toliko informacija i dokumenata te da je njen posao da formira mišljenje bez njih. Osim toga, ionako ih nije ni pogledala. [...] ipak, bilo je iznenađujuće što me tako odbila i ukorila"*. U Italiji, preživjela ITFG2D je opisala svoje iskustvo sa imenovanim sudskim vještakom: *"Nisam mogla govoriti i nisam mogla reći šta se dešava kod kuće, koji su to problemi, da to nije bio običan nespornost između mene i tate, odnosno, nije bilo samo neslaganje oko važnih stvari, već je postojalo nešto drugo. Bila sam ušutkana svaki put kada sam pokušala objasniti koji su pravi problemi"*. Druge su se prisjećale iskustava koja su pokazala nedostatak poštovanja prema njihovoj sigurnosti i dostojanstvu: *"Svaki put kada sam išla na ročišta, bila sam primorana da sjedim i čekam u sudnici pored svog zlostavljača. Nikada mi nije bilo dozvoljeno da budem u pratnji, nisam smjela govoriti u sudnici, što je svaki put bilo iznenađujuće, jer sam se sudu uvijek obraćala sa punim poštovanjem i govorila: časni Sude, molim vas, mogu li dobiti riječ? A oni bi me na grub način ušutkali. Ne, ne, ne, ne, ti ušuti, ne želim ništa da čujem... ona [sutkinja] je cijelo vrijeme o meni govorila sa advokatom suprotne strane u trećem licu, drugim riječima, kao da nisam bila prisutna, kao da je prazna stolica"* (SPFG2C). Ovo je bilo uobičajeno i u Engleskoj i Walesu: preživjela UKFG3B je ispričala kako je službenica Cafcassa u njenom slučaju *"nije ni pogledala u oči, ništa, čak ni kada sam joj pokušala pokazati svoje ožiljke, jednostavno je nije bilo briga"*.

Nekoliko preživjelih u različitim jurisdikcijama bilo je pod pritiskom da negiraju svoja iskustva nasilja kako bi slučaj mogao napredovati. U slučaju preživjele UKFG4A, sudija je zamolio da odustane od svog slučaja, rekavši: *"Ne možemo*

nastaviti sa rješavanjem pitanja kontakta dok ne odustanete. Zapravo, znate šta, upravo mi je sinula ideja – ono što ćemo uraditi jeste odgoditi razmatranje zahtjeva za zabranu uznemiravanja kako bismo mogli nastaviti sa radom na odjeljku 7". U slučaju preživjele FRFG3C, vještak je pokušao ponuditi alternativno objašnjenje za njenu prijavu o seksualnom napadu na njenu djecu: *"Rekli su mi: 'Možda su Vaše kćerke, izvinite, možda su Vaše kćerke kod oca gledale pornografski film'"*. U Italiji, preživjela ITFG3B je izjavila kako je imenovani sudski vještak pokušao uvjeriti da je pogrešno protumačila ono što joj se dogodilo: *"Ispričala sam situaciju kada je on jedne noći pod svaku cijenu želio imati seksualni odnos sa mnom (iako ja nisam htjela), pa me udarao pesnicama po glavi cijelu noć... a vještak mi je rekao: 'Ah, udarci? To nisu bili udarci iz zlobe, to je bilo da Vas probudi'. Bila sam šokirana: 'Udarci u glavu nisu bili učinjeni iz zlobe? Sigurno ne iz ljubavi!' [Vještak je odgovorio] 'Pa, naravno da ne iz ljubavi, ali to nisu bili udarci'... i odatle je vještak nastavio u tom tonu"*. U Španiji, preživjele SPFG3A i SPFG3H su bile suočene sa tvrdnjama da su samo projicirale vlastita iskustva zlostavljanja na svoju djecu, čime su izjave same djece postale nevaljane.

Preživjele u svim jurisdikcijama su također navodile da nisu osjećale da im se vjeruje, čak ni kada su postojali potkrepljujući dokazi, poput medicinskog nalaza o povredama (SPFG2C). To je bilo posebno izraženo sa imenovanim sudskim vještacima (UKFG4C, UKFG2B, FRFG1C, ITFG3A, ITFG3B). Ove tvrdnje potvrdili su i brojni stručni akteri, koji su naglasili da to nije bila polazna tačka postupka; osoba UKIJ5 priznaje da preživjele osobe vjerovatno doživljavaju veći dio postupka kao *"nepravedan"*, jer im se *"osporava"* ono što *"znaju da im se dogodilo"*. U Francuskoj je osoba FRIL9 ukazala na problem između očekivanja preživjelih i onoga što im pravosudni sistem može ponuditi: *"Žene koje su žrtve, bez obzira koliko puta im kažete da je to unaprijed izgubljena bitka, one i dalje žele da pravda bude zadovoljena. A to za njih može biti veoma komplikovano"*. Osoba UKIL2 se također osvrnula na to da se preživjelima ne vjeruje: *"Ne morate nužno imati osjećaj da vam se povjerovalo. Jer, većina sporova oko djece nastaje nakon što je veza završena. I tada dolazi argument da čak i ako je ono što govorite tačno, to ne znači da on ne bi trebao vidati svoju djecu"*. U Francuskoj, osoba FRIO1 je izjavila: *"Općenito, imam utisak da se riječ žrtava ne shvata dovoljno ozbiljno. Govorim o mnogim situacijama u kojima žrtve uopće ne ulaze u pravosudni sistem jer nisu dobrodošle, jer ih se ne sluša, niti im je pružena adekvatna podrška"*. Osoba SPIJ5 je naglasila dodatnu štetu koju ovakva iskustva mogu nanijeti u smislu povjerenja u sistem: *"Uvijek kažem da žrtva rodno zasnovanog nasilja... Ne znam da li se sjeća presude ili odluke koju je sudija donio, ali vas uvjeravam da ono što ne zaboravlja – a bilo je prilika da radim sa jakim ženama, sa mnogim udruženjima žena – jeste način na koji je pravosudni sistem postupao sa njima. To nikada ne zaboravljaju"*.

Korištenje dodatnih dokaza vještačenjem

Općenito, u svim jurisdikcijama, relevantni akteri i akterke navode da se dokazi vještačenjem smatraju neutralnim i ključnim jer sudije obično slijede preporuke vještaka. Na primjer, u Bosni i Hercegovini, izvještaji centara za socijalni rad su od velike važnosti.³⁶¹ Preživjele osobe u Bosni i Hercegovini ističu da su im se šanse povećale kada su imale dodatne izvještaje vještaka u svoju korist, dok je u suprotnom njihov kredibilitet dovođen u pitanje do te mjere da su ih nazivali *“ludima”* i *“histeričnima”* (BFG2B, SPFG3H). U Engleskoj i Walesu, izvještaji Cafcassa imaju ogroman uticaj, pri čemu većina sudija i neki advokati smatraju da službenici i službenice Cafcassa imaju ključnu ulogu,³⁶² iako je izražena zabrinutost u vezi sa pouzdanosti i nedostatkom *“kvaliteta”* (UKIL5, UKIJ7 i UKIL9). Većina preživjelih, međutim, navela je loša iskustva sa Cafcassom, što je dodatno pogoršano činjenicom da se njihovim izvještajima pridaje velika važnost. Samo je jedna preživjela osoba izjavila da sudija nije slijedio preporuke iz izvještaja Cafcassa, što je na kraju rezultiralo presudom u njenu korist (UKFG1D).

Što se tiče vanjskih dokaza, i sudije i advokati u Engleskoj i Walesu su istakli da policijski izvještaji (UKIJ6, UKIJ9, UKIL1, UKIL4, UKIL8) i zdravstveni kartoni (UKIJ1, UKIJ4, UKIJ6, UKIL4, UKIL8) imaju značajnu težinu. U Francuskoj su ljebarska uvjerenja (FRIL1, FRIL3, FRIL6, FRIL7, FRIL8, FRIL9) i psihološke i psihijatrijske procjene (FRIL1, FRIL3) prepoznati kao važni dokazi, kao i rezultati istraga socijalnih službi (FRIJ1, FRIL4, FRIL6 i

FRIL8) za koje je osoba FRIJ1 dodala: *“Vrlo rijetko se dešava da ne slijedim preporuke socijalnog istražitelja ili psihologa”*. Opće mišljenje preživjelih osoba iz Francuske, Italije i Španije bilo je da su vještaci pristrasni i da je čitav sistem pristrasan, naročito kada ih angažiraju suprotne strane u postupku (FRIL1, SPIL5 i SPIL6).

U Italiji, većina relevantnih aktera i akterki smatra je da izvještaj imenovanog sudskog vještaka nosi najveću težinu, pri čemu sudovi obično slijede te preporuke. Međutim, većina je imala negativno mišljenje o ovim izvještajima. Advokati i advokaticе su govorili o općem nedostatku kredibiliteta, profesionalizma i stručnosti. ITIL2 je navela primjer slučaja u kojem je bilo potrebno posebno stručno znanje za procjenu želja i osjećaja djeteta, samo da bi otkrila da je imenovani sudski vještak bio sportski psiholog. Određeni broj sudija i advokata smatrao je da postoji vrlo malo imenovanih sudskih vještaka u njihovoj oblasti koji zaista mogu kvalitetno obavljati posao i koji imaju potrebnu stručnost (ITIL2, ITIJ4, ITIJ5, ITIO2).

Veliki broj stručnih aktera i akterki³⁶³ složio se da preporuke psihosocijalnog tima nisu obavezujuće za sudiju: *“To je jednostavno još jedan dokaz”* (SPIJ6), te su postojali slučajevi u kojima je sud donio odluku suprotnu preporukama psihosocijalnog tima (SPIJ1, SPIJ5 i SPIO1). Međutim, u praksi su izvještaji psihosocijalnog tima imali značajan uticaj na konačnu odluku.³⁶⁴ Slično tome, institucionalni izvještaji iz škola

(SPIJ1), centara za susrete (SPIJ5, SPIL8, SPIO1), medicinski izvještaji (SPIL7, SPIO1) i izvještaji psihologa (SPIL1), smatrani su vrijednim dokazima. Međutim, preživjele SPFG3G, SPFG3H i SPFG3A istakle su da su psihosocijalni ili medicinski izvještaji zaista snažan dokaz, ali samo kada su protiv preživjelih i kada podržavaju počinitelja. Prema njihovom iskustvu, nije bila presudna vrsta dokaza, već ko ih je predočio. U slučajevima nasilja u porodici, SPIJ1 je navela da više vjeruje izvještaju psihologa nego izvještaju socijalnog radnika.

Što se tiče dodatnih dokaza vještačenjem u Engleskoj i Walesu, gdje je izražena zabrinutost u vezi sa angažiranjem nestručnih vještaka, osoba UKIJ2 je istakla da postoji nedostatak dodatne stručnosti izvan Cafcassa i da ju je teško pronaći. Prema UKIL5 i UKIO1, odabir vještaka se vrši na osnovu njihove biografije. UKIL5 dodaje da stručnost zahtijeva više od diplome.

U Italiji su vanjski vještaci bili pozitivno ocijenjeni (ITIJ1, ITIJ6, ITIJ8, ITIL1 i ITIL9), uglavnom jer se smatralo da imenovani sudski vještaci (CTU) nisu kredibilni. Neki advokati i advokaticе imaju malu grupu vanjskih vještaka kojima su vjerovali (ITIJ4, ITIJ5 i ITIJ7) i obično su samo njih angažirali: *“[Imam] svojih četiri ili pet vještaka koje smatram jako dobrim i koje čuvam za složene predmete, tako da ih uvijek angažiram”*.

U Španiji su akteri i akterke manje govorili o ovome, jer je bilo lakše da jednostavno izraze svoju zabrinutost u

³⁶¹ BIJ1, BIJ10, BIJ4, BIJ9, BIL10, BIL11, BIL2, BIL5, BIL6, BIO2.

³⁶² UKIJ1, UKIJ2, UKIJ3, UKIJ4, UKIJ5, UKIJ9, UKIL2, UKIL4, UKIL5.

³⁶³ SPIJ1, SPIJ3, SPIJ6, SPIL7, SPIL9, SPIO1, SPIO3, SPIO4, SPIO6 i SPIO7.

³⁶⁴ SPIJ1, SPIJ2, SPIJ4, SPIJ5, SPIJ6, SPIL1, SPIL10, SPIL12, SPIL2, SPIL3, SPIL5.

vezi nalaza imenovanog sudskog vještaka umjesto da pribave dodatne dokaze vještačenjem.³⁶⁵ Ova taktika se pokazala uspješnom za neke aktere i akterke, jer tada sud nije slijedio preporuke psihosocijalnog tima (SPIJ1, SPIJ5 i SPIO1).

U Francuskoj općenito nedostaje imenovanih sudskih vještaka (FRIL9, FRIO1, FRIO2). Lista sudskih vještaka ne

garantira kvalitet i stručnost, jer ne postoje odgovarajuće kontrole i provjere: *“Među vještacima postoje izvještaji onih koji ne shvataju sve što moja klijentica kaže; sve što djevojčica kaže. Očigledno su pristrasni i obično kažu: ‘Da, majka je doživjela seksualno nasilje i prenosi to na svoju kćerku’ i potpuno zanemaruje oca”* (FRIL6). Ovome možemo dodati i komentar FRIL10 o tome kako *“djecu viđaju samo*

15 minuta”, zaključujući da je njihov rad *“smeće”*. Pored toga, FRIL3 i FRIL6 smatraju da sudski vještaci nisu dovoljno educirani o nasilju u porodici, a posebno o fizičkom nasilju. Izražena je i zabrinutost da sudski vještaci nagovaraju preživjele na posredovanje i slične postupke, usprkos prisustvu nasilja u porodici (FRIJ1 i FRIL3).

Stereotipizacija i diskriminacija

Stereotipizacija

U različitim nadležnostima i grupama zabilježeni su brojni primjeri stereotipizacije kod stručnih aktera i akterki, od kojih je većina bila zasnovana na rodu i odnosila se prvenstveno na žene. Prvo, kada je riječ o tome ko češće podnosi lažne optužbe za nasilje u porodici: *“Po mom mišljenju to su žene. One su mnogo suptilnije, mnogo vještije u tome. Na primjer, u praksi se pokazalo da, posebno kada žena odluči da napusti bračnu ili vanbračnu zajednicu i ako je našla novog partnera, nikada to neće priznati, već će prijaviti nasilje”* (BIO7).

Drugo, postoji stav da će se većina preživjelih pomiriti sa bivšim partnerima te da zbog toga nema smisla ulagati trud u ove slučajeve.³⁶⁶ U Bosni i Hercegovini i Španiji postoji široko rasprostranjeno uvjerenje da će žene povući prijave za nasilje,³⁶⁷ što pokazuje nedostatak znanja i nerazumijevanje dinamike nasilja u porodici i prepreka koje ženama otežavaju izlazak iz nasilne veze.

Treće, postoje dokazi o stereotipizaciji na osnovu društvenog statusa, posebno u Engleskoj i Walesu, Francuskoj i Španiji: *“Mnogi ljudi koje viđamo na porodičnom sudu su, da tako kažem, emocionalno nerazvijeni. Reaguju isključivo na osnovu emocija, umjesto razuma. I tu postoji određeni element... postoji neka vrsta, mrzim riječ ‘klasa’, ali postoji kategorija ljudi koje često viđamo – oni koji možda ne rade, ljudi koji su odabrali život na socijalnoj pomoći, oni koji konzumiraju alkohol i drogu – što oni ne vide kao problem, već kao izbor načina života. Imamo pretežno ljude iz te kategorije, a oni nemaju visoko akademsko obrazovanje niti intelektualno zahtjevnije poslove”* (UKIJ7). Ili, kako SPIL9 navodi: *“To također zavisi od obrazovanja, poštovanja. Za svaku porodicu. A one nisu uvijek iste”*. U Francuskoj se ovaj stereotip manifestovao na drugačiji način – osoba FRIL7 ističe kako može biti *“teško zamisliti da je jedna doktorica žrtva nasilja u porodici”*.

Rodno zasnovana diskriminacija

Preživjele i akteri i akterke u Italiji govorili su o svojim iskustvima osuđujućih stavova zbog načina oblačenja. ITFG3B je ispričala kako je osjećala da je osuđuju zbog toga kako se oblači u poređenju sa svojim zlostavljačem: *“Bila sam omalovažavana kao žena, a socijalna radnica je napisala da sam tokom video poziva nosila bikini pred bivšim mužem kako bih ga isprovocirala. Suptilno su me optužili da sam žena sumnjivog morala. Da ne izgledam kao žrtva”*. Ovo potvrđuje i ITIL10: *“Ako žena dođe, na primjer, upadljivo obučena, ili u svakom slučaju ako ne izgleda dovoljno izmučeno tom čitavom situacijom nasilja, može se desiti da joj se ne vjeruje ili će se prema njoj odnositi s predrasudama”*. Osoba FRIO4 je izjavila kako se žene na sudu obično smatraju *“histeričnim”* i *“sitničavim”*, dok su druge osobe direktno govorile o seksističkim predrasudama prema ženama (FRIL2, FRIL6, FRIL7). ITFG3C je opisala da se žene smatraju *“ludim menstruaticama”*.

³⁶⁵ SPIJ1, SPIJ3, SPIJ6, SPIL7, SPIL9, SPIO1, SPIO3, SPIO4, SPIO6 and SPIO7.

³⁶⁶ BIJ10, BIJ2, BIJ3, BIJ4, BIJ5, BIL6, BIL8, BIO2, BIO3 i BIO6.

³⁶⁷ BIJ2, BIJ3, BIJ4, BIL7, BIL8, BIO5, SPIJ2, SPIL1, SPIL10, SPIL11, SPIL12.

Peti dio Iskustva pravde

U Španiji je većina preživjelih osjećala da su kažnjene samo zato što su govorile protiv muškaraca i da su diskriminirane jer su žene:³⁶⁸ *“Osjetila sam kako mi se tužiteljica obraćala s ljutnjom kada su donosili odluku o zajedničkom starateljstvu. Razgovarala je sa mnom s prezirom. To se može jasno čuti na snimku, a i moj punomoćnik i advokat su mi kasnije to rekli. Osjetila sam neprijateljstvo. Strogoću. Način na koji me ispitivala sa tako ozbiljnim izrazom lica, dok se mom bivšem mužu smiješila”* (SPFG1B). Osoba UKIL3 je spomenula i sutkinju okružnog suda *“koja je ozloglašena zbog mizoginije”*.

Razlike u ophođenju prema muškarcima i ženama su također bile primjetne tokom sudskog postupka. *“Kad je moj bivši davao iskaz, nisu ga požurivali. Sve je išlo tako sporo i pustili su ga da kaže sve što želi. A kada je došao red na mene, bilo je veoma brzo. Nisam mogla da se izrazim, nisu mi dozvoljavali da iznesem detalje”* (UKFG3B). *“Kada sam počela govoriti, sutkinja mi je rekla: “Ne, ne, ne, gospođo, dovoljno je, molim Vas, moram razgovarati sa gospodinom”. Dakle, nije mi dala priliku da se izrazim”* (FRFG3D). Preživjele su također ukazale na razlike u tome kako se gleda na ispoljavanje emocija tokom postupka:

“Kada otac zaplače, šta god da kaže – to se uzima kao istina. Nije važno koliko puta mi zaplačemo, zar ne?” (SPFG2E)

Druge vrste diskriminacije

Neke preživjele su osjećale diskriminaciju tokom postupka zbog boje kože (UKFG2A). Bilo je jasno da su strane državljanke u značajno nepovoljnijem položaju, ne samo zbog jezičkih barijera, već i zbog stereotipa usmjerenih prema njihovoj nacionalnosti i/ili vjeri. FRFG3D i ITFG1A su govorile o tome kako im je sve bilo teže jer nisu bile Francuskinje ili Italijanke ili zato što nisu mogle polagati psihološki test na engleskom, svom maternjem jeziku, iako je test prvobitno bio na engleskom (ITFG3D). Diskriminacija je bila vidljiva i kod stručnih aktera i akterki u Francuskoj kada su navodili primjer marokanske

porodice (FRIL6), kada su razgovarali o nasilju ili kada su izjavili da francusko društvo nije spremno da prihvati nasilje iz stranih zajednica (FRIL4). Drugi akteri i akterke su pokazali osviještenost o diskriminaciji prema migrantskim zajednicama (ITIJ4), prema ženama sa invaliditetom i osobama sa mentalnim poteškoćama (ITIO1 i SPIO4), a posebno prema muslimankama (FRIL10 i FRIL4).

³⁶⁸ SPFG1E, SPFG1A, SPFG2E, SPFG3B, SPFG3A, SPFG3H, SPFG3D.

Izgradnja majčinstva i očinstva

Ključni aspekt patrijarhalnog razmišljanja je autoritet oca kao simboličkog izvora muških privilegija. Kao takvo, roditeljstvo se konceptualizira kao značajna dimenzija muškog iskustva, što se može ilustrirati rastućim pokretom za prava očeva koji veliča ulogu oca i "prava očeva". Međutim, ove tvrdnje su u direktnoj suprotnosti sa općom i trajnom stvarnošću da, čak i kada djeca imaju zajedničke roditelje, žene preuzimaju većinu roditeljskih zadataka³⁶⁹ i očekuje se da imaju veću odgovornost, često do nemogućih nivoa: "dobre majke su brižne, odgovorne, osjetljive na potrebe svoje djece, stalno dostupne, nesebične, požrtvovane i zaštitnički nastrojene".³⁷⁰ Feministička teorija je utvrdila povezanost između patrijarhalnih vrijednosti i nasilja koje je ukorijenjeno u hijerarhijskim rodnim strukturama; rodnih stereotipa i nejednakosti. Uzimajući sve to u obzir, nije iznenađujuće da je odnos majke i djeteta često ključna meta za počinitelje koji namjerno pokušavaju oslabiti, iskriviti i narušiti taj odnos kako bi dobili moć i kontrolu unutar porodice.³⁷¹ Kada se dogodi nasilje u porodici, majke su često u fokusu države u smislu njihove sposobnosti da zaštite djecu od oca počinitelja, a istovremeno se od njih očekuje da održe odnos sa ocem kao roditeljem.³⁷² Nadalje, majke koje doživljavaju nasilje u porodici često se negativno ocjenjuju kroz normativne paradigme "dobrog majčinstva", čak i kada dokazi pokazuju da djeluju kako bi zaštitile svoje dijete i poboljšale sigurnost djeteta u veoma teškim okolnostima.³⁷³ Stoga se tvrdi da štetni diskursi o "dobroj majci" kao isključivo odgovornoj za svoju djecu podstiču

uporne diskurse okrivljavanja majki i da ih treba shvatiti kao rodno zasnovani pokretač nasilja u porodici i porodičnog nasilja.³⁷⁴

Istraživanje je otkrilo niz primjera takvih stavova, a preživjele iz svih jurisdikcija su rekle da postoje različita očekivanja od majki i očeva kada je u pitanju briga o djeci. Njihova opća percepcija očinstva je da očevi mogu raditi šta žele, jer su oslobođeni očekivanja, osuda i posljedica: "Otac, ma koliko malo činio, je odličan. A majka se zanemaruje, jer je to nešto što ona mora raditi" (SPFG2D). Ovo se dešavalo čak i u slučajevima kada su oba roditelja imala roditeljsku odgovornost, a samim tim i jednakost u donošenju važnih odluka vezanih za djecu: "Rekla sam da sam ih upisala u školu. A onda me sudija pitao zašto mu nisam rekla da ih treba upisati u školu? Rekla sam, pa, on je njihov otac (smijeh), trebao bi znati da će krenuti u školu. A on je rekao, pa zar ne misliš da si imala odgovornost da ga obavijestiš?" (UKFG4D). Ovo je također zabilježeno i u Francuskoj: "Kada ste u sistemu, postoji mnogo stvari koje su krajnje seksističke, na primjer, kada majka mora dokazivati da je bila na svim roditeljskim sastancima i kada treba kupiti kremu koju uvijek nosi kod doktora kada je potrebna, ali ne prečesto. S druge strane, od oca se ništa ne traži" (FRIL6).

Neki akteri i akterke objašnjavaju da su ove razlike u očekivanjima rezultat opstanka patrijarhalne kulture: "Italija je zapravo konzervativna zemlja i stoga ideja stereotipa da su žene supruge i majke i primarni skrbnici, da se u stvarnosti brinu o svojim muževima, djeci i roditeljima, i da su one pravi socijalni

amortizer Italije, nažalost, i dalje postoji. Kada biste pročitali akte mojih kolega, shvatili biste da postoji izrazito tradicionalan pogled na žene. Naravno, i dalje smo moderna zemlja, ali pokušaj da nas se vrati uz ognjište, kako kažu, uvijek je iza ugla". (ITIL7) Patrijarhalna shvatanja o važnosti uloge oca u porodici bila su evidentna, čak i kada postoje dokazi o počinjenju nasilja u porodici: "Sutkinja mi je rekla: 'Zato što si mu oduzela oca, tvoj sin će postati – oprostite na vrlo pogrdnom izrazu koji ne volim – ona je iskoristila ovaj izraz: peder i narkoman, jer si mu oduzela oca'" (ITFG1B).

Posljedice ovih razlika u standardima bile su značajne za majke koje su osjećale ogroman pritisak da se pridržavaju ideje savršene majke: "Učinila sam sve da ne izgubim svoju djecu. Ovo je veoma važno za majku: da radi, da se dobro ponaša i radi svoj posao..." (ITFG1D). Postojao je stvaran strah da će, ako ne ispune očekivane standarde, to biti iskorišteno protiv njih u postupku: "Ne možete ni zamisliti koliko je teško svakoj od nas ustati ujutro, jednostavno ustati iz kreveta i otići na posao, jer ne možemo uzeti bolovanje – i to se koristi protiv nas, jer smo onda nesposobne da se brinemo o svojoj djeci, svojim kćerkama i sinovima. Moramo uložiti nadljudske napore da ustanemo iz kreveta kako bismo održale kuću čistom, jer dolaze da nas provjeravaju" (SPFG2E). Druge su izjavile da su bile pod pritiskom da zanemare vlastita iskustva zlostavljanja i da stave svoju djecu na prvo mjesto; dobra majka potiskuje svaki osjećaj traume. "Oni od žena – majki pokušavaju zahtijevati, čak i kada shvate da postoji problem nasilja, da

³⁶⁹ Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) (2014) *OECD Factbook 2014: Economic, Environmental and Social Statistics*. Paris: OECD Publishing. Dostupno na: <https://doi.org/10.1787/factbook-2014-en>.

³⁷⁰ Elizabeth V. Gavey N. Tolmie J (2010) Between a rock and a hard place: Resident mothers and the moral dilemmas they face during custody disputes. *Feminist Legal Studies* 18(3): 253–274.

³⁷¹ Vidjeti pregled literature, br. 255, odjeljak 5.2.

³⁷² Marianne Hester, The Three Planet Model: Towards an Understanding of Contradictions in Approaches to Women and Children's Safety in Contexts of Domestic Violence, *The British Journal of Social Work*, Volume 41, Issue 5, juli 2011., str. 837–853.

³⁷³ Ateah C, Radtke L, Tutty L, et al. (2019) Mothering, guiding, and responding to children: A comparison of women abused and not abused by intimate partners. *Journal of Interpersonal Violence* 34(15): 3107–3126.

³⁷⁴ Maher, J., Fitz-Gibbon, K., Meyer, S., Roberts, S., & Pfizner, N. (2021). Mothering through and in Violence: Discourses of the 'Good Mother'. *Sociology*, 55(4), 659–676.

Peti dio Iskustva pravde

odmah prevaziđu svoje strahove i poteškoće u odnosu sa muškarcima radi djece, jer je važno da djeca imaju očinsku figuru, bez obzira na to da li je otac sposoban da obavlja svoju ulogu” (ITIL5). Nadalje, takva očekivanja se često nameću majkama bez ikakve pomoći ili institucionalne podrške u smislu vlastitog oporavka (BFG1C).

Preživjele su također izjavile da su majke koje ne ispunjavaju ove standarde podložne snažnim osudama i kritikama u vezi sa njihovom sposobnošću da budu roditelj: *“Kada stane pred sudiju, bude toliko povučena u sebe ili toliko slomljena da sudija počne sumnjati u to da je adekvatna majka koja može zadržati svoje dijete” (ITIL1). ITIO2 je otvoreno prepoznala predrasudu prema majkama u tom pogledu: “Iz slučajeva koje sam pratila, jasno je da postoji predrasuda prema*

majci kao roditelju, ali predrasuda iz svih uglova. Žena koja trpi nasilje i ne prijavi ga: postoji rizik da će se smatrati roditeljem nesposobnom za zaštitu djeteta”. To je često rezultiralo prijetnjama majkama da će im djeca biti oduzeta: “Stalno je bilo – oduzet ću ti djecu, ti si takva vrsta majke” (BFG1D).

Postojali su i dokazi o tome da su majke smatrane odgovornim za održavanje odnosa između djeteta i oca, kao i za njegovo roditeljstvo: *“Zato što sam žena, moja dužnost je bila da se pobrinem da on zna kako odgajati svoju djecu ili šta im je potrebno u različitim fazama života” (UKFG4D). Međutim, nije bilo odgovarajućih očekivanja od očeva u pogledu odnosa majke i djeteta: “Osnovna predrasuda. Prva stvar za koju se uvijek okrivljuje majka jeste odgovornost da otac pravilno obavlja svoju roditeljsku ulogu... Od žene*

se uvijek traži da objasni šta ona čini kako bi odnos između oca i djeteta funkcionirao, što se oslanja i na negativnu predrasudu o očinstvu – da muškarac ne može biti dobar otac ako nema nekoga ko ga u tome podržava. Nikada se ne postavlja isto pitanje u vezi sa ocem: kako on doprinosi odnosu majke i djeteta? To je predrasuda koja nije uvijek neizrečena, ali se može pročitati iz komentara koji se upućuju majkama u poređenju sa onima koji se upućuju očevima. Aplaudiramo kada otac odvede djecu u školu... dok se podrazumijeva da majka mora voditi brigu o školovanju djece” (ITIO3).

Ove dvostruke standarde u procjeni očinstva i majčinstva priznalo je više aktera i akterki, posebno u Italiji: *“Očevi nisu pod lupom, po mom mišljenju” (ITIL10).*

Sekundarna viktimizacija

Sekundarna viktimizacija "nastaje kada žrtva krivičnog djela osjeti da je bila izložena neadekvatnom, neosjetljivom ili neprikladnom postupanju, stavovima, ponašanju, odgovorima i/ili praksama organa krivičnog pravosuđa i socijalnih službi, **što dodatno pogoršava njenu prvobitnu traumu**".³⁷⁵ Takvo postupanje nije ograničeno samo na očite radnje koje se svjesno provode. One mogu uključivati i neodgovarajuće prakse koje rutinski primjenjuje pravno osoblje koje ne gaji lošu namjeru ili pristrasnost.³⁷⁶ Ključno je da se sekundarna viktimizacija može odnositi i na ishode, poput gubitka povjerenja u pravosudne organe.³⁷⁷ Način na koji se žrtve nasilja u porodici tretiraju u porodičnopравnim postupcima može imati dalekosežne posljedice u smislu povjerenja u pravosudni sistem općenito, posebno u pogledu vjerovatnoće da će se ponovo obratiti tom sistemu.

Nažalost, postoji više primjera ovakvog ponašanja u različitim jurisdikcijama. Veliki broj preživjelih, posebno u Francuskoj, izjavilo je da su ih gurali ka pomirenju i okrivili za nasilje.³⁷⁸ Preživjeloj ITFG3B sudija je rekao: *"On je opravdan u svom ponašanju, u svom*

nasilju, jer ja nisam bila dovoljno ljubazna prema njemu, nisam ga razumjela i nisam mu davala do znanja da je cijenjen". Preživjeloj FRFG1F, čiji je bivši suprug izvršio samoubistvo i pritom ubio tri policajca, rečeno je: *"To je bila moja krivica, jer da je imao svoju kćerku, to se ne bi dogodilo"*. Kada je bivši partner preživjele UKFG2B postao agresivan na sudu: *"Sudija ga je, naravno, ukorio i rekao mu da se smiri, a zatim pogledao mene i rekao: 'Ti si napravila ovaj cirkus'"*.

Preživjele u svim jurisdikcijama su izjavile da su se stručni akteri i akterke, a posebno sudski vještaci, loše ophodili prema njima i maltretirali ih.³⁷⁹ U Engleskoj i Walesu preživjele su opisale prisilu (UKFG1D, UKFG1F), okrivljavanje žrtve (UKFG1A, UKFG2A, UKFG3C, UKFG4B), pa čak i prijetnje od službenika i službenica Cafcassa (UKFG1D, UKFG1B, UKFG4C). U Italiji, preživjela ITFG2B je izjavila da joj je sudija prijetio u njenom predmetu: *"Sudija je jednom prilikom na jednom od preliminarne saslušanja rekao da će ga smjestiti u grupni dom. Ako ne budem sarađivala, ona će ga smjestiti u grupni dom i tako dalje"*. Agresivni akteri bili su poseban problem u Španiji, gdje je

jedna preživjela izjavila da ju je sudija tokom ročišta nazvao *"parazitom"* (SPFG2C), dok su druge opisivale čistu okrutnost: *"Uvijek su mi govorili da više nisam majka, da se trebam pomiriti s tim da više nisam majka, da sebi kažem da me moja djeca nikada nisu voljela, i govorili su mi veoma, veoma teške stvari"* (SPFG3D). Kao rezultat toga, mnoge preživjele su osjećale kao da im je oduzeta pozicija žrtve, te da su se prema njima ponašali kao prema počiniteljicama, a ne žrtvama (SPFG1D i SPFG2E).

Stručni akteri i akterke u Italiji prepoznali su da su brojni stereotipi uticali na odluke sudija, pri čemu se žene posmatraju kao osvetoljubive (ITIJ3) i okrivljuju zbog neuspjeha u zaštiti djece jer nisu ranije napustile počinitelja (ITIL10, ITIO3, ITIJ5, ITIL1, ITIL2, ITIL3). Također su bile okrivljene zato što njihova djeca nisu željela vidati oca. Akteri su također priznali visok nivo agresije prema preživjelim u Španiji, opisujući takvo ponašanje kao institucionalno nasilje nad ženama, a samim tim i sekundarnu viktimizaciju (SPIJ2, SPIJ5, SPIL5 i SPIL8, SPIJ5).

³⁷⁵ Gekoski A, Adler JR, Gray JM (2013) Interviewing women bereaved by homicide: Reports of secondary victimization by the criminal justice system. *International Review of Victimology* 19(3): 307–329.

³⁷⁶ Martin PY, Powell RM (1994) Accounting for the 'second assault': Legal organizations framing of rape victims. *Law and Social Inquiry* 19: 853–890.

³⁷⁷ Orth U, Maercker A (2004) Do trials of perpetrators retraumatize crime victims? *Journal of Interpersonal Violence* 19(2): 212–227.

³⁷⁸ BFG1A, BFG1E, BFG3A, BFG3E, UKFG2B, UKFG4D, UKFG4A, UKFG4C, FRFG1F, FRFG1A, FRFG1C, FRFG2B, FRFG2C, FRFG2A, FRFG3C, FRFG3B.

³⁷⁹ FRFG2A, FRFG2B, FRFG2C, ITFG1B, ITFG2A, ITFG3B, ITFG3C, SPFG1B, SPFG1C, SPFG1E, SPFG2C, SPFG3A, SPFG3E.

Emotivna cijena učestvovanja

Preživjele iz svih jurisdikcija govorile su o traumi koju je ovo iskustvo ostavilo u njihovom životu, kako u smislu nasilja bivših partnera, tako i načina na koji su se akteri ponašali prema njima tokom pravnog procesa. Govorile su o vlastitoj traumi i njenim manifestacijama u vidu stalnog straha, kako za vlastitu dobrobit i budućnost, tako i za budućnost svoje djece. Preživjele su opisale kako su patile od anksioznosti i napada panike, depresije (BFG1B, UKFG3B, SPFG2E, SPFG2A, SPFG3H), nepovjerenja u pravosudni sistem i srodne institucije te su primijetile promjene u ponašanju svoje djece. Neke su izrazile bijes zbog načina na koji se sa njima postupalo³⁸⁰ te opisale osjećaj izolacije (FRFG2A), kažnjavanja (FRFG3B, FRFG3A), mučenja³⁸¹ i stresa.³⁸² Druge su bile iscrpljene (SPFG2E, SPFG2A), dok su neke iskusile zdravstvene probleme,³⁸³ uključujući gubitak kose (SPFG1A) i nesanicu (SPFG2A). Većina je također govorila o visokom stepenu društvene stigme koju su doživjele.

Preživjele su također govorile o posljedicama zlostavljanja i sudskih postupaka na njihovu djecu. To je uključivalo napuštanje aktivnosti koje su djeca ranije voljela (poput sviranja violine za BFG2A), gubitak djetinjstva (SPFG1C, SPFG1A), odbacivanje majki i ispoljavanje agresije prema njima,³⁸⁴ probleme u školi (BFG1B, BFG2F, BFG3D, UKFG2C, SPFG1B), posttraumatski stresni poremećaj (PTSP), strah i napade panike (BFG2I, UKFG1E, SPFG2E, SPFG3C), opće probleme u ponašanju (UKFG4C) i nemogućnost izražavanja (FRFG1C). Neke preživjele su ispričale da su im se djeca potpuno promijenila (ITFG1A, ITFG1B, ITFG2D), imala noćne more (FRFG2C) ili osjećala krivicu zbog onoga što su rekli sudskom vještaku (ITFG2A i ITFG1B). Većina djece preživjelih također je razvila probleme sa mentalnim zdravljem, poput depresije i anksioznosti.

Gubitak vjere u pravdu

"Postoji potpuno užasavajuća dihotomija kada razgovarate sa advokatom, na primjer advokatom iz CDF-a, koji će vam objasniti zakon koji je izuzetno dobro napisan i na koji se možete osloniti. A u stvarnosti, pravosuđe uopće ne primjenjuje zakon. Tako da, eto. Više ne vjerujem u demokratiju. Imam osjećaj da živim u diktaturi, u državi bez zakona". (FRFG2A).

Preživjele su bile veoma svjesne zakona i politika u svojim jurisdikcijama te trenutaka kada se te procedure nisu poštovale. SPFG3B je opisala kako je: *"Primila rješenja u kojima je tekst nečega što je napisao advokat druge strane jednostavno kopiran i zalijepljen"*. Bilo je nekoliko slučajeva u kojima je nedostatak stručnosti doveo do podnošenja žalbe, posebno u Engleskoj i Walesu:³⁸⁵ *"Na kraju sam podnijela žalbu Cafcassu zbog nje, jer je bila užasna. Pokušala se umiješati u moju psihoterapiju, htjela je znati o čemu razgovaramo i prijetila mi je da će me vratiti na sud ako ne dobije te informacije. Dakle, prisilno me kontrolisala, pokušavajući me natjerati da budem u istoj prostoriji sa njom tokom posredovanja. Cafcass ne provodi postupak posredovanja, saznala sam to kada sam podnijela žalbu"* (UKFG1D).

Rezultat ovih neispunjenih očekivanja bio je da većina učesnica *"više ništa ne očekuje"* i da *"više neće prijavljivati"* (UKFG1B). Ili još gore, mnoge su smatrale da je pravosudni sistem i pravni postupak kroz koji su morale proći nanio još veću štetu njima i njihovoj djeci: *"Cijelo iskustvo je bilo mučenje koje je uslijedilo nakon prethodnog zlostavljanja, i govorim pomalo u ime svih nas kada kažem da smo u svojim domovima, u svojim kućama – što je bilo daleko od onoga što smo mislile – osjećale da ćemo pronaći rješenje i da će nam život postati lakši. Umjesto toga, našle smo se u vrtlogu i na kraju bile još više izmučene"* (SPFG1A). Ova ideja "mučenja" bila je široko prisutna u španskim fokus grupama,³⁸⁶ kao i stav da bi voljele da nikada nisu ni prijavile zlostavljanje i da ne bi preporučile drugim preživjelim da se uopće oslanjaju na pravosudni sistem: *"Ovome sam posvetila 11 godina. Da mogu vratiti vrijeme, ne bih prijavila. Svakoj ženi koja mi dođe i kaže da ima podršku, rekla bih: ne prijavljuj, jer sada imaš jedan problem, a kada prijaviš, imat ćeš ih još stotinu"* (SPFG1D).

³⁸⁰ BFG3B, UKFG2A, UKFG4A, FRFG1C, FRFG1A, FRFG2C, FRFG3A, ITFG3A, SPFG1B, SPFG1C.

³⁸¹ SPFG1A, SPFG1C, SPFG1D, SPFG2E, SPFG3H, SPFG3B.

³⁸² ITFG2A, ITFG1B, ITFG2C, ITFG2B, ITFG2D, ITFG3B, ITFG3C, ITFG3D.

³⁸³ BFG1A, SPFG1A, SPFG1E, SPFG2A, SPFG3H, SPFG3A.

³⁸⁴ BFG3B, UKFG2A, UKFG4A, FRFG1C, FRFG1A, FRFG2C, FRFG3A, ITFG1A.

³⁸⁵ UKFG1C, UKFG1D, UKFG2C, UKFG3A, UKFG4C, UKFG4A.

³⁸⁶ SPFG1A, SPFG1C, SPFG1D, SPFG2E, SPFG3H, SPFG3B.

Sažetak

Glavno očekivanje koje su preživjele imale od sistema porodičnog pravosuđa i stručnjaka i stručnjakinja koji u njemu rade bila je zaštita, odnosno da će se poduzeti mjere za zaštitu njihove djece od daljeg zlostavljanja. Međutim, iskustva većine preživjelih u uzorku bila su suprotna; većina ih je smatrala da su njihova djeca ostala nezaštićena, što je u nekim slučajevima imalo ozbiljne posljedice. Većina preživjelih u svim nadležnostima također je izjavila da smatraju kako njihova iskustva zlostavljanja nisu bila saslušana niti uzeta u obzir, čak ni kada su postojali potkrepljujući dokazi. Druge su smatrale da su bile namjerno utišane ili pod pritiskom da negiraju svoja iskustva nasilja kako bi postupak mogao napredovati.

Općenito, u svim nadležnostima, akteri i akterke navode da se dokazi vještačenjem smatraju neutralnim i ključnim te da sudije obično slijede preporuke vještaka. Međutim, postoji značajna zabrinutost kako među preživjelima, tako i među stručnim akterima i akterkama, u vezi sa kvalitetom izvještaja sudskih vještaka, navodeći nedostatak stručnog znanja i obuke.

U različitim nadležnostima i grupama zabilježeni su brojni primjeri stereotipizacije kod stručnih aktera i akterki, od kojih je većina bila zasnovana na rodu i odnosila se prvenstveno na žene, jer se smatralo da je veća vjerovatnoća da će žene podnijeti lažne optužbe za nasilje u porodici i povući svoje prijave. Također su postojali dokazi o stereotipima vezanim za klasne razlike i druge oblike diskriminacije na osnovu rase, migrantskog statusa i vjere.

Preživjele iz svih jurisdikcija izjavile su da postoje različita očekivanja od majki i očeva kada je u pitanju briga o djeci. Posljedice tih razlika u standardima bile su značajne za majke koje su osjećale ogroman pritisak da se moraju pridržavati ideje savršene majke i ostaviti po strani vlastita iskustva nasilja kako bi stavile djecu na prvo mjesto. Nadalje, one koje nisu ispunjavale ove standarde bile su osuđivane i kritizirane u pogledu svoje sposobnosti da budu roditelj. Također su postojali dokazi da su majke smatrane odgovornim za održavanje odnosa između djeteta i oca.

Nažalost, postoji mnogo primjera u svim jurisdikcijama u kojima su preživjele bile izložene sekundarnoj viktimizaciji tokom postupka. Velik broj preživjelih, posebno u Francuskoj, izjavilo je da su bile prisiljavane na pomirenje i optuživane za nasilje. Preživjele u svim jurisdikcijama izjavile su da su se stručni akteri i akterke, a posebno sudski vještaci, loše ophodili prema njima i maltretirali ih.

Nije iznenađujuće da su emocionalni troškovi bili visoki. Preživjele u svim jurisdikcijama govorile su o traumama koje je ovo iskustvo ostavilo u njihovim životima, kako u smislu nasilja njihovih bivših partnera, tako i načina na koji su se akteri i akterke ponašali prema njima tokom pravnog postupka. Preživjele su također govorile o posljedicama zlostavljanja i postupka na njihovu djecu. Ono što je još važnije, rezultat tih neispunjenih očekivanja od pravde bio je taj da većina učesnica smatra da su njihova iskustva bila gora zbog učestvovanja u pravosudnom sistemu.

Šesti dio

- Prepreke u pravosuđu

Istraživački konteksti za svaku od jurisdikcija iz drugog dijela postavljaju niz izazova za pravosuđe kojima se literatura bavi. Neki od tih izazova vidljivi su iz rezultata istraživanja predstavljenih u prethodnim poglavljima i odnose se na duboko ukorijenjena kulturna ponašanja u sistemu porodičnog pravosuđa koja su posebno problematična za

žrtve porodičnog nasilja. Naše istraživanje je također pokazalo da postoji niz sistemskih izazova koji su značajno uticali na sposobnost sistema porodičnog pravosuđa u svakoj od jurisdikcija da efikasno odgovori na slučajeve sa žrtvama porodičnog nasilja.

Saradnja između institucija

Iako se donekle pokazalo da postoji dobar stepen načelne saradnje između različitih aktera unutar sistema porodičnog pravosuđa i između socijalnih službi i mehanizama krivičnog pravosuđa, i dalje postoje značajne poteškoće. Relevantni akteri i akterke su navodili nedostatak koordinacije što je dovelo do toga da porodični sudovi nisu bili u toku sa relevantnim krivičnim postupcima koji su se istovremeno vodili.³⁸⁷ Navedena su kašnjenja u dobijanju informacija koje se odnose na krivičnopravne postupke, a posebno na sudske vještake zadužene da podnesu izvještaj porodičnom sudu (UKFG4D). U Engleskoj i Walesu, policija je navedena kao posebno problematična u tom pogledu, usprkos tome što postoje procedure za razmjenu informacija. Određeni broj aktera i akterki je naveo da se informacije često ne pošalju na vrijeme čime se odlaže postupak, policiji je redovno trebalo i do deset

sedmica da odgovori, ako uopće i odgovori:³⁸⁸ *“Mislim da postoje veoma strogi i nekako kruti sistemi, što razumijem. ...Ne znam, ponekad, ako ne tražite baš pravu stvar, na pravi način, u pravo vrijeme, nećete nužno ni dobiti tu informaciju”* (UKIO8). Slično tome, osoba UKIO9 navodi: *“policija nam neće samo slati informacije zato što ih mi tražimo. To se mora uraditi formalno, preko suda”*.

U Francuskoj, Španiji i Italiji postoji značajan problem u komunikaciji između porodice, sistema zaštite djece i krivičnopravnog sistema, bez sumnje zbog nedostatka nacionalnog nadzora i protokola koji bi je olakšali. Preživjele su pričale kako su porodični sudovi radili izolovano od drugih postupaka iako su bili obaviješteni da su se vodili ili da su u toku. Uobičajeno je da porodični sudovi ne pokušavaju da dobiju takve informacije i nastave sa predmetom

bez uzimanja tih informacija u obzir.³⁸⁹ Ovu percepciju dijele i stručni akteri i akterke (ITIJ5, ITIL1, ITIL6 i ITIO2), što prema osobi ITIO2 može biti zbog toga što je *“krivični postupak dugačak”*, pa stoga možda neće biti završen na vrijeme da bi građanski predmet uzeo u obzir krivični dokaz ili kaznu. Međutim, pokazalo se da postoji određena saradnja, iako u velikoj mjeri zavisi od lokalne prakse.³⁹⁰ *“Postoji manjak koordinacije, odnosno manjak koordinacije između sudova i drugih uključenih tijela [...] na kraju krajeva, to zavisi od dobre volje, a ne zato što imamo nekoga ili sistem koji nam omogućava da sve koordiniramo, u idealnom slučaju bismo mogli pristupiti tim izvještajima direktno, a ne da ih iznova i iznova podsjećamo”* (SPIJ1).

³⁸⁷ BIJ1, BIJ3, BIJ8, BIL12, BIL2 i BIO6, BIJ9, BIO6, BIO6.

³⁸⁸ UKIJ3, UKIJ6, UKIJ7, UKIJ8, UKIL1, UKIL5, UKIO3, UKIO5 i UKIO8, UKIJ7.

³⁸⁹ FRFG1A, FRFG2A and FRFG3C, FRIL2, ITFG1B, ITFG2D, ITFG2B, SPFG1E, SPFG1A, SPFG3C.

³⁹⁰ ITIO3, SPIJ1, SPIL11 SPIO3, SPIO6 i SPIO7.

Radno opterećenje

Radno opterećenje je glavni problem koji utiče na sposobnost stručnjaka i stručnjakinja koji rade u sistemu porodičnog pravosuđa, posebno onih koji su zaposleni u javnom sektoru. Manjak radne snage je istaknut kao poseban problem (BIL1, BIO1, BIO2, BIO6): *“Da, mnogo bi se moglo i trebalo uraditi i sve bi moglo bolje funkcionirati. Nažalost, čini se da smo svi previše opterećeni time. Mi smo zasićeni; šta da vam kažem? Treba nam više nadzora; ima malo radnika, puno posla, mnogo podnesaka i oskudni resursi”* (BIO6).

U Engleskoj i Walesu, veliki broj stručnjaka i stručnjakinja je govorio o pritisku pod kojim se nalazi Cafcass, što zauzvrat dovodi do kašnjenja: *“problem koji imamo u ovom trenutku je da je Cafcass preopterećen. To je moje mišljenje, ali umjesto da dobijete izvještaje za, recimo, znate, 10 sedmica, zna se desiti da je to recimo 14 sedmica”* (UKIJ2). Sudijes također preopterećene brojem predmeta koje vode i smatraju

da nemaju dovoljno vremena da se njima pozabave kako treba: *“Mislim, znate, znam da ovo nije vaša tema na kojoj radite, ali, znate, u svakom danu, zna se desiti da imam 5 predmeta privatnog prava, faktički jedan za drugim, 3 ujutro, 2 popodne. Nekad, jednostavno, niste u mogućnosti da uđete u slučaj dovoljno dobro da ga uradite kako treba”* (UKIJ3). Ovo je pogoršano povećanjem broja stranaka koje same sebe zastupaju u Engleskoj i Walesu, a što je uzrokovano ukidanjem pravne pomoći za porodičnopravne predmete: *“Znate da je to najveći izazov, po meni, strane koje se same zastupaju. I sugestija da se time štedi novac. Po meni se ne štedi novac tako. To samo znači da ročišta traju duže i da sudskih ročišta ima više”* (UKIJ8).

U Španiji su sudije govorile o velikom radnom opterećenju i osjećaju “zasićenosti” (SPIL3). Oni koji ne rade u specijalističkim sudovima za nasilje smatrali su da im je gore jer su morali

pokrivati različite oblasti. Međutim, ni sudije koje rade u specijalističkim sudovima nisu imune na veliko opterećenje (SPIJ1, SPIJ3, SPIJ5, SPIJ6). Ti akteri i akterke su podijelili kako to utiče na njihovu sposobnost obavljanja posla i brzinu kojom se od njih očekivalo da se bave predmetima: *“Problem pravosuđa u Španiji je zasićenost poslom, imamo brutalno opterećenje. Tako da, naravno, razumijem da u sudskim okruzima gdje imate jedno i gdje je pomiješano, odnosno bave se prvostepenim, bave se edukacijom, bave se nasiljem, gdje u isto vrijeme imate brod sa 25 imigranata, operaciju sa drogama, imate porodično suđenje gdje je nasilje nad ženama. Ne, oni se ne mogu jednako posvetiti kao ja”* (SPIJ1). Ovi radni uslovi očito utiču na advokate koji smatraju da im nije dato dovoljno vremena tokom postupka da efikasno zastupaju svoje klijente.³⁹¹ *“Ne daju nam vremena da adekvatno porazgovaramo sa žrtvama”* (SPIL1).

Dužina procesa

Relevantni akteri i akterke u svim jurisdikcijama u svim zemljama žalili su se na dužinu trajanja postupaka. Preživjele u Bosni i Hercegovini govorile su o postupcima koji traju preko četiri godine do odluke (BFG1B, BFG1A, BFG3H), osoba BFG1F navela je osam godina, dok je osoba BFG2G govorila o deset godina čekanja. Ovo su potvrdili i stručni akteri i akterke.³⁹² U Italiji su preživjele navele primjere predmeta gdje je bilo potrebno više od sedam godina do okončanja (ITFG1D i ITFG2B), a u Španiji je naveden primjer trajanja do 14 godina (SPFG1A) i do 11 godina u slučaju SPFG1D. Većina preživjelih u Italiji i Španiji žalila se na dugotrajno

čekanje da se njihovi predmeti okončaju, čime se produžavao stres za njih i njihovu djecu. U Francuskoj su i preživjele³⁹³ i stručni akteri i akterke (FRIJ1, FRIL2, FRIL4, FRI02) spomenuli dužinu postupka, a u jednom slučaju se radilo o trajanju od preko osam godina (FRFG1D).

Dobar dio ovih kašnjenja je dodatno pogoršan vremenom koje je bilo potrebno da sudski vještaci sačine svoje izvještaje, što je spomenuto u četiri od pet jurisdikcija. U Engleskoj i Walesu, gdje porodičnopravni postupci koji uključuju djecu podliježu “principu bez odlaganja”, postoji veliki broj

preživjelih koje su iskusile značajna kašnjenja u okončanju svojih predmeta zbog kašnjenja u dobivanju Cafcassovih izvještaja (UKFG2C, UKFG3A, UKFG4D), a to je potvrdio i veliki broj stručnih aktera i akterki³⁹⁴ koji su navodili da im je znalo biti potrebno 18 sedmica (UKIO7) i 26 sedmica (UKIJ8). U Francuskoj je za izvještaje vještaka navedeno da je potrebno više od godinu dana da se završe (FRIL3, FRIL9, FRIJ1), dok je u Španiji broj zaostalih predmeta kod psihosocijalnih timova varirao u zavisnosti od nadležnosti, od dva mjeseca do godine dana (SPI01) ili općenito 10 mjeseci čekanja SPIJ6.

³⁹¹ SPIL3, SPIL5, SPIL7, SPIL10, SPI01, SPIL1.

³⁹² BIJ1, BIJ2 BIJ3, BIJ9, BIL1, BIL2, BIL3, BIL9, BIO2, BIO6.

³⁹³ FRFG1E, FRFG1F, FRFG1A, FRFG1D, FRFG2A, FRFG3A, FRFG3C, FRFG3D.

³⁹⁴ UKIJ2, UKIJ3, UKIJ5UKIJ6, UKIJ7, UKIJ9 UKIL2, UKIL5, UKIL8, UKIL7 UKIO2, UKIO3 UKIO4, UKIO5, UKIO6, UKIO9.

Ograničena dostupnost pravne pomoći

Usprkos činjenici da su sve jurisdikcije u projektu uspostavile sistem da žrtve nasilja u porodici dobiju pravnu pomoć besplatno ili na osnovu imovinskog cenzusa, velika većina preživjelih izjavila je da nemaju pristup pravnoj pomoći. Razlog je to što je teško ostvariti pristup ili su preniske postavljene zahtjevi po pitanju primanja. Na primjer, u Italiji je granica za pravnu pomoć postavljena na manje od 11.000 eura godišnje. Kao rezultat toga, većina preživjelih morala je platiti pravnu pomoć koja je, s obzirom na dužinu trajanja postupka, pretjerano skupa. UKFG2A je potrošila 63.000 funti, dok je UKFG2C potrošila preko 100.000 funti. U Francuskoj su troškovi bili još veći, FRFG1A je potrošila više od 300.000 eura, dok je FRFG1D potrošila 340.000 eura. U Španiji su preživjele potrošile od 18.000 eura (SPFG3H), 50.000 eura (SPFG3C), pa do 80.000 eura (SPFG3A). Ekonomski uticaj je značajan: *“Uvijek sam morala plaćati advokate, potrošila sam novac. U dugovima sam, imam kredite kod svih banaka. Drugim riječima, dugujem sve”* (SPFG3B). Suočavanje sa troškovima ovih razmjera pogoršalo je njihov ekonomski već neizvjestan položaj nakon razdvajanja i ostavljene su da se bore da pokriju svoje i osnovne potrebe svoje djece. To je također uticalo na njihovu sposobnost da plate troškove

održavanja kontakta sa svojom djecom, FRFG3A je morala pokrivati putne troškove da bi održala kontakt sa djecom, odnosno da bi se pridržavala postojećih obaveza. FRFG3B je morala plaćati kiriju u Parizu i hipoteku na kuću u kojoj živi njen bivši partner. Mnoge su se oslanjale na porodicu da im pomogne oko troškova kao ITFG2C i SPFG1B. Značajan dodatni trošak bilo je plaćanje stručnjaka koji su često bili neophodni kako bi se prevazišao problem lošeg kvaliteta izvještaja sudskih vještaka: *“prosječni trošak tehničkog savjetovanja je oko 4/5 hiljada eura, dakle najmanje 2.500 eura po osobi, plus morate platiti svog konsultanta. Raspon troškova za konsultanta varira od 2.000 do 8/10 hiljada eura”* (ITIL2). I ITIJ1 pravi računicu: *“u Italiji, ne znam da li znate, postoji taj godišnji prihod od 11.000 eura, odnosno ispod 11.000 eura se može dobiti pravna pomoć, a čak i ako radite neki jednostavan posao i zaradite 12.000 eura, ne možete sebi priuštiti da plaćate desetine hiljada eura za suđenje”*.

Iz navedenih odgovora je jasno da su značajna prepreka u pristupu pravosuđu bili troškovi pravnog savjetovanja i/ili plaćanja izvještaja stručnjaka, pri čemu su se mnoge oslanjale na porodicu ili uzimale kredite.

Preživjelima koje nisu mogle priuštiti da plate dodatno vještačenje, nisu imale pravo na pravnu pomoć ili nisu mogle priuštiti dobrog advokata, jednostavno je bila uskraćena ravnopravnost tokom sudskih postupaka, kako je osoba SPI07 komentirala, *“dobri advokati su skupi”*. Ovo je posebno bio problem u Engleskoj i Walesu gdje postoji veliki broj strana koje se same zastupaju. To je dovelo do niza ozbiljnih posljedica po žrtve koje nisu razumjele pravila iznošenja dokaza ili nisu znale kako da vode postupak da u dovoljnoj mjeri pokažu da se nasilje desilo. Jedan od primjera je propust da se izvedu dokazi na ročištu za utvrđivanje činjenica koje je bilo lako dobiti, kao što su poruke sa mobilnog telefona, nešto što je osoba UKIJ10 nazvala *“jasnim ko dan”*. Ista ta osoba, sudija, je ispričala kako strane koje se same zastupaju stavljaju dodatni teret na sudije koji nisu bili u stanju ispuniti svoju ulogu: *“postajete učesnik, a većina sudija nije radila na takvim suđenjima... od nas se traži da mi vršimo unakrsno ispitivanje, a mi nismo za to obučeni”*. Odgovor, u nadležnosti konkretno ovog sudije, bio je da se imenuje staratelj za dijete jer bi se time osiguralo da će biti imenovan advokat koji bi mogao preuzeti te zadatke. Međutim, to nije uvijek moguće i zavisi od lokalne prakse.

Geografske barijere

Preživjele koje su živjele van gradova i u ruralnim područjima su bile u značajno nepovoljnom položaju u smislu pristupa pravosuđu. To je često bilo zbog nedostatka specijalizovanih usluga za žrtve nasilja u porodici i potrebe da putuju velike udaljenosti da bi pristupile pravosudnom sistemu ili da bi se povinovale sudskim nalogima. BIJ8 je komentirala da u manjim gradovima jednostavno ne postoje usluge pravne pomoći. ITFG1A je morala da putuje dvadeset ili trideset kilometara kako bi dovela djevojčice u kuću svog bivšeg partnera koju su nadzirale socijalne službe. SPFG1B i SPFG1D

su redovno morale da putuju po 30 km kako bi održale kontakt sa svojom djecom. Španski akteri i akterke su također isticali da postoji malo specijalizovanih sudova i da su oni koncentrisani u većim gradovima. Zbog toga su preživjele morale putovati iz okolnih lokacija: *“u Španiji trenutno imamo 106 ekskluzivnih sudova, ali imamo 431 sudski okrug, što znači da je ekskluzivnih sudova manje od 25% od broja koji bi trebao da postoji”* (SPIJ5). Osoba SPI01 je komentirala kako *“Kad mi je počeo ovaj posao, pošto nije bilo ničega, ja sam bila jedina osoba psiholog ovdje u svom gradu, koji je mali grad”*.

Nedostatak informacija o pravnom procesu

Preživjele u svim jurisdikcijama su se žalile na to koliko im je bilo teško razumjeti pravni proces i kako nisu dobile dovoljno objašnjenja pravnog procesa koji proživljavaju. Riječima FRFG1E, proces je "haotičan". UKFG2A se požalila da je imala 12 različitih sudija i nikada nije shvatila zašto, dok je UKFG3B podijelila da je prošla kroz utvrđivanje činjenica, a da nije

znala da se to dešava. Stručni akteri i akterke priznaju da je to problem i slažu se da preživjele imaju ograničeno poznavanje prava.³⁹⁵ To se također proširilo i na nedostatak svijesti o žalbenim procedurama, pri čemu su se mnoge preživjele u Italiji požalile da nisu imale pojma kako da se uložuje žalbu na rad uključenih aktera u procesu (ITFG1B, ITFG2B, ITFG3A, ITFG3D).

Covid

Istraživački projekat se odvijao tokom pandemije Covid 19, što je značajno uticalo na iskustva preživjelih i stručnih interesnih grupa koje rade u sistemu porodičnog pravosuđa. Sve jurisdikcije u projektu implementirale su hitne mjere kao što je odgađanje nehitnih ročišta, uvođenje ročišta na daljinu putem video poziva/Zooma ili telefonskog poziva i socijalno distanciranje kada su ročišta uživo nastavljena. Neminovno je spremnost sudova zavisila od postojeće infrastrukture, uz značajne varijacije na lokalnom nivou. U svim jurisdikcijama napravljen je izuzetak od obustave postupka za slučajeve koji se odnose na zaštitu maloljetnika. Za advokate i sudske vještace to je značilo i rad na daljinu (koristeći video ili telefonske pozive) kada primaju upute od klijenata ili razgovaraju sa članovima porodice, uključujući djecu. Razlikovala su se iskustva preživjelih koje su već bile

razdvojene od počinitelja. Mjere socijalnog distanciranja su ili intenzivirale situaciju sukoba ili su donijele neku vrstu predaha od potrebe da poštuju problematične aranžmane posjeta.

Naslijeđe pandemije Covid 19 u pravosudnom sistemu i dalje je tu. Prekid normalnog rada sudova imao je štetan uticaj na javno finansirane i pravno potpomognute sektore pravne profesije, čime su se pogoršale barijere u pristupu pravnom zastupanju. Pored toga, došlo je do pogubnog uticaja na protok predmeta kroz sudove i može se desiti da će trebati nekoliko godina da se zaostali krivični i porodični predmeti vrata na nivo prije pandemije. Ljudska cijena tih zaostataka je što žrtve još duže čekaju na pravdu, uz veću vjerovatnoću da će dokazi biti izgubljeni ili zaboravljeni u dužem čekanju na ročište.³⁹⁶ Ukratko, pandemija Covid 19

je pogoršala postojeću poziciju u mnogim zemljama, koje se, kako su rezultati ovog istraživanja pokazali, već bore sa pružanjem efikasne procesne pravde.

Ti problemi su odraženi u nalazima istraživanja. Prvo, kašnjenja uzrokovana pandemijom Covid 19 i kasnijim odugovlačenjem sudskog procesa navođena su u svim jurisdikcijama i među svim grupama aktera i akterki: *"predmeti koji su započeti prije dvije ili čak krajem 2019. godine, početkom 2020. godine još uvijek nisu riješeni. Dakle, bilo je užasno"* (SPIL8). Akteri i akterke u Bosni i Hercegovini, Francuskoj, Italiji i Španiji također su govorili o tome kako su sudovi obustavili sav rad, zaustavljajući sve ili većinu aktivnosti, osim u najtežim predmetima. Covid je značio gubitak interakcije uživo, što je bilo štetno za sudske ocjene. Drugi akteri i akterke su se osvrnuli na to kako

³⁹⁵ BIJ3, BIJ4, BIJ9, BIL11, BIO2, UKIJ2, UKIJ3, UKIJ4, UKIJ6, UKIJ8, ITIO2, SPIL2, SPIL7, SPIO3.

³⁹⁶ Vidjeti 'The Functioning of the Courts in the Covid 19 Pandemic' OESC Report, 2020 469170. pdf (osce.org). The report of the House of Lords Select Committee on the Constitution HL Paper 257, 2021 257.pdf (parliament.uk).

Šesti dio Prepreke u pravosuđu

je promjena u procedurama uticala na vođenje predmeta. Određeni broj učesnika i učesnica u Engleskoj i Walesu čvrsto je smatrao da interakcije između suda, pomoćnih institucija i strana uvijek treba da se odvijaju uživo (UKIJ1, UKIJ7, UKIL2, UKIO1, UKIO6). Smatrali su da se nešto opipljivo gubi prelaskom u online sferu, telefonsku ili pisanu komunikaciju, posebno u smislu ocjene dokaza svjedoka (UKIJ1, UKIL2, UKIL5). Osoba UKIJ4 je komentirala telefonske intervencije: *“Svi smo morali naučiti kako se nositi sa sudskim ročištima putem videa ili putem telefona, telefon zapravo nikada nije dobar. Ne možemo se vidjeti. Ne znamo je li neko prestao da priča ili da li je samo napravio pauzu. Nema vizuelnih znakova koji bi nam pomogli”*. U Španiji, na primer, učesnici i učesnice su se žalili na to kako su maske oduzele mnogo toga u komunikaciji (SPIJ6, SPIL11, SPIL12, SPIO7). Kao rezultat toga, neki učesnici i učesnice su odlučili da se vrate radu uživo na sudu čim im je to bilo dozvoljeno.³⁹⁷ Italija je bila jedina zemlja koja je prešla na pisane podneske kao opciju, a relevantni akteri i akterke to nisu pozitivno ocijenili (ITIJ4, ITIL2, ITIL4, ITIL7). Prema riječima osobe ITIL4: *“Nažalost, imali smo mnogo rada u pisanoj formi, a ne putem weba. Često pisani oblik nije bio lak za sudiju da razumije”*.

Suprotno tome, učesnici u Engleskoj i Walesu su smatrali da interakcije na daljinu funkcioniraju veoma dobro i da se ne dovodi u pitanje poštivanja zahtjeva procesne pravde.³⁹⁸ Prema riječima UKIJ4: *“ako se fokusiram na video, COVID je bio vrlo naglo učenje kako pravedno rješavati predmete putem videa. I mislim da smo, mislim da smo izašli na drugoj strani. I moje mišljenje je da, iako možda nije tako dobro kao ročište uživo, mislim da je to, mislim, video ročišta, pod uslovom da strana ima odgovarajuću opremu. I da ima odgovarajuće mjesto odakle se javlja. Mislim da je to savršeno u skladu sa članom 6 6”*.

Rezultati istraživanja su također pokazali uticaj pandemije Covid 19 na posjete. Posebna posljedica bilo je smanjenje posjeta koje je za neke učesnike i učesnice izgledalo kao namjerna instrumentalizacija pandemije: osoba ITIL3 je navela: *“Bilo je mnogo žalbi očeva koji nisu mogli vidati svoju djecu”*, a osoba UKIL7 je smatrala da su majke koristile Covid kao izgovor da prekinu kontakt. Međutim, to nije bilo ograničeno samo na očeve, dobar broj preživjelih u Španiji su doživjele značajno smanjenje i povlačenje posjeta sa svojom djecom (SPFG1D, SPFG2E, SPFG3H). *“Imala sam dva sata svakih 15 dana, a ta dva sata su zbog COVID-a smanjena na jedan sat. Viđala sam ih jedan sat svakih 15 dana, i tako jednu godinu, pod izgovorom COVID-a, i jedan video poziv”* (SPFG1D). Dok je su SPFG3H sati smanjeni sa osam mjesečno u centru za susrete na četiri sata mjesečno. Bilo je i preživjelih koje su nakratko izgubile kontakt sa svojom djecom, SPFG1D nije viđala svoju djecu tri mjeseca prije nego što je postignut novi dogovor. SPFG1C je potpuno izgubila kontakt sa svojim djetetom za vrijeme trajanja karantene, jer je otac živio u drugom gradu, a SPFG3D nije vidjela svoje dijete više od godinu dana. Zaista, veliki broj učesnika i učesnica je govorio o zatvaranju centara za susrete (SPIJ1, SPIJ3, SPIJ5) koje je dovelo do toga da *“ta djeca nisu viđala svoje roditelje”* (SPIL5).

Drugi su smatrali da su zbog pandemije Covid 19 postupci užurbani i završavani bez dovoljnog razmatranja dokaza. U Francuskoj je FRFG1C je ispričala kako je u njenom slučaju sud donio ishitrenu odluku da okonča predmet tokom izbijanja pandemije Covid 19 tako što je odlučio da dodijeli zajedničko starateljstvo i ne izvrši neophodne provjere u vezi sa nasiljem koje su ona i djeca doživjeli. Dok je u slučaju ITFG1B, u Italiji, ona izgubila starateljstvo nad svojom djecom jer ih je vakcinisala iako je otac bio protiv toga.

Postojale su i opipljive koristi, uglavnom u smislu povećanja osjećaja lične i opće sigurnosti koju su osjećale preživjele koje su mogle svjedočiti iz udobnosti svojih domova, a da ne moraju riskirati interakciju sa svojim bivšim partnerima (UKFG2A), što su i stručni akteri i akterke smatrali pozitivnom koristi od novih aranžmana³⁹⁹ (UKIJ4). *“Po pitanju posebnih mjera, to je mnogo olakšano, jer, naravno, niko nije bio u istoj prostoriji. I, ako su oboje bili u mogućnosti da uđu putem video poziva, mogli biste isključiti kameru. To je zapravo mnogo olakšalo mogućnost ravnopravnog učešća”*. Također je navedeno je da su ovi aranžmani stvorili veću fleksibilnost u radnim aranžmanima stručnih aktera i akterki, koji nisu morali putovati da posjete porodice lično (UKIO3) ili da se pojavljuju na sudovima širom zemlje (UKIL7 i ITIL6). Ovo je također imalo efekta na smanjenje troškova za klijente (UKIL7) *“Ne moram da tražim sudove; Ne moram provjeravati da li imam tačan iznos novca za parking. Sav taj stres je uklonjen, skinut. Klijentica ne mora plaćati put, niti vrijeme putovanja. Dakle, njihov trošak je manji”*. Kao rezultat toga, neki stručni akteri i akterke su svoje interakcije trajno prebacili na internet (FRIO2, FRIO4, ITIJ5, ITIL6, ITIO2) i oslonili se na tehnologiju koja je stvorena zbog pandemije kako bi poboljšali usluge za žrtve nasilja u porodici (SPIL5). *“Mi smo, sa uslugom za žrtve Tivolija, na primer, transformisali uslugu online upravo kako bi bila dostupnija. Napravljene su aplikacije koje omogućavaju uspostavljanje kontakta online, na primjer YOUPOL... državna policija je također kreirala kako bi se pomoglo prijavljivanju putem prenosa u operativne centre. MYTUTELA aplikacija je korisna u slučajevima uhođenja jer omogućava snimanje materijala primljenog putem mobilnog telefona. Sistemi i strategije su poboljšani”* (ITIO2).

³⁹⁷ UKIJ1, UKIJ4, UKIL2, ITIJ4, ITIJ5, ITIJ7.

³⁹⁸ UKIJ2, UKIJ4, UKIJ8, UKIL4, UKIL7, UKIO3, UKIO9.

³⁹⁹ UKIJ2, UKIJ3, UKIJ4, UKIJ6, UKIJ8, UKIL4, UKIL5, UKIL7, UKIL8, UKIO2, UKIO4, UKIO5, UKIO6, UKIO7, ITIL6, ITIL8, ITIO1.

Sažetak

Iako se donekle pokazalo da postoji dobar stepen načelne saradnje između različitih aktera unutar sistema porodičnog pravosuđa i između socijalnih službi i mehanizama krivičnog pravosuđa, i dalje postoje značajne poteškoće. Relevantni akteri i akterke su navodili nedostatak koordinacije što je dovelo do toga da porodični sudovi nisu bili u toku sa relevantnim krivičnim postupcima koji su se istovremeno vodili. U Francuskoj, Španiji i Italiji postoji značajan problem u komunikaciji između porodice, sistema zaštite djece i krivičnog pravnog sistema, bez sumnje zbog nedostatka nacionalnog nadzora i protokola koji bi je olakšali.

Radno opterećenje je glavni problem koji utiče na sposobnost stručnjaka i stručnjakinja koji rade u sistemu porodičnog pravosuđa, posebno onih koji su zaposleni u javnom sektoru. Manjak radne snage je istaknut kao poseban problem. U Engleskoj i Walesu veliki broj stručnjaka i stručnjakinja je govorio o pritisku pod kojim se nalazi Cafcass, što je zauzvrat dovodi do kašnjenja. Sudije u svim jurisdikcijama su također preopterećene brojem predmeta koje vode i smatraju da nemaju dovoljno vremena da se njima pozabave kako treba. Stoga ne iznenađuje da su se akteri i akterke u svim jurisdikcijama osim Engleske i Walesa žalili na dužinu trajanja postupka; najduži navedeni slučaj trajao je 18 godina. Kašnjenja su također uzrokovana dužinom vremena koje je bilo potrebno da sudski vještaci sačine svoje izvještaje, u Engleskoj i Walesu najduži period je bio do 26 sedmica, u Francuskoj preko godinu dana, a u Španiji se generalno čekalo 10 mjeseci (SPIJ6).

Usprkos činjenici da su sve jurisdikcije u projektu uspostavile sistem da žrtve nasilja u porodici dobiju pravnu pomoć besplatno ili na osnovu imovinskog cenzusa, velika većina preživjelih izjavila je da nemaju pristup pravnoj pomoći. Iz navedenih odgovora je jasno da su značajna prepreka u

pristupu pravosuđu bili troškovi pravnog savjetovanja i/ili plaćanja izvještaja vještaka, pri čemu su se mnoge oslanjale na porodicu ili uzimale kredite. Preživjelima koje nisu mogle priuštiti da plate dodatno vještačenje, nisu imale pravo na pravnu pomoć ili nisu mogle priuštiti dobrog advokata, jednostavno je bila uskraćena ravnopravnost tokom sudskih postupaka.

Preživjele koje su živjele van gradova i u ruralnim područjima su bile u značajno nepovoljnom položaju u smislu pristupa pravosuđu. To je često bilo zbog nedostatka specijalizovanih usluga za žrtve nasilja u porodici i potrebe da putuju velike udaljenosti da bi pristupile pravosudnom sistemu ili da bi se povinovale sudskim nalogima.

Istraživački projekat se odvijao tokom pandemije Covid 19, što je značajno uticalo na iskustva preživjelih i stručnih interesnih grupa koje rade u sistemu porodičnog pravosuđa. Sve jurisdikcije u projektu implementirale su hitne mjere kao što je odgađanje nehitnih ročišta, uvođenje ročišta na daljinu putem video poziva/Zooma ili telefonskog poziva i socijalno distanciranje kada su ročišta uživo nastavljena. Razlikovala su se iskustva preživjelih koje su već bile razdvojene od počinitelja. Mjere socijalnog distanciranja su ili intenzivirale situaciju sukoba ili su donijele neku vrstu predaha od potrebe da poštuju problematične aranžmane posjeta. Naslijeđe pandemije Covid 19 u pravosudnom sistemu i dalje je tu. Prekid normalnog rada sudova imao je štetan uticaj na javno finansirane i pravno potpomognute sektore pravne profesije, čime su se pogoršale barijere u pristupu pravnom zastupanju. Pored toga, došlo je do pogubnog uticaja na protok predmeta kroz sudove i može se desiti da će trebati nekoliko godina da se zaostali krivični i porodični predmeti vrate na nivo prije pandemije.

Sedmi dio

- Otuđenje od roditelja

Sedmi dio Otuđenje od roditelja

Koncept otuđenja od roditelja kreirao je Richard Gardner, danas diskreditirani psiholog, koji je tvrdio da djeca koja su navodila seksualno zlostavljanje tokom visoko konfliktnih razvoda pate od "sindroma otuđenja od roditelja" (PAS) uzrokovanog osvetom majke koja im je isprala mozak da povjeruju i doprinesu optužbama za zlostavljanje protiv njihovog oca.⁴⁰⁰ Ključ uspjeha ovog koncepta bio je u tome da što je dijete više odbijalo vezu, to je više "dokaza" sindroma otuđenja bilježeno. Teorija otuđenja od roditelja stoga preinačuje tvrdnje o zlostavljanju kao lažne alate za otuđenje, čime inherentno odvrća stručnjake i sudove od ozbiljnog razmatranja da li se zlostavljanje zaista desilo.⁴⁰¹

Gardnerova teorija i djelovanje su, međutim, sveobuhvatno kritizirani zbog nedostatka empirijske osnove, cirkularnosti i zbog njegovih problematičnih uvjerenja o seksualnom zlostavljanju.⁴⁰² Sindrom je odbacilo Američko medicinsko udruženje, Američko udruženje psihijata (APA), Američko psihološko udruženje zato što mu nedostaju potkrepljujući empirijski ili klinički dokazi i nije uključen u Dijagnostički i statistički priručnik za mentalne poremećaje ili Međunarodnu klasifikaciju bolesti. Godine 2020. Svjetska zdravstvena organizacija ga je uklonila iz Međunarodne klasifikacije bolesti (ICD-11), a Evropska asocijacija za psihoterapiju smatra da su termini i

koncepti "PAS" i "PA" neprikladni za upotrebu u bilo kojoj psihoterapijskoj praksi na osnovu toga "da postoji visok rizik i potencijal da se PAS/PA koncepti koriste na takav način da omogućavaju da nasilje nad djecom i njihovim majkama ostane neotkriveno i/ili da se osporava, budući da se njima zanemaruju bitni aspekti dobrobiti djece i rodno zasnovana priroda nasilja u porodici".⁴⁰³ Nadalje, legitimne i dobro utemeljene kritike Gardnera i koncepta PAS nisu dovele do smanjenja upotrebe njegovih ideja, već do njihove reformulacije. To je podrazumijevalo priznavanje kritike Gardnera kao pojedinca i PAS-a kao "sindroma" i udaljšavanje od upotrebe termina PAS kako bi se razlikovao od "otuđenja od roditelja" kao skupa ponašanja koji može uključivati bilo koji dokaz negativne reakcije djeteta prema roditelju. Ovo ide na štetu žrtava nasilja u porodici jer "dokazi" otuđenja često spadaju u okvire očekivanih reakcija na nasilje: opiranje djeteta i majke daljem kontaktu zbog straha i traume i snažne želje majki da zaštite svoju djecu od dodatnog zlostavljanja i traume.⁴⁰⁴ Fokusiranje na ponašanja također omogućava korištenje različitih pojmova za operacionalizaciju u suštini istog koncepta i taktika koje je predložio Gardner, kao što su "visoko konfliktni sporovi" ili "manipulacija roditelja" i izražen trend u korištenju ideja koje podupiru PAS iz perspektive usmjerene na dijete, kao što su "otuđeno dijete",

"otuđenje djeteta" ili "relacijski problem između djeteta i roditelja"⁴⁰⁵ da bi se tvrdilo da se radi o obliku prisilne kontrole koju zlostavljani roditelj vrši nad djetetom.

U 2019. godini, međunarodni mehanizmi i mehanizmi za ljudska prava koji se bave nasiljem nad ženama i djevojčicama i koji čine dio EDVAW platforme, kritizirali su korištenje koncepta otuđenja od roditelja⁴⁰⁶ i to su i nastavili raditi, kako kolektivno, tako i pojedinačno. U aprilu 2022. godine, i MESECVI i Specijalna izjaviteljica za nasilje nad ženama izjavile su da je "korištenja PAS-a protiv žena u slučajevima kada one osuđuju rodno zasnovano nasilje nad svojim kćerkama i sinovima dio kontinuuma rodno zasnovanog nasilja i može služiti kao osnova da se države pozovu na odgovornost za institucionalno nasilje".⁴⁰⁷ Izjaviteljica UN-a o nasilju nad ženama i djevojčicama je 2023. godine podnijela izvještaj⁴⁰⁸ Vijeću za ljudska prava u kojem se naglašava da je upotreba neutemeljenog i nenaučnog koncepta otuđenja od roditelja u velikoj mjeri orodnjena jer se pretežno koristi protiv majki. U izvještaju se dalje navodi da su "otuđenje od roditelja" i povezani pseudo-koncepti ugrađeni i prihvaćeni u pravnim sistemima u svim jurisdikcijama, uključujući među stručnjacima koji imaju zadatak da izvještavaju porodične sudove o

⁴⁰⁰ Gardner, R.A. (1992a). The Parental Alienation Syndrome: A Guide for Mental Health and Legal Professionals. Cresskill, NJ: Creative Therapeutics. Gardner, R.A. (1992b). True and False Accusations of Child Sex Abuse. Cresskill, NJ: Creative Therapeutics.

⁴⁰¹ Meier, J., 2020. U.S. child custody outcomes in cases involving parental alienation and abuse allegations: what do the data show? Journal of Social Welfare and Family Law, 42 (1).

⁴⁰² Vidjeti Richard Warshak, "Bringing Sense to Parental Alienation: A Look at the Disputes and the Evidence" (2003) 37:2 Fam LQ 273; Janet R Johnston & Joan B Kelly, "Commentary on Walker, Brantley, and Rigsbee's (2004) 'A Critical Analysis of Parental Alienation Syndrome and Its Admissibility in the Family Court'" (2004) 1:4 J Child Custody 77 [Johnston & Kelly, "Commentary on Walker et al"]; Carol S Bruch, "Parental Alienation Syndrome and Parental Alienation: Getting It Wrong in Child Custody Cases" (2001) 35:3 Fam LQ 527 [Bruch, "Getting It Wrong"]; Carol S Bruch, "Parental Alienation Syndrome: Junk Science in Child Custody

Determinations" (2001) 3:3 Eur JLF Ref 383; Richard Bond, "The Lingering Debate Over the Parental Alienation Syndrome Phenomenon" (2008) 4:1/2 J Child Custody 37; Lenore EA Walker, Kristi L Brantley & Justin A Rigsbee, "A Critical Analysis of Parental Alienation Syndrome and Its Admissibility in the Family Court" (2004) 1:2 J Child Custody 47; Lenore E Walker & David L Shapiro, "Parental Alienation Disorder: Why Label Children with a Mental Diagnosis?" (2010) 7:4 J Child Custody 266; Joan S Meier, "A Historical Perspective on Parental Alienation Syndrome and Parental Alienation" (2009) 6:3/4 J Child Custody 232 [Meier, "A Historical Perspective"]; Janet R Johnston & Joan B Kelly, "Rejoinder to Gardner's 'Commentary on Kelly and Johnston's 'The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome'" (2004) 42:4 Fam Ct Rev 622; Michele A Adams, "Framing Contests in Child Custody Disputes: Parental Alienation Syndrome, Child Abuse, Gender, and Fathers' Rights" (2006) 40:2 Fam LQ 315.

⁴⁰³ Statement on Parent Alienation Syndrome (PAS) - EAP (europsyche.org)

⁴⁰⁴ Vidjeti Jennifer Houlst, "The Evidentiary Admissibility of Parental Alienation Syndrome: Science, Law, and Policy" (2006) 26:1 Child Legal Rts J 1 at 18ff.

⁴⁰⁵ Kao što je navedeno u Dijagnostičkom i statističkom priručniku za mentalne poremećaje Američkog psihijatrijskog udruženja (4. izdanje).

⁴⁰⁶ Vidjeti izjavu platforme EDVAW https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/SR/StatementVAW_Custody.pdf, 2019

⁴⁰⁷ <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/Issues/women/sr/2022-08-15/Communique-Parental-Alienation-EN.pdf>

⁴⁰⁸ Custody, violence against women and violence against children - Report of the Special Rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences, n84.

najboljem interesu djeteta. Ovo je navelo neke vlade da se usprotive njihovoj upotrebi i/ili izdavanju relevantnih sudskih smjernica, kako je opisano u drugom dijelu. Otušenje od roditelja se stoga treba smatrati "pseudonaukom", međutim, usprkos

tome što je to široko prepoznato, primjena ove teorije se značajno ukorijenila i koristi se prilično uspješno za negiranje tvrdnji o nasilju u porodici i seksualnom zlostavljanju u sistemima porodičnog pravosuđa globalno.⁴⁰⁹ Dokazi o rasprostranjenosti PAS-a i

srodnih koncepata predstavljani su u pregledu literature za svaku od jurisdikcija koje se obrađuju u ovom projektu u drugom dijelu, a u ovom poglavlju ćemo se osvrnuti kako se, ako se uopće, koncept pojavio u našim nalazima.

Svijest o konceptu

Generalno govoreći, uočen je dobar stepen svijesti o konceptu u svim jurisdikcijama i među svim grupama aktera i akterki. Čini se da i u literaturi postoje saznanja o široko rasprostranjenosti upitnosti njegovog porijekla i korištenja u slučajevima žrtava nasilja u porodici (SPIJ3, SPIJ5, SPIL3 i SPIL4): "Otuđenje od roditelja smislio je muškarac, Gardner, mizoginik u to vrijeme, koji jedino što pokušava je da skrene pažnju na majku kada djeca, kada djeca ne žele da budu sa ocem, jer otac, otac stvara to odbacivanje, a zato što mu majka govori da su to djeca" (SPIL5). Jedna preživjela, SPFG3C, komentirala je da u njenom predmetu sud otvoreno odbio primjenu ovog koncepta: "Također je jasno stavljeno do znanja da je SAP (PAS) pseudonauka i da me ne mogu etiketirati tim SAP-om". Veliki broj aktera i akterki ovo nije smatralo

"sindromom", odnosno "dijagnozom" (UKIJ6 i UKIJ3) te su navodili da se ne treba tako ni nazivati. U Francuskoj je jedina intervjuirana sutkinja istakla da je otušenje od roditelja "teorija koja je jasno osporena. Kritikovana u svakom slučaju. Rečeno nam je da je se pazimo jer je neki akteri obično primjenjuju na slučajeve koji ne potpadaju pod taj proces", stoga, iako misli da "postoji i da je svejedno potrebno ispitati", navodi da je "bolje ne koristiti taj termin ili biti vrlo oprezan prije nego što to učinite". Drugi akteri i akterke u Francuskoj također su odbili korištenje ovog koncepta (FRIL4, FRIL6, FRIL7, FRIL8, FRIO4) i nije im bilo ugodno govoriti o tome (FRIJ1, FRIL2, FRIL3, FRIO2). Osoba FRIL6 je navela: "meni je to izraz od kojeg se naježim", a osoba FRIL7 kaže da se u njenom gradu nikako ne koristi: "Ne, potpuno su protiv toga. Odmakli smo se od toga". FRIL3

govori o sudijama koje "apsolutno ne žele ulaziti u tu raspravu". FRIL9 dodaje da nikada nisu vidjeli da se koristi u naredbi suda jer sudije odbacuju taj koncept. U Italiji se dobar broj sudija i advokata složio da se ti termini ne bi trebali koristiti, pozivajući se na to da je Vrhovni sud presudio da to nije "naučni" termin,⁴¹⁰ iako su ITIL4 i ITIL9 priznali da se često koristio u prošlosti. U Španiji je veliki broj aktera i akterki rekao da nikada nisu koristili taj termin (SPIJ1, SPIJ3, SPIJ6, SPIL10, SPIL3) i da ga uopće ne treba koristiti.⁴¹¹ Otušenje od roditelja se na različite načine opisivalo kao "nedozvoljeno" (SPIJ4), "zabranjeno" (SPIL2), "nenaučno" (SPIL1) koje se "ne treba uzeti u obzir" (SPIJ5) i koje je "konačno zabranjeno" (SPIL1). SPIO navodi "Nama je zabranjeno, ustvari, zabranjeno je na sudu da ga koristimo. Mislim, dobijemo ukor".

⁴⁰⁹ Ibid.

⁴¹⁰ ITIJ1, ITIJ2, ITIJ4, ITIJ8, ITIL1, ITIL2, ITIL4, ITIL5, ITIL6, ITIL8, ITIL9.

⁴¹¹ SPIJ1, SPIJ3, SPIJ4, SPIJ5, SPIL1, SPIL11, SPIL2, SPIL3, SPIL4, SPIL5, SPIL6, SPIL7, SPIO1, SPIO2, SPIO3.

Otuđenje od roditelja, samo se tako ne naziva, uz orodnjene pretpostavke

Međutim, svijest o tome da je *termin* problematičan i/ili zabranjen nije rezultirala iskorjenjivanjem koncepta i pretpostavki na kojima se zasniva. U svim jurisdikcijama zabilježeno je široko rasprostranjeno gledište da su, iako je sam pojam/koncept irelevantan, ponašanja koja se obično povezuju s njim ključno pitanje (UKIJ3, UKIJ6, UKIL1, UKIL5), gdje osoba UKIL1 prepoznaje da sam koncept zapravo može biti *“manje koristan”*. Ovaj stav objašnjava uočenu široko rasprostranjenu kontinuiranu upotrebu koncepta, samo što se tako ne naziva, kao i percepciju da on objašnjava određena ponašanja koja nisu izuzeta optužbama za nasilje u porodici. Osoba SPI07 je komentirala kako koncept ne postoji, ali ponašanja postoje, navodeći: *“Otuđenje od roditelja kao takvo očito ne postoji, u redu? Ali ono što se zove, recimo, očeva zloba. Majčina zloba. To postoji. To postoji. Bilo je slučajeva instrumentalizacije djece”*. Drugi su smatrali da otuđenje od roditelja može biti i nenamjerno i nesvesno.⁴¹²

Pokazalo se da postoji rašireno vjerovanje da su majke te koje se bave otuđenjem od roditelja. Prema BIL12, otuđenje od roditelja znači *“majke koje ih [djecu] potiču da se tako ponašaju, i majke su krive što djeca ne žele vidati svoje očeve”*, dok osoba BIJ7 to opisuje *“kada majka utiče na djecu protiv oca”*. Prema UKIJ7, to bi moglo biti rezultat toga što *“se majka pokušava predstaviti većim herojem, pretpostavljam. Ja se brinem o tebi, ja pazim na tebe, ja sam ovo, on ne radi ništa, možda se pojavi s vremena na vrijeme, on ne radi ovo, i on me je, znaš, sjeti se, udario, uradio je ovo, uradio je ono”*. Dok je za UKIJ5 to više povezano sa majkama kao *“zlostavljanim”* roditeljem: *“mama otuđuje, recimo mama, zlostavljana, nezlostavljajući roditelj, preživjela-žrtva. Ona će često otuđivati, jer potvrđuje ono što su djeca vidjela ili čula”*.

Ovakva percepcija majki kao odgovorne osobe za otuđenje od roditelja prisutna je i u Francuskoj, kako FRIJ1 navodi: *“On priča kao njegova majka. Zbog toga, on*

mrzi svog oca”, dok FRIL9 komentira: *“često su to više majke, koje će na kraju iskoristiti dijete i uspjeti ga lobotomizirati”*. U Italiji ITIL1 spominje kako *“[koristimo] simbiotsku majku, funkcionalnu vezu, pakt o savezu ili majka nije u stanju obuzdati vlastita emocionalna stanja i odgovara na njih uslovljavanjem djeteta”*, a ITIJ5 navodi kako to majka često koristi u *“odmazdi nad ocem”*. SPIL7 smatra da je to rezultat poistovjećivanja s majčinim problemima nakon razdvajanja: *“Oni doživljavaju proces tugovanja svojih majki a ne očeva, i stoga se na neki način svrstavaju na stranu majke i štite ih, krive oca u mnogim situacijama”*. Također je važno napomenuti da je Španija bila jedina jurisdikcija u kojoj je izričito rečeno da se otuđenje od roditelja koristi da bi se djeca razdvojila od majke (SPFG1C i SPI06).

Definicija otuđenja od roditelja

Akteri i akterke su konkretno pitani da li su čuli za pojam, da li vjeruju da postoji i kako ga razumiju. Mnogo toga je zapaženo u izrazima koji su korišteni da se opiše njihovo razumijevanje otuđenja od roditelja, kako u smislu vrijednosnih sudova koji se implicirano donose o navodnom roditelju koji

otuđuje, tako i u pogledu širokog spektra ponašanja koje obuhvata. Mnogi akteri i akterke su koristili termin *“manipulacija”* (UKIL2, UKIJ2, UKIL4). Osoba UKIL4 je iskoristila izraz *“naoružan”* da opiše kako roditelj koji otuđuje *“iskorištava”* djecu. U Francuskoj, osoba FRIL2 se osvrnula na

djecu koja su *“instrumentalizirana”* u sukobu. U Španiji su se manipulacija i *“uticaj”* također direktno povezivali sa otuđenjem od roditelja,⁴¹³ a osoba SPIL6 je iskoristila termin *“indoktrinacija”*. Velika većina aktera i akterki otuđenje od roditelja vidi kao negativan uticaj na dijete protiv drugog

⁴¹² UKIJ1, UKIJ2, UKIJ5, UKIL4, UKIL5, FRIL9, SPIL12, SPIL7, SPIL8.

⁴¹³ SPFG2E, SPIJ2, SPIJ3, SPIL10, SPIL12, SPIL4, SPIL8, SPIL9, SPI04, SPI05, SPI06, SPI07.

roditelja.⁴¹⁴ UKIJ1 to opisuje kao *“blaćenje roditelja”*, a to shvatanje dijele i UKIJ5 i UKIJ8. Dok UKIJ4 to definira kao da *“minimiziranje uloge drugog roditelja u životu djeteta”*, ITIJ7 govori o *“ometajućem ponašanju”*.

Data su i druga objašnjenja i definicije: *“oduzimanje djece od roditelja”* (BIJ10) i *“otmica”* (BIL11), ali i *“Emocionalno i generalno razdvajanje odnosa, odakle dolazi nepovezanost između jednog roditelja i djeteta”* (BIL1) i *“sprečavanje komunikacije”* između djece i drugog roditelja (BIO1). U Engleskoj i Walesu se otuđenje od roditelja razumijeva kao

situacija u kojoj jedan roditelj sprječava djecu da stupe u kontakt sa drugim roditeljem bez valjanog razloga (UKIJ8, UKIL1, UKIL3, UKIO9) ili kao nešto što dolazi direktno od djeteta, kada *“neopravdano odbijaju roditelja”* (UKIL7), što su u Italiji ITIJ1, ITIL10 i ITIJ3 i SPIJ2 u Španiji opisali kao *“neosnovano odbijanje”*. Za druge je to značilo situaciju kada jedan od roditelja ne promovira odnos sa drugim roditeljem (UKIO4, UKIO5, UKIO7, UKIO9). Ovakvo poimanje bi se moglo odnositi na nerazgovaranje o drugom roditelju i ne ohrabrivanje djeteta na aktivan način da ima trajnu vezu sa drugim roditeljem,

iako UKIO9 također prepoznaje da nepromoviranje njihove veze može biti adekvatna reakcija nakon zlostavljanja.

Relevantni akteri i akterke u svim jurisdikcijama izrazili su čvrsto mišljenje da otuđenje od roditelja šteti djeci.⁴¹⁵ Tu su uključena i lažna sjećanja na drugog roditelja.⁴¹⁶ UKIJ7 i UKIJ9 to smatraju oblikom prisilne kontrole, a u Italiji i Španiji, akteri i akterke otuđenje od roditelja nazivaju *“sukobom lojalnosti”* (ITIJ7, ITIL9, SPFG2E, SPIJ2, SPIL7) koji bi mogao dovesti do toga da *“djeca povraćaju prije nego što vide oca”* (SPIJ3).

Preformulacije otuđenja od roditelja

Preformulacije koncepta, posebno one koje su uključivale okrivljavanje majki, adresirane su u istraživačkoj literaturi i također su ih iznjedrili naši nalazi. U Engleskoj i Walesu, UKFG1D je optužena za *“parentifikaciju”*, UKFG3C za *“anihilaciju roditelja”*, dok je UKFG3A rečeno da je *“majka kriva, podsvjesno, iako možda ne govori ništa, podsvjesno”*. U Francuskoj su dvije preživjele optužene za *“instrumentalizaciju”* (FRFG1A i FRFG3A), a u Italiji se za ITFG2B upotrijebio izraz *“majčin balon”* da se kaže kako ona *“nije sarađivala i kako je bila opstruktivna”*. Za ITFG3A je rečeno da je *“distancirajuća majka”* koja je *“otuđivačka”* i *“manipulativna”*, dok je ITFG3C rečeno da *“ne legitimira oca”*. U Španiji su preživjele navodile sljedeće izraze koji su korišteni u njihovim predmetima da impliciraju otuđenje od roditelja: *“prepreka u odnosu između sina i oca”* (SPFG1F), *“instrumentalizacija”*

i *“parentifikacija”* (SPFG1A, SPFG2B, SPFG3C), *“blokiranje”* (SPFG3A i SPFG3C), *“manipulacija”* (SPFG3C).

Stručni akteri i akterke su također koristili izraze slične navedenim u definiranju otuđenja od roditelja, međutim, u Italiji smo naišle na najveći broj i na najraznovrsnije preformulacije otuđenja od roditelja, kao što su *“zlonamjerna majka”* (ITIJ2) ili *“ponašanja roditelja koja mogu uslovljavati ili uticati na reakciju djece”* (ITIJ4). Drugi termini koji su navođeni su *“opstruirajuće ponašanje”* (ITIJ7), *“omalovažavanje”* drugog roditelja (ITIL1), *“majčino neprijateljsko ponašanje”* koje ometa odnos između oca i djeteta (ITIL10), *“simbiotska majka”* (ITIL2) i *“manipulacija”* (ITIO2). Treba dodati da su akteri i akterke koristili ove termine da opišu ono što su vidjeli i čemu su svjedočili, ali ne

znači nužno da oni podržavaju ili odobravaju takvu terminologiju. Na primjer, sudija koji je naveo termin *“zlonamjerna majka”*, ITIJ2, također dodaje: *“ali ponavljam, sve što nema općepriznatu čvrstu naučnu osnovu”*. To je bio slučaj i u Španiji gdje je veliki broj stručnih aktera i akterki spomenuo da je *“manipulacija”* najčešće korišteni termin,⁴¹⁷ a slijede termini kao što su *“uticaj”* (SPIJ4, SPIL3, SPIO1), *“instrumentalizacija”* (SPIL7, SPIO2, SPIO7), *“interferencija”* (SPIO1, SPIO3, SPIO6) ili *“odbacivanje figure oca”* (SPIO2). Osoba SPIJ5 je navela različite primjere kada je u ulozi sudije vidjela da se otuđenje od roditelja zamjenjuje drugim terminima: *“Bilo je mnogo presuda u kojima se ne koristi izraz sindrom otuđenja od roditelja, ali se koristi roditeljsko uplitanje, blokiranje. Postoji još jedan termin koji se koristi, morbidni poremećaj”* (SPIJ5).

⁴¹⁴ UKIJ1, UKIJ2, UKIJ4, UKIJ5, UKIJ6, UKIL1, UKIL3, UKIL5, UKIL7, UKIL8, UKIO2, UKIO3, UKIO4, UKIO8, ITIJ4, ITIJ5, ITIJ7, ITIL2, SPIL4, SPIL7, SPIL8, SPIL12, SPIO1.

⁴¹⁵ BIJ2, BIO1, UKIJ3, UKIJ5, UKIJ7, UKIJ9, UKIL1, UKIL2, UKIL4, UKIO1, FRIL1, ITIJ1, SPIL6, SPIL9, SPIO5, SPIO7.

⁴¹⁶ UKIO5, UKIO7, UKIO8, ITIJ1, SPFG1E, SPFG2E, SPIJ2, SPIO1, SPIO3, SPIO5, SPIO7.

⁴¹⁷ SPIJ1, SPIJ2, SPIJ3, SPIJ6, SPIL10, SPIL2, SPIL3, SPIL5, SPIO5 i SPIO6.

Korištenje otuđenja od roditelja na sudu

U Bosni i Hercegovini se najmanje spominjalo korištenje koncepta otuđenja od roditelja. Nijedna preživjela ga nije spomenula. Opći stav među relevantnim akterima i akterkama je bio da to nije koncept koji je u upotrebi u zemlji (BIL12, BIL7 i BIO5) i da mnogi uopće nisu ni čuli za taj termin.⁴¹⁸

U Engleskoj i Walesu, značajan broj aktera i akterki je komentirao čestu upotrebu otuđenja od roditelja na sudu,⁴¹⁹ mnogo puta kao "posljedicu, kao kontraargument zlostavljanju" (UKIJ6, UKIO6 i UKIO8). Prema UKIL4: "često se može koristiti taktički. Opet, ima tendenciju da ide uz, ili može ići uz nasilje u porodici, jedna strana će tvrditi da se desilo nasilje u porodici, a druga strana otuđenje od roditelja, i onda je to neka vrsta klinča, budu u klinču u tome". Dok osoba UKIL5 navodi da ga koriste kada su na strani oca. Nadalje, prema UKIL3 i UKIO3 termin se toliko pretjerano koristi da je postalo teško prepoznati "stvarne" slučajeve. Osoba UKIJ10 navodi da je njegova upotreba "rasprostranjena" i da se povećala u posljednje dvije do tri godine u njegovom području zbog "mnogo većih akademskih rasprava na tu temu", međutim, taj isti sudija nije bio svjestan ikakvih kritika koncepta među akademskim radnicima ili praktičarima, "rekao bih da postoji prilično mainstream prihvaćanje da postoji" i "ne mislim da je više zastupljen u slučajevima nasilja u porodici". Prema riječima UKIL3: "To su postale nekakve popularnih riječi u laičkom razumijevanju porodičnog prava, i zbog toga je prepoznavanje slučajeva u kojima postoje iskreni slučajeve otuđenja od roditelja dosta teže". Nivo prihvatanja da otuđenje od

roditelja postoji je takav da će neki sudovi imenovati dječjeg staratelja u slučajevima u kojima je ono izneseno (UKIO2). "Pohađale su se edukacije na kojima se govorilo o otuđenju od roditelja, te stoga imam svijest o nekim teorijama zaštite djece... u slučajevima otuđenja od roditelja, nije neuobičajeno da se imenuje staratelj koji će pomagati, jer je sasvim uobičajeno da dijete pokazuje prilično snažne reakcije u ponašanju na sve što se dešava u jednom domaćinstvu. Dakle, vrlo često dobijete staratelja, što predstavlja dodatni stručni kredibilitet dokazima vještaka" (UKIJ4).

Shodno tome, dvoje sudija (UKIJ3 i UKIJ4) su izjavili da su zaključili da je u nekim slučajevima došlo do otuđenja od roditelja. UKIJ3 se detaljnije prisjeća:

"Je li bilo slučajeva u kojima su me dokazi naveli da zaključim da je roditelj pokušao uticati na dijete sa ciljem da ga udalji od drugog roditelja? Jeste, bilo je, i moji nalazi su ukazivali na to [...] da li to želite da nazovete otuđenjem od roditelja ili želite da to nazovete otac koji nanosi štetu djetetu, tražeći, pokušavajući da unesete tu činjenični obrazac koji nije imao nikakvu, sličnost sa stvarnošću, to zapravo nije važno. Moja lična percepcija je da se mi izgubimo u toj etiketi, a zapravo se trebamo fokusirati na ponašanje" (UKIJ3).

Ipak, bilo je nekoliko aktera i akterki koji su rekli da se otuđenje od roditelja rijetko koristi (UKIJ8, UKIL8, UKIO7). Prema UKIJ8, koristi se u ne više od 20% slučajeva.

U Francuskoj, FRIL1 navodi da je to "vrlo trendi" koncept među advokatima, što

su ponovili i FRIL4, FRIL9 i FRIO4, koji su svi svjedočili da koncept na sudu koriste drugi advokati, istovremeno naglašavajući kako se ne slažu s njim. Osoba FRIL6 navodi da je čula da taj izraz koriste i sudije, iako FRIL9 kaže da se taj izraz nikada ne koristi u presudama. Osoba FRIO2 komentira kako je to zabranjen izraz u Francuskoj jer ga "ne priznaje psihijatrijska klasifikacija". Prema ITIJ1, ITIL1 i ITIO2, korištenje otuđenja od roditelja na sudovima je sve veći problem u Italiji koji je, prema ITIJ7, uobičajen i u predmetima u kojima nema optužbi za zlostavljanje u porodici, iako ITIJ4 i ITIJ8 navode da se ne koristi u presudama. U Španiji, advokati i advokatice SPIL12, SPIL2, SPIL6, SPIL9 i članovi i članice psihosocijalnog tima (SPIO2, SPIO3 i SPIO5) navode da se otuđenje od roditelja "nažalost" (SPIO2) često koristi na sudu. Dok su SPIL7, SPIO4, SPIO6 i SPIO7 komentirali kako sudije obično traže od psihosocijalnog tima da procijeni postoji li otuđenje od roditelja u predmetu ili ne.

U Španiji je prepoznato da se otuđenje od roditelja ne spominje službeno na sudu, a posebno ne u presudama jer bi to dovelo do žalbe (SPIL11). Umjesto toga, spominje se korištenjem različite terminologije, kao što je opisano iznad (SPIL1, SPIL4, SPIO1 i SPIO2). SPIO2 priznaje da "makar u mom iskustvu, nije se desilo da dođe sudski nalog. Upotreba SAP-a kao naziva, ali od nas se traži da se djetetovo odbacivanje očeve figure proučava i objašnjava na forenzičkom nivou. Dakle, mi bismo to objasnili realnošću porodice, ali fraza koja se koristila je da je potrebno objasniti djetetovo odbacivanje očinske figure".

⁴¹⁸ BIJ4, BIJ5, BIJ6, BIL2, BIL3, BIL5, BIL6, BIL8, BIO3, BIO4 i BIO6.

⁴¹⁹ UKIJ1, UKIJ3, UKIJ5, UKIJ6, UKIJ9, UKIL12, UKIL3, UKIL4, UKIO3, UKIO6, UKIO8.

Korištenje otuđenja od roditelja među sudskim vještacima

Čini se, prema akterima u svim jurisdikcijama, da postoji široka upotreba ovog pojma među sudskim vještacima. U Engleskoj i Walesu, određeni broj učesnika i učesnica je potvrdio da imaju iskustvo Cafcass u svojim izvještajima spominje otuđenje od roditelja.⁴²⁰ Nadalje, šest od devet intervjuiranih službenika i službenica Cafcassa potvrdilo je da imaju alat za otuđenje od roditelja:⁴²¹ *"koristite ga uz priručnik, to je priručnik pod nazivom Dječji otpor i odbijanje da provode vrijeme sa roditeljem"* (UKIO6). Ovaj alat je u međuvremenu zamijenjen smjernicama za *"otuđujuća ponašanja"*. Osoba UKIJ10 je komentirala kako je Cafcass *"veoma dobar u tome... imamo jednu osobu... koja je bila vodeći akademski radnik na temu otuđenja od roditelja, a sada je službenik Cafcassa"*.

U Italiji je određeni broj aktera i akterki naveo da sudski vještaci često koriste taj pojam (ITIJ2, ITIL10, ITIL5). Nadalje, osoba ITIL5 se žalila na rad i profesionalnost sudskih vještaka jer su oni *"potpuno iskrivili njene [djetetove] izjave, govoreći da je bila navođena, odnosno da je bila pod uticajem majke"* što je negativno uticalo na predmet. U Španiji se jedan broj advokata i advokatica složio da psihosocijalni tim u svojim izvještajima spominje otuđenje od roditelja (SPIL12, SPIL7, SPIL8, SPIL9). Prema SPIL7, to je zato što sudija konkretno uputi predmet na posebno ispitivanje da li je otuđenje od roditelja faktor u predmetu *"Ono što oni [sudije] inače rade je da upućuju na ispitivanje kako bi psiholozi ili psihosocijalni tim mogli to ocijeniti"*. To su potvrdili članovi i članice psihosocijalnog tima koji su

intervjuirani, recimo osoba SPIO4 koja kaže da su sudije pitale o tome ili SPIO6 koja kaže da je to bio jedan od elemenata koji su trebali ocjenjivati. SPIO7 detaljnije objašnjava: *"ponekad pitaju da li se dijete instrumentalizira, da li postoji sindrom otuđenja od roditelja itd., mi se obično ne izjašnjavamo. Tačno je da ima situacija kada je to moguće, sudija to zaista traži, što je predmet vještačenja, da se vidi da li je dijete otuđeno, da li su djeca pod uticajem majčinog ili očinskog prisustva. I mi to radimo"*. SPIO5 priznaje da se taj pojam koristi. Nadalje, prema preživjeloj SPFG2E, psihosocijalni timovi također imaju alat za procjenu otuđenja od roditelja koji se zove *"Balora"*.

Sažetak

Generalno govoreći, uočen je dobar stepen svijesti o konceptu u svim jurisdikcijama i među svim grupama aktera i akterki. Čini se da i u literaturi postoje saznanja o široko rasprostranjenosti upitnosti njegovog porijekla i korištenja u slučajevima žrtava nasilja u porodici. Međutim, svijest o tome da je *termin* problematičan i/ili zabranjen nije rezultirala iskorjenjivanjem koncepta i pretpostavki na kojima se zasniva. U svim jurisdikcijama zabilježeno je široko rasprostranjeno gledište da su, iako je sam pojam/koncept irelevantan, ponašanja koja se obično povezuju s njim ključno pitanje. Ovaj stav objašnjava uočenu široko rasprostranjenu kontinuiranu upotrebu koncepta, samo što se tako ne naziva,

kao i percepciju da on objašnjava određena ponašanja koja nisu izuzeta optužbama za nasilje u porodici. Pored toga, pokazalo se da postoji rašireno vjerovanje da su majke te koje se bave otuđenjem od roditelja.

Akteri i akterke su konkretno pitani da li su čuli za pojam, da li vjeruju da postoji i kako ga razumiju. Mnogo toga je zapaženo u izrazima koji su korišteni da se opiše njihovo razumijevanje otuđenja od roditelja, kako u smislu vrijednosnih sudova koji su implicirano doneseni o navodnom roditelju koji otuđuje, tako i u pogledu širokog spektra ponašanja koje obuhvata. Velika većina aktera i akterki otuđenje od roditelja vidi kao negativan uticaj na dijete protiv drugog roditelja.

Preformulacije koncepta, posebno one koje su uključivale okrivljavanje majki, adresirane su u istraživačkoj literaturi i također su ih iznjedrili naši nalazi. U Bosni i Hercegovini se najmanje spominjalo korištenje koncepta otuđenja od roditelja. Nijedna preživjela ga nije spomenula. Opći stav među relevantnim akterima i akterkama je bio da to nije koncept koji je u upotrebi u zemlji. U Engleskoj i Walesu, Francuskoj, Italiji i Španiji značajan broj aktera i akterki je komentirao čestu upotrebu otuđenja od roditelja na sudu, kao i povećanje njegovog korištenja u proteklih godinama. Čini se, prema akterima u svim jurisdikcijama, da postoji široka upotreba ovog pojma među sudskim vještacima.

⁴²⁰ UKIJ1, UKIJ9, UKIL8, UKIO1, UKIO2, UKIO4.

⁴²¹ UKIO1, UKIO2, UKIO4, UKIO6, UKIO8, UKIO9.

Osmi dio

- Uticaj ljudskih prava

Osmi dio Uticaj ljudskih prava

Brojni međunarodni i regionalni mehanizmi prepoznaju potrebu da se osigura da posjete i starateljstvo nakon razdvajanja, u slučajevima gdje je prisutno nasilje u porodici, budu predmet temeljne prethodne procjene rizika i da se želje i osjećaji djece saslušaju kada porodični sudovi odlučuju o tome koji ishod predstavlja najbolji interes djeteta. Također postoji značajna zabrinutost i angažman po pitanju veze između predmeta koji se odnose na starateljstvo i pristup, nasilja nad ženama i djecom i široko rasprostranjenog prepoznavanja zloupotrebe koncepta otuđenja od roditelja i srodnih koncepata. Taj angažman rezultirao je velikim brojem preporuka, sudske prakse i pozitivnih obaveza u tom smislu.

U Općoj preporuci br. 33 iz 2015. godine o pristupu žena pravdi, Komitet za uklanjanje diskriminacije nad ženama (Komitet) je prepoznao da stereotipi i rodne predrasude u pravosudnom sistemu ometaju pristup pravdi i mogu posebno uticati na žene, žrtve i preživjele nasilja.⁴²² U skladu sa članom 5 Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW), države imaju obavezu da osiguraju da se rodni stereotipi adresiraju i tretiraju na adekvatan način. Komitet je također jasno stavio do znanja da je odgovornost države da se "na odgovarajući način pozabavi razmatranjem specifičnih potreba žena i djece u određivanju starateljstva nad djecom u slučajevima koji uključuju rodno zasnovano nasilje u sferi porodice",⁴²³ usvajanjem "mjera kojima se osigurava da nasilje u porodici bude faktor koji se sistematski razmatra u odluci o starateljstvu nad djecom".⁴²⁴ Nadalje, 2014. godine Komitet je preporučio da se svaka historija nasilja u porodici i zlostavljanja mora uzeti u obzir pri određivanju rasporeda posjeta kako bi se osiguralo da one ne

ugrožavaju žene ili djecu.⁴²⁵ Nedavno, u kontekstu Italije,⁴²⁶ konstatirajući "odluku Vrhovnog suda kojom se dovodi u pitanje valjanost teorije takozvanog "sindroma otuđenja od roditelja" i činjenicu da ju je Italijansko psihološko društvo i Ministarstvo zdravlja odbacilo, Komitet je naveo da su "zabrinuti da... se koncept i dalje koristi kao osnova za psihološke izvještaje stručnjaka u postupcima za starateljstvo nad djecom". Što je najvažnije, Komitet je dosljedno uviđao implikacije takve prakse na ljudska prava žena i djece žrtava nasilja i potrebu da se njima da prioritet u odnosu na prava počinitelja u takvim postupcima. U ažuriranju Opće preporuke br. 19 iz 1991. godine koje je izvršeno 2017. godine, Komitet je izričito uključio ovo pitanje, navodeći da "Prava ili tvrdnje počinitelja ili navodnih počinitelja tokom i nakon sudske postupka, uključujući u vezi sa imovinom, privatnošću, starateljstvom nad djecom, pristupom, kontaktom i posjećivanjem, trebaju se utvrđivati u svjetlu ljudskih prava žena i djece na život i fizički, seksualni i psihički integritet, i treba se voditi principom najboljeg interesa djeteta".⁴²⁷

Regionalni ugovori o ljudskim pravima također posebno obrađuju ovo pitanje. Članovi 31 i 45 Istanbulske konvencije zahtijevaju od pravosudnih organa da ne izdaju naloge za kontakt bez uzimanja u obzir incidenata nasilja nad nenasilnim starateljem kao i nad samim djetetom i da izriču sankcije koje su "djelotvorne, srazmjerne i odvrćajuće". U svojim dosadašnjim aktivnostima praćenja, GREVIO je opširno i detaljno opisivao snage i slabosti država članica u provedbi ovih članova, a u odnosu na žrtve nasilja u porodici i na odluke o starateljstvu i posjetama, a posebno široko rasprostranjenu upotrebu "otuđenja od roditelja" kao sredstva za

minimiziranje dokaza o nasilju u porodici.⁴²⁸ Nadalje, Evropska konvencija o ljudskim pravima prepoznaje da nasilje u porodici i njegov uticaj na žene i djecu spada u djelokrug članova 2, 3, 8 i 14 Konvencije.⁴²⁹ Također se prema njoj smatra da etiketiranje majki kao "nekooperativnih roditelja" ili prijetnje odgovornošću za otmicu djeteta zbog odbijanja da dozvole kontakt između svoje djece i oca, kada je taj otac počinitelj nasilja, predstavlja kršenje njihovih prava na porodični život prema članu 8.⁴³⁰

Ovakva pitanja se direktno tiču i prava djece. Član 12 Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta predviđa da dijete koje je sposobno da formira svoje stavove ima pravo da slobodno izražava te stavove u svim pitanjima koja se njega tiču i da se njegovim stavovima pridaje odgovarajuća težina u skladu sa godinama i zrelošću. Također predviđa da će se u tu svrhu djetetu pružiti prilika da bude saslušano u svakom sudskom i upravnom postupku koji se tiče djeteta, bilo direktno, bilo preko predstavnika ili odgovarajućeg tijela, na način koji je u skladu sa procesnim pravilima nacionalnog prava. Članom 19 se predviđa da pravo djeteta treba biti zaštićeno od svih oblika fizičkog ili psihičkog nasilja, povređivanja, zlostavljanja ili maltretiranja, uključujući seksualno zlostavljanje, dok je pod brigom roditelja. Tamo gdje se to desi, neuspjeh u rješavanju nasilja nad intimnom partnericom i nasilja nad djecom u pravima o starateljstvu i odlukama o posjetama je oblik nasilja nad ženama i njihovom djecom i kršenje ljudskih prava na život i sigurnost koje bi moglo dovesti do mučenja. Time se također krši pravni standard najboljeg interesa djeteta.

⁴²² CEDAW/C/GC/33.

⁴²³ CEDAW/C/CRI/CO/7, stav 43(a).

⁴²⁴ CEDAW/C/FIN/CO/7, 39(c).

⁴²⁵ *Gonzalez Carreño protiv Španije* (2014).

⁴²⁶ Zaključna zapažanja o sedmom periodičnom izvještaju Italije (CEDAW/C/ITA/7, stavovi 51 i 52).

⁴²⁷ Vidjeti Komitet za uklanjanje diskriminacije

nad ženama, Opća preporuka br. 35 o rodno zasnovanom nasilju nad ženama, kojom se ažurira Opća preporuka br. 19, 40(b), U.N. Doc. CEDAW/C/GC/35 (2017).

⁴²⁸ Vidjeti fokus odjeljak u 3rd General Report on GREVIO's Activities, January – December 2021. Dostupno na: 3rd General Report on GREVIO's activities - Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence (coe.int)

⁴²⁹ *Opuz protiv Turske*, presuda od 9. juna 2009, stav 132; *Kurt protiv Austrije* ECHR, 15. juni 2021. *I, M i drugi protiv Italije*, predstavka br. 25426/20) ECHR, 10. novembar 2022.

⁴³⁰ *I.M. i drugi protiv Italije*, 10. novembar 2022, vidjeti i *Bevaquca protiv Bugarske*, 12. juni 2008.

Posebna pozivanja na ljudska prava nisu neophodna

Postoji opći konsenzus među akterima i akterkama u svim grupama i u svim jurisdikcijama da su ljudska prava relevantna i korisna.⁴³¹ Međutim, na njih se više gleda kao na relevantni kontekst: *“to je usađeno u sve što radim na porodičnom sudu”* (UKIJ6), a ne kao na pozivanje na konkretna prava: *“Nikad ne idemo toliko daleko da kažemo, ah dobro, ovo je jedno od ljudskih prava iz Evropske konvencije o ljudskim pravima ili takve stvari, nikako. Ne morate ići dalje od toga da bi sudija shvatio da se radi o pravu žene, pravu roditelja, pravu oca”* (FRIL1). Prema brojnim stručnim akterima i akterkama,⁴³² ljudska prava su uvijek dio sudskog procesa i imaju ih na umu, jer *“Svaki sud bi to uzeo u obzir, zbog prava na porodični život i prava na pravično suđenje, tako da će se to uvijek uzeti u obzir. Iako mislim da to nije posebno dokumentirano u svakom, u svakom nalogu, ali sigurno da će, znate, to biti sastavni dio svakog predmeta koji se uzima u obzir”* (UKIL8). Slično tome, UKIO3 komentira: *“Mislim da biste mogli, ako biste razložili ono što pišemo, mogli biste izvući te članke, ali ne mislim da smo dobri kao sud u tome da konkretno identificiramo gdje smo se bavili ljudskim pravima”*.

Međutim, veliki broj aktera i akterki širom jurisdikcija prepoznaje da se prava preživjelih rijetko zagovaraju posebno među advokatima u njihovim argumentima, iako je jasno da su ta prava relevantna.⁴³³ Tamo gdje su iznošeni argumenti o ljudskim pravima, radilo se o najozbiljnijim slučajevima

samo⁴³⁴ ili su ih iznosile strane koje su se same zastupale u Engleskoj i Walesu (UKIJ4, UKIL4 i UKIJ5). Neki akteri i akterke su rekli da se ljudska prava navode u presudama⁴³⁵ a posebno prava djece u Španiji (SPIJ1 i SPIL9). Međutim, drugi smatraju da se ljudska prava ne moraju navoditi sudu jer su svi uključeni svjesni njihove primjenjivosti: *“navode se po defaultu, citiraju se zato što izgleda dobro u tužbi. Ovo je moje lično mišljenje, ali ne treba naglašavati da svako ima roditelje, svako ima braću i sestre, svako ima nećake, svako ima djecu, svako ima partnera. Postoje stvari koje padaju pod vlastitom težinom, a postoje članovi zakona koji mogu uzeti u obzir određene realnosti i predvidjeti određene posljedice”* (SPIL6).

U Engleskoj i Walesu nailazimo na opći stav među stručnim akterima i akterkama da pravo ljudskih prava odražava dobru praksu koja je u dovoljnoj mjeri predviđena domaćim zakonodavstvom: *“Mislim da se ne radi o pozivanju na njih, već o tome da li su ona najkorisniji argument u datoj situaciji, jer su ionako u osnovi svega što radimo, kao i najbolja praksa za dobit iz Zakona o djeci”* (UKIL5). Rezultat toga je da se čini da postoji opći konsenzus među stručnim akterima i akterkama da pravo ljudskih prava nema nikakvog stvarnog uticaja,⁴³⁶ gdje UKIJ1 izražava da nije siguran da Zakon o ljudskim pravima *“uopće mnogo doprinosi”*. Dodao je da *“ako sutra ukinu Zakon o ljudskim pravima, da li bi imalo uticalo na materijalno pravo koje se odnosi na*

djecu? Ne, ne bi”. Ovakav stav čujemo i kod UKIL4: *“(Zakon o ljudskim pravima) ne mora nužno dodati mnogo debati, jer iz moje perspektive, Zakon o djeci je prilično sveobuhvatan u tom smislu, kao i Smjernice za praksu i slične stvari, član 8 se dobro poštuje u okviru onoga što Zakon o djeci nameće”*.

FRIL4 iznosi slične stavove na pitanje da li koristi pravo ljudskih prava: *“Rijetko. Član 8 Konvencije? Vrlo rijetko, imam malu alergiju na međunarodno pravo. Ali ne, znalo mi se to desiti u predmetu, ali vrlo rijetko, jer mislim da je francuski zakon dovoljno dobar za zaštitu, pa priznajem da ne razmišljam o tome. Priznajem da ne razmišljam o tome”*. SPIL11 svoj stav sažima ovako: *“Domaće pravo je više nego dovoljno”*. Ovakva gledišta mogu, naravno, biti dobro utemeljena, ako domaće pravo redovno integrira razvoj međunarodnog prava ljudskih prava i ako se pravni stručnjaci redovno educiraju i obučavaju. Međutim, naši nalazi u vezi sa kvalitetom i redovnošću takvih edukacija, navedeni u tekstu iznad, ne pokazuju da je to slučaj.

Drugo objašnjenje za antipatiju prema pravu ljudskih prava može biti i nedostatak znanja o njegovoj primjenjivosti. Komentari dva vrlo iskusna advokata koji sebe smatraju specijalistima za porodično pravo predstavljaju primjer slabog znanja pojedinih pravnih praktičara. Na pitanje da li su koristili Zakon o ljudskim pravima u svojoj porodičnopravnoj

⁴³¹ UKIJ2, UKIJ4, UKIJ5, UKIJ6, UKIJ7, UKIL5, UKIL8, UKIO1, UKIO3, UKIO5, UKIO8, UKIO9, ITIJ1, ITIL10, SPIJ1, SPIJ3, SPIJ6, SPIL5, SPIL6, UKIO3 i UKIO5, na primjer, navodili su kako su oni implicitno uvijek tu, čak i ako nisu direktno.

⁴³² BIJ5, UKIJ8, UKIL2, UKIO2, UKIO6, FRIL10, FRIL6, ITIJ1, ITIJ3, ITIJ5, ITIJ8, ITIL10, ITIL3, ITIL4, ITIL5, ITIL7, ITIO1.

⁴³³ BIJ2, BIL1, BIL12, BIL6, UKFG2C, UKFG2A, UKIJ2, UKIJ3, UKIJ4, UKIJ5, UKIJ6, UKIJ7, UKIL3, UKIL4,

UKIL5, UKIL7, UKIL8, UKIO3, UKIO5, UKIO7, UKIO9, FRIJ1, FRIL1, FRIL4, FRIL7, FRIL8, FRIL9, ITIJ2, ITIJ3, ITIJ4, ITIL1, ITIL3, ITIL5, ITIL6, ITIL7, ITIL8, ITIL9, SPFG3C, SPIJ1, SPIJ5, SPIL1, SPIL10, SPIL11, SPIL3, SPIL4, SPIL5, SPIL9 SPIO1, SPIO3, SPIO7.

⁴³⁴ BIJ4, BIL1, BIL10, BIL6, BIL9 UKIL2, UKIL4, UKIL7.

⁴³⁵ UKIJ4, UKIJ5, UKIJ6, UKIJ9, FRIL2 i FRIL3.

⁴³⁶ UKIL1, UKIL4, UKIL7, UKIO9, FRIL4, ITIJ2, ITIL7, SPIJ1, SPIJ3, SPIJ5, SPIL11, SPIL2, SPIL3, SPIL1.

Osmi dio Uticaj ljudskih prava

praksi, nijedno nije znalo za dužnost suda kao javnog tijela prema članu 6 Zakona o ljudskim pravima i da se stoga primjenjuje na postupke privatnog prava: *“Koja je obaveza države kada se mama i tata ne slažu oko kontakta, i mama kaže da je bilo nasilja u porodici? Mislim, u mom javnopravnom radu, član 8 se stalno pojavljuje. Proporcionalnost onoga što je predloženo i tako dalje. I pretpostavljam da ako sud posmatrate kao državnog aktera, proporcionalnost onoga što sud predlaže može biti nešto što bi se moglo primijeniti u odnosu na dotične naredbe, ali nema dužnosti*

države da štiti pojedine majke ili očeve od porodičnog, od nasilja u porodici” (UKIL2). UKIL3 navodi da “oni nisu relevantni. Država ne intervenira i da su se samo javljali u njenom javnopravnom radu. Ne. Pa, države ne interveniraju. To su privatne osobe. Dakle, nisu, ne poziva se na član 8”.

Drugi pravni stručnjaci i stručnjakinje ukazali su na različite nedostatke znanja o pravu ljudskih prava u pravosuđu, zbog čega su, u zavisnosti od toga na kojem su nivou suda bili prije, argumenti o ljudskim pravima

uglavnom bespredmetni: *“Ne biste to radili [pozivali se na ljudska prava] pred sudijama jer oni ne bi razumjeli. To bi im bilo baš previše. Većina okružnih sudija ne bi bila zainteresirana. Oblasne sudije bi se zainteresirale za to. Ali. Znaite, jedini, jedini argumenti za koje mislim da biste, jedine vrste predmeta koje biste dobili prednost sa argumentom iz člana 8, su predmeti o kojima govorimo, o prekidu kontakta između, znate, roditelja, obično tate i djece, ili, ili, gdje ćemo (nejasno), ići samo na indirektni kontakt” (UKIL1).*

Argumenti ljudskih prava više koriste očevima

Kada se ljudska prava prepoznaju kao posebno relevantna u porodičnom pravu, to se obično dešava u vezi sa pravima muškaraca ili očeva, što je u skladu sa gore navedenom literaturom. U Bosni i Hercegovini se naglasak stavlja na potrebu poštivanja i zaštite prava “optuženih” (BIJ2, BIL2). Nadalje, prema BIL2, *“Na njih se posebno poziva kada brane počinitelja. Sva prava u krivičnom postupku koja ima, pravo na život, pravo na slobodu, sve što mu uskraćujete zbog odnosa sa žrtvom, on*

ima pravo da se bori za svoja prava”. Preživjele su dale primjere počinitelja koji koriste ljudska prava kao dio svoje strategije: u slučaju BFG1B njen zlostavljač se žalio da su mu ugrožena ljudska prava da bi odbio procjenu.

Akteri i akterke UKIL1, UKIL2 i UKIL4 smatraju da član 8 više koriste oni koji zastupaju očeve na ročištu, što UKIL4 opisuje kao *“iscrpljujuću”* praksu. Slično tome, psiholozi i socijalni radnici u Španiji su podijelili zabrinutost oko

prava muškaraca ili očeva, važnosti pretpostavke nevinosti i osiguravanja pravičnog suđenja koje ne ide u prilog majkama (SPIO1, SPIO4, SPIO6, SPIO7). Na primjer, SPIO4 navodi: *“Ovdje vidimo slučajeve u kojima se kaže gdje su nestala prava ovog čovjeka. Osoba koja je prokazana u smislu rodnog nasilja, kao ljudsko biće. Šta će sad biti s njim?”* dok SPIO1 kaže: *“Mislim da su muškarci nezaštićeni [smijeh] u poređenju sa ženama”* na pitanje o relevantnosti ljudskih prava.

Korištenje i upućivanje na posebne članove Evropske konvencije o ljudskim pravima

Usprkos činjenici da manjka izričitog pozivanja na ljudska prava u porodičnopravnim postupcima, ipak je zabilježeno dobro poznavanje primjenjivosti člana 2 na predmete koji uključuju nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini, gdje se na njega pozivalo pet sudija i dva advokata. Bosna i Hercegovina⁴³⁷ je zemlja u kojoj se najviše spominjao, makar samo da bi se naglasila činjenica da se rijetko javlja na ročištima, *“Pravo na život, na to mislite? Imamo i direktno se pozivamo na konvencije o ljudskim pravima, to je direktno ugrađeno u naš pravni sistem, pravo na život, pravo djece, imamo to i uvijek se pozivamo na to”*. Nažalost, u Engleskoj i Walesu je bilo suprotno, sa samo dva spominjanja. Osoba UKIL4 je izjavila da se ne poziva na njih, a osoba UKIO7 naizgled nije bila svjesna njihove primjenjivosti: *“Ne padne mi na pamet da su ljudska prava povezana sa nasiljem u porodici. Trebala bi biti, trebala bi biti, znate, pravo na, pravo na život (mali smijeh)”*. U Španiji je pravo na život shvata kao relevantno i osnovno, i čini sastavni dio domaćeg zakonodavstva, te stoga ne zahtijeva direktno pozivanje na njega na sudu: *“[to] je implicitno.... Ako, na primjer, kažete ne zaštitnim nalogom, jer postoji opasnost po život ili slobodu te osobe, to se već odnosi na to, zar ne? Ili ako, na primjer, kažete ne, to je zato što postoje indicije da je počinjeno krivično djelo povrede u oblasti nasilja nad ženama. Znači, onda je implicitno da je narušeno pravo žene na život, zar ne?”* (SPIJ3).

Član 3 je spomenut samo 15 puta u svim jurisdikcijama i svim grupama relevantnih aktera i akterki i to uglavnom kao prepoznavanje tog prava, a ne nešto što se koristi ili primjenjuje u sudskim postupcima. *“Nisam. Teško mi je smisliti primjer gdje bi se to moglo. Mislim, pretpostavljam da bi članovi 2 i 3 potencijalno mogli da budu relevantni, ali ne vidim da bi bilo potrebno posebno da se izjašnjavam o njima, posebno ne u predmetima kojima se svakodnevno bavimo. Možda ako nešto podnosite Apelacionom sudu, onda biste mogli dodati argument o ljudskim pravima na neki argument, za naredbe o aranžmanima oko djece. Ali što se tiče svakodnevnih prakse, to nije nešto na šta se poziva”* (UKIL4).

“Tu sam da zaštitim žrtvu, a to je pravo koje sadrži pravo na život, na fizički integritet, na moralni integritet. Zar ne? Naravno da su tu, uvijek su tu. To je osnova. Ali ja to ne vidim kao da je to nešto što je predvodnik, drugim riječima, mi ne možemo biti predvodnici u borbi za ljudska prava. Ne vidim tu vrstu diskursa ili takav impuls koji vidite u određenim akcijama, bilo od socijalnih službi, od, od, iz odjela za ravnopravnost, bilo na lokalnom nivou ili na autonomnom nivou, tog diskursa nema, nema ga. Očigledno, to je ono što vam govorim, da na kraju krajeva sve rezolucije imaju svoju konačnu osnovu u ustavu. Ustav koji se proglašava naravno, koji proglašava da je 49. Konvencija o

ljudskim pravima dijelom našeg pravnog sistema” (SPIL11).

Iako se član 6 nije često spominjao, jasno je da se smatra temeljnim za procesnu pravdu i zbog toga ga treba propisno zaštititi (UKIJ4, UKIL7, UKIO6), uz potrebu da se balansira pravo na pravično suđenje i optuženog i prava žrtve (ITIJ4).

Od svih članova o kojima su učesnici i učesnice ovog istraživanja eksplicitno govorili, najviše se spominjao član 8,⁴³⁸ ukupno 117 puta. Na njega se uglavnom gledalo kao na pravo roditelja da viđa svoje dijete: *“Ne može se poništiti jer je roditeljsko pravo da ima kontakt. (iako se može nadzirati i ograničavati)”* (BIJ10).

“Dakle, u pogledu ljudskih prava, znamo, mi uvijek nekako smatramo da dijete treba da ima odnos sa svojim roditeljem. I tu znate, otuđenje od roditelja, mislim da opet, mi smatramo, da ponekad nema apsolutno nikakvog razloga da ovo dijete ne viđa roditelja. I tada kažemo da je to emocionalno uvredljivo, jer, znate to dijete, taj roditelj bi trebao biti u životu tog djeteta”. (UK101).

“O pitanju roditeljstva treba razgovarati na drugom polju, jer ostaje pravo djeteta na uravnotežen odnos sa oba roditelja. Ako je otac osuđen za zlostavljanje, ipak postoje načini – recimo zaštićeni sastanci – da se održi ta veza ako je funkcionalna” (ITIL9).

⁴³⁷ BIJ1, BIJ10, BIJ5, BIJ6, BIJ7, BIL11, BIL3.

⁴³⁸ (BIJ10, BIJ2, BIL1, BIL12, BIO7), BIJ10, BIJ6, BIJ8, BIL8, UKIJ1, UKIJ2, UKIJ3, UKIJ4, UKIJ6, UKIJ7, UKIJ8, UKIJ9, UKIL1, UKIL2, UKIL3, UKIL4, UKIL5, UKIL7, UKIL8, UKIO1, UKIO2, UKIO3, UKIO4, UKIO5, UKIO7, UKIO8, FRIJ1, FRIL2, FRIL4, ITIJ8, ITIL9, ITIO1, SPFG1F, SPFG1C, SPFG1E, SPFG1D, SPIJ1, SPIJ2, SPIJ4, SPIL1, SPIL12, SPIL3, SPIL4, SPIL5, SPIL7, SPIO1, SPIO3, SPIO4.

"Utvrđujem suspenziju režima posjeta. Isto tako, utičem na jedno osnovno pravo, kao što je pravo na porodični život. Uvijek se dotaknemo svega; dotaknemo se suštine porodice. [...] jako je tužno, jako tužno, jako tužno kada vidite da neće biti veze između oca i sina, jer to je nemoguće, jer više ne možete raditi s tim djetetom, jer je prošlo toliko vremena, toliko se problem ukorijenio" (SPIJ1). Neki akteri i akterke to smatraju najvažnijim pravom (SPIL12 i FRIJ1). Preživjele, međutim, posebno u Španiji (SPFG1F, SPFG1C, SPFG1E, SPFG1D), smatraju da se ovo tumačenje prava uglavnom primjenjuje u korist očeva: "Dijete je ono koje ima pravo na odnos sa svojim ocem, a ono što oni žele reći je da je otac taj koji ima pravo na te posjete sa svojim sinom" (SPFG1E). Ovo je potvrdio UKIL1 koji je priznao da su zaista instrumentalizirali član 8 na ovaj način:

"Argumenti člana 8 nalaze se na obje strane medalje. Iskren da budem, upotrijebio sam više argumenata iz člana 8 kada sam zastupao osobu kojoj pokušavaju zabraniti kontakt. Tako da sam, u tom smislu, na strani oca. Znae, vi o članu 8 razmišljate u smislu da li pokušavate da prekinete kontakt sa tom osobom i to aktivira njihovo pravo iz člana 8 i pravo djeteta iz člana 8".

Neki akteri i akterke su zapazili i kritizirali primjenu člana 8 sa stanovišta roditelja, a ne djece (BIL12, UKIJ4, UKIL3, UKIO2, UKIO4). *"Vrlo često imate odsutnog roditelja koji kaže: imam pravo da viđam svoje dijete. I ja odgovaram slažem se, da vi imate to pravo, ali i dijete ima svoja prava, pravo da ima porodični život bez rizika od povrede i štete. A tamo gdje postoji sukob između prava djeteta i prava roditelja, pravo djeteta mora*

prevladati" (UKIJ4). To je naglasio i veliki broj preživjelih koje su smatrale da su prava njihove djece zaboravljena i da se u sudskom postupku nisu razmatrala kao njihova:⁴³⁹ *"Tačno je da su prava roditelja važna, ali ona nikada, nikada, nikada, nikada ne bi trebala biti iznad prava djece"* (SPIL2).

Konačno, član 14 je najmanje spominjan u terenskom radu, samo 4 puta (UKIJ3, TIL10, SPIL3, SPIL8), i opet samo kao dio liste prava koja preživjele imaju, ali koja nikada nisu direktno potraživana na sudu: *"Pa, naravno. Zamislivo je da postoje. Ako razmišljate o članu 14, potencijalno. Ali da je kod mene ikada bio takav predmet da se nešto, tako nešto razmatralo, nije. Sigurno ne u ulozi sudije"* (UKIJ3).

Ljudska prava u teoriji, ali ne i u praksi

Možda i nije iznenađujuće da značajan broj preživjelih smatra da se pravo ljudskih prava ne primjenjuje u praksi (SPFG1A) niti da se poštuje (SPFG2E, SPFG1A, SPFG2D, SPFG3B i SPFG3E). *"Čini mi se važnim naglasiti: Istanbulska konvencija se nikada ne primjenjuje. Jer ova činjenica da je nasilje sistematski isključeno iz građanskog prava je nešto što je direktno protiv Istanbulske konvencije, ali na način koji je vrlo javan"* (ITFG3B). Ovaj sentiment ponovili su i stručni akteri i akterke kao npr. ITIL1, ITIL7, SPIL11 i SPIO6 koji su svi smatraju

da nema poštivanja ljudskih prava na sudu čak i ako se na njih poziva (SPIJ1): *"Tačno je da u samoj tužbi spominjemo pravo maloljetnika, ali mislim da je to standardan zahtjev, odnosno, zahtjev koji ubacite u tužbu ali o kojem se ne raspravlja i mislim da se općenito ne uzima u obzir"* (SPIL7).

Zaista, ovakvo mehaničko citiranje ljudskih prava podstaklo je percepciju da pravo ljudskih prava ima mali ili nikakav uticaj na donošenje odluka:⁴⁴⁰ *"okončali su postupak a da mi nisu dali*

pravo da iznesem svoje završne riječi, da mi nisu dali pravo da izrazim svoje stavove preko prevodilaca, pravo na zaštitu, pravo na porodicu" (FRFG1A).

Preživjele su također iznijele svoja iskustva sa negativnim stavom stručnih aktera i akterki na bilo kakve pokušaje da se osvrnu na osnove ljudskih prava. *"Ako se strana sama zastupa i u svojim navodima pozove na član 8 ili član 6, sudija kaže, član 8 ili član 6, šta vi znate o tome? Vidite, mi smo ti, znate, koji se bavimo pravim stvarima na ovom sudu..."*

⁴³⁹ UKFG1A, UKFG2B, UKFG4C, ITFG1B, ITFG1A, ITFG1B, ITFG2A, ITFG3D, SPFG1A, SPFG1C, SPFG1B, SPFG1E, SPFG2C, SPFG2E i SPFG2D.

⁴⁴⁰ UKFG1A, UKFG2A, UKFG4C, FRFG2A, FRFG1A, ITFG1B, ITFG2A, ITFG3D, SPFG1A, SPFG2C, SPFG2D.

sudija će dići nos ako ih spomenete" (UKIL7). U nekim slučajevima sudije su se pretvarale da ne čuju kada se spominju ljudska prava i Istanbulska konvencija u vezi sa njihovim predmetima na sudu (ITFG1B i ITFG1A). Pokušaj UKFG4C da pokrene priču o svojim ljudskim pravima sa advokatom i službenikom Cafçassa bio je *"samo gurnut pod tepih"*. Čini se da je izuzetak bila Italija, gdje je jedan broj preživjelih naveo primjer advokata koji su se u svojim predmetima konkretno pozivali

na Istanbulsku konvenciju i ljudska prava i to sa dobrim rezultatom (ITFG1A, ITFG3C, ITFG3A). ITFG1B je ispričala kako joj je njen advokat koji se pozivao na Istanbulsku konvenciju zapravo pomogao u njenom predmetu: *"Onda je sudija u jednom od posljednjih naloga napisao da medijacija nije moguća upravo zbog poštivanja konvencije. Dakle, samo zato što smo je toliko navodili, dobili smo zabranu medijacije"*.

Sažetak

Postoji opći konsenzus među akterima i akterkama u svim grupama i u svim jurisdikcijama da su ljudska prava relevantna i korisna. Međutim, na njih se više gleda kao na relevantni kontekst.

Veliki broj aktera i akterki širom jurisdikcija prepoznaje da se prava preživjelih rijetko zagovaraju posebno među advokatima u njihovim argumentima, iako je jasno da su ta prava relevantna. U Engleskoj i Walesu nailazimo na opći stav među stručnim akterima i akterkama da pravo ljudskih prava odražava dobru praksu koja je u dovoljnoj mjeri predviđena domaćim zakonodavstvom. Rezultat toga je da se čini da postoji opći konsenzus među stručnim akterima i akterkama da pravo ljudskih prava nema nikakvog stvarnog uticaja. Ovakva gledišta mogu, naravno, biti dobro utemeljena, ako domaće pravo redovno integrira razvoje međunarodnog prava ljudskih prava i ako se pravni stručnjaci redovno

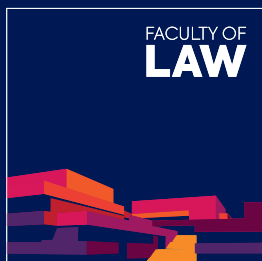
educiraju i obučavaju. Međutim, naši nalazi u vezi sa kvalitetom i redovnošću takvih edukacija, navedeni u tekstu iznad, ne pokazuju da je to slučaj.

Drugo objašnjenje za antipatiju prema pravu ljudskih prava može biti i nedostatak znanja o njegovoj primjenjivosti, što je bilo evidentno u nekim intervjuima. Drugi pravni stručnjaci i stručnjakinje ukazali su na različite nedostatke znanja o pravu ljudskih prava u pravosuđu, zbog čega su, u zavisnosti od toga na kojem su nivou suda bili prije, argumenti o ljudskim pravima uglavnom bespredmetni. Kada se ljudska prava prepoznaju kao posebno relevantna u porodičnom pravu, to se obično dešava u vezi sa pravima muškaraca ili očeva, što je u skladu sa gore navedenom literaturom.

Što se tiče konkretnih ljudskih prava koja su spominjali akteri i akterke, ne

iznenađuje da se najčešće susretao član 8. Članovi 2, 3 i 14 su najmanje spominjani, kao i član 6, iako se činilo da postoji jasna posvećenost ideji pravičnosti kao osnovnog prava za obje strane, posebno prava očeva. Iz komentara preživjelih je također jasno da postoji dobro razumijevanje primjenjivosti prava ljudskih prava, čak i kada to izražavaju kolokvijalnim terminima.

Preživjele su također iznijele svoja iskustva sa negativnim stavom stručnih aktera i akterki na bilo kakve pokušaje da se osvrnu na osnove ljudskih prava. Možda i nije iznenađujuće da značajan broj preživjelih smatra da se pravo ljudskih prava ne primjenjuje u praksi. Bilo je teško ne zaključiti da pravo ljudskih prava ima malo efekta u svakodnevnoj praksi porodičnih sudova u svim jurisdikcijama.

**Ovaj projekat je proveden
zahvaljujući podršci Fondacije Oak.**

law.ox.ac.uk